

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Юридичний факультет

Кафедра Історії та археології

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до кваліфікаційної випускної роботи

освітній ступінь магістр

спеціальності 032 – „Історія та археологія”

на тему: **СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС
СКАНДИНАВСЬКИХ ЖІНОК В ЕПОХУ ВІКІНГІВ**

Виконала: студентка групи ІАІ-22дм

Старовойтова В.С.

.....
(підпис)

Керівник: Сапицька О.М.

.....
(підпис)

Завідувач кафедри: Сапицька О.М

.....
(підпис)

Рецензент: Татаренко Г.В.
(прізвище та ініціали)

Київ – 2023

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет Юридичний

Кафедра Історії та археології

Освітній ступінь магістр
(бакалавр, магістр)

Спеціальність 032 Історія та археологія
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. завідувача
кафедри

Сапицька О.М.

“ ”

_____ 2023 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ ВИПУСКНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Старовойтова Валерія Сергіївна
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: «Соціально-економічний та правовий статус скандинавських жінок в епоху вікінгів»

Керівник роботи Сапицька Олена Михайлівна к.і.н., доцент,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджений наказом університету від “30” жовтня 2023 року № 48/14.06

2. Строк подання студентом роботи _____ 11 листопада 2023 р. _____

3. Вихідні дані до роботи: вивчити соціально-економічний і правовий статус скандинавських жінок в епоху вікінгів.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити). Вступ. Розділ 1. Історіографія та джерельна база проблеми. Розділ 2. Соціально-економічний статус скандинавських жінок. Розділ 3. Правовий статус скандинавських жінок. Висновки. Використана література.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Сапицька О.М.		
2	Сапицька О.М.		
3	Сапицька О.М.		

7. Дата видачі завдання _____ 31 жовтня 2023 р. _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної випускної роботи	Строк виконання етапів	Примітка
1	Аналіз джерел та літератури за темою	12.10.2023-02.11.2023	
2	Робота над вступом та першим розділом	03.11.2023-05.11.2023	
3	Робота над другим розділом	06.11.2023-18.11.2023	
4	Робота над третім розділом	19.11.2023-24.11.2023	
5	Робота над висновками	24.11.2023-27.11.2023	
6	Оформлення списку використаної літератури	27.11.2023-28.11.2023	

7	Технічне оформлення роботи	28.11.2023- 329.11.2023	
8	Здача роботи на кафедрі для перевірки науковим керівником	01.12.2023	
9	Завантаження роботи для перевірки на плагіат	11.12.2023	
10	Захист кваліфікаційної випускної роботи магістра	13.12.2023	

Студент _____ **В.С.Старовойтова**
 (підпис) (ініціали і прізвище)

Керівник роботи **О.М. Сапицька**

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	8
ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ПРОБЛЕМИ.....	8
1.1. Історіографічний огляд.....	8
1.2. Джерельна база.....	13
РОЗДІЛ 2	20
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ СТАТУС СКАНДИНАВСЬКИХ ЖІНОК.....	20
2.1. Шлюб та обов'язки дружини	23
2.2. «Північні Амазонки»	40
2.3. Соціально-економічні можливості жінок.....	56
РОЗДІЛ 3	88
ПРАВОВИЙ СТАТУС СКАНДИНАВСЬКИХ ЖІНОК.....	88
3.1. Права жінок в законах Фростатінга, Гулатінга, Ейратінга, Боргартінга і Гаугатінга.....	88
3.2. Права жінок в ісландський збірнику законів «Сірий Гусак»	98
ВИСНОВКИ.....	105
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	110

ВСТУП

Актуальність теми. Протягом останніх десятиліть повсякденне життя і культура середньовічних скандинавських суспільств привертають велику увагу. У зв'язку з цим перед істориками постає необхідність вивчення цього питання, для формування повнішої картини існування скандинавського народу.

Для України це актуально тому, що насамперед немає єдиного комплексного україномовного дослідження на цю тематику.

І також актуальним є той факт, що перші представниці княжого роду Київської Русі були скандинавками за походженням і вони несли в собі ознаки соціальної стратифікації жінок, які сформувалися в скандинавському суспільстві. Вони переносили цей досвід на територію України і на українських жінок.

Метою дослідження є вивчити соціально-економічний і правовий статус скандинавських жінок в епоху вікінгів.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- дослідити соціальний статус скандинавських жінок;
- дослідити економічне становище скандинавських жінок;
- визначити якими правами володіли жінки и на що могли претендувати;
- визначити якими були ролі скандинавських жінок у суспільстві;
- з'ясувати чи були язичницькі жінки в епоху вікінгів настільки «вільними», як це впливає з сучасних уявлень?
- проаналізувати як представлені скандинавські жінки в літературних джерелах і що ці репрезентації можуть розповісти нам про їхню роль у суспільстві?
- проаналізувати результати археологічних розкопок жіночих поховань.

Об'єкт дослідження – соціально-економічний та правовий статус європейських жінок в період з VIII по XI століття.

Предмет дослідження – соціально-економічний та правовий статус скандинавських жінок в епоху вікінгів.

Територіальні межі зумовлені кордонами, на яких проживали скандинави в епоху вікінгів. Це територія Північної Європи, землі на яких розташовані Ісландія, Норвегія, Данія, Швеція, а також

Хронологічні межі роботи охоплюють VIII - XI ст., тобто «епоху вікінгів», періоду, який особливо відображений в археологічних і письмових джерелах.

Методологія та методи дослідження. Дослідження було виконано в рамках принципу історизму, який передбачає об'єктивність історичного процесу, реальність історичних фактів і пізнання світу таким яким він є насправді з максимальним ступенем об'єктивності через аналіз суб'єктивних поглядів.

А також у дослідженні були застосовані такі методи:

Загальнонауковий метод порівняльного аналізу та історико-порівняльний метод дозволив провести порівняльну характеристику гендерних особливостей скандинавського суспільства.

Метод індукції і дедукції дозволив розкласти інформацію від знання загальних закономірностей до окремого його прояву, і навпаки.

Історико-логічний метод дозволив реконструювати історичну дійсність на підставі наявних досліджень і здійснити логічну побудову дипломної роботи.

Історичний метод комплексного аналізу джерел необхідний для систематизації роботи з наявними джерелами і виділення необхідного матеріалу з усієї джерельної бази.

Загальнонаукові методи аналізу, синтезу та узагальнення дали змогу побудувати висновки до параграфів і заключної частини дипломної роботи.

Зі спеціальних історичних методів використовувалися історико-порівняльний, історико-типологічний та генетичний методи.

Наукова новизна полягає в тому, що в вітчизняному україномовному просторі немає узагальненої праці, в якій би містилася інформація про діяльність, про права і про статус скандинавських жінок епохи вікінгів. У дипломній роботі на основі англomовних історичних джерел та історіографії було вперше зроблено спробу відображення інформації про місце жінки скандинавського суспільства в соціокультурному просторі у VIII - XI ст. І за рахунок цього моя робота є досить унікальною.

Практичне значення одержаних результатів. Результати роботи можуть бути використані в навчальному процесі, під час вивчення та викладання таких дисциплін, як «Археологія», «Історія середніх віків», «Історія повсякденності», «Етнографія», а також спецкурсів. Крім цього, матеріали дипломної роботи будуть корисні для написання наукових статей, які продовжують детальніше розроблення проблеми, пов'язану з життям жінки епохи вікінгів.

Апробація результатів. Результати дослідження були оприлюднені на Всеукраїнській науко-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих науковців «Молодь і наука: сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку права в Україні», яка проходила 19 травня 2023 року та на Всеукраїнській науко-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих науковців «Науковий погляд молоді ключові питання сучасного етапу реформування системи вітчизняного законодавства», яка проходила 23 листопада 2023 року

Вказується, на яких наукових з'їздах, конференціях, симпозіумах, нарадах оприлюднені результати дослідження, викладені у роботі.

Структура і обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, 3 розділів, 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Список використаних джерел та літератури складається з 90 найменувань на 8 сторінках. Загальний обсяг становить – 118 сторінок, з них основного тексту 102 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ПРОБЛЕМИ

1.1. Історіографічний огляд

Данці, шведи, норвежці – народи, що були відомі в IX-XI ст. як вікінги. Тривалий період часу вони були значущим народом для європейській історії. Їхні діяння описані в європейських літописах і хроніках, скандинавських сагах, актуальною ця проблема є і в сучасних дослідженнях. З моменту зіткнення вікінгів із західноєвропейською цивілізацією вони опинилися у фокусі уваги європейської історії. З IX по XI ст. вікінгам приділялося багато уваги в західноєвропейських християнських хроніках і літописах.

В цілому період дослідження епохи вікінгів можна розділити на три етапи:

1. Перший етап, преісторіографічний – це етап хронік і літописів, це період безпосередньо, з IX по XIII ст., основними письмовими джерелами діянь вікінгів є хроніки та літописи християнських хроністів. Дефініцій «епоха вікінгів» і «вікінг» відсутні, у XIII ст. фіксуються у письмовій формі скандинавські джерела саги й ісландські пісні, але, на наш превеликий жаль, це твори швидше літературного характеру ніж наукового. Християнські хроніки, присвячені норманам базувалися на класичній греко-римської концепції «цивілізації і варварів». З XIII по XIX ст. проблематика «Епохи вікінгів» активно не розроблялася і була представлена поодинокими роботами.

2. На другому етапі, який починається з XIX ст., повертається інтерес до проблематики «Епохи вікінгів», що пов'язано з утвердженням національного романтизму й інституціалізації історії. Країни Скандинавії, які в XIX ст. не брали участі у світовій політиці та поступово перетворювалися в європейську периферію, використовували героїчний образ вікінгів у процесі формування національної історії. В межах цієї національної історіографії, заснованої на романтизмі, і вводиться вперше дефініцій – «епоха вікінгів» і «вікінг». У той же

час слід зазначити, що в інших європейських країнах поширення так само отримали дослідження, написані на базі позитивізму. Яскравим прикладом подібних робіт є дослідження відомого французького історика буржуазно-ліберальної школи епохи реставрації Огюстена Тьєррі «Історія завоювання Англії норманами».

3. Третій етап (з другої половини ХХ ст. і по сьогодні) характеризується широким поширенням дефініцій «епоха вікінгів» і «вікінги» у науковому середовищі і за його межами. На цьому етапі на дослідження вікінгістів значно вплинула диференціація проблематики у межах третьої хвилі Школи «Анналів», «нової історії» та «нової культурної історії».

До кінця ХІ століття єдиними збереженими текстами на місцевій мові були рунічні написи, тому історики покладаються на інформацію, отриману з джерел, написаних за межами Скандинавії, наприклад, у Франкії, Англії та Німеччині, таких як «Життя Анскара» Римберта (бл. 870 р.), «Саксонська хроніка» Відукінда (968 р.) та «Історія архієпископів Гамбургу-Бремену» Адама Бременського (бл. 1075 р.).

Одне з перших найбільш ранніх досліджень вікінгів належить до роботи Ібн Фадлана, написаної після його подорожі Північною Європою. Ахмад Ібн Фадлан Ібн жив у Х столітті і був арабським мусульманським письменником і мандрівником, який написав докладний опис своїх подорожей як член посольства Багдадського Халіфа до короля Волзьких Булгар, під назвою «Kitab ila Malik al-Saqaliba» (у перекладі «Записки»). Ібн Фадлан був посланий з Багдада 921 року на службу секретарем до посла Абассіду Халіфа Аль-Муктадіра (васал-короля над Хозарами) у Волзьку Булгарію.

Після прибуття до Булгарії, Ібн Фадлан здійснив поїздку до Візи і записав свої спостереження за торгівлею між волзькими булгарами і місцевими племенами. Істотна частина праці Ібн Фадлана присвячена опису людей, яких він

називав Русами або Rusiyuah. Більша частина вчених сходиться на думці, що описувалися саме вікінги, що дає право назвати твір Ібн Фадлана одним із найбільш ранніх описів вікінгів.

У своєму творі Ібн Фадлан також дає відомості про жінок. Нижче будуть уривки з твору, які характеризують скандинавок того часу:

- «Жінки їхні не закриваються від їхніх чоловіків і ні від кого з них, і так само жінка не закриває нічого зі свого тіла від будь-кого з людей»;
- «Правила одруження в них такі: якщо один із них сватає в іншого якусь із жінок його сім'ї, доньку його, чи сестру його, чи будь-кого з тих, ким він володіє, він обдаровує його на стільки-то й стільки-то хорезмійських одягів. І коли він заплатить це, то й везе її до себе. А іноді калимом бувають верблюди чи коні або інше подібне. І жоден не може з'єднатися зі своєю дружиною, доки не буде сплачено калим, на який погодився її (жінки) власник»;
- «Чоловіки і жінки спускаються в річку і миються разом голі, не закриваються один від одного і не чинять перелюбу в будь-який спосіб і (для цього) немає жодної можливості. Я не переставав докладати зусиль, щоб жінки закривалися від чоловіків, але це мені не вдалося виправити».

Ібн дає багато характеристик скандинавок. Він вперше наголосив на тому, що жінки вікінгів мають право на розлучення і перші можуть його ініціювати. Він описав зовнішній вигляд жінок, їхній одяг, зачіски, весільні звичаї. Також Ібн описує похоронну церемонію жінки, яка в підсумку підтверджується знахідками, знайденими під час проведення археологічних розкопок.

Іншим дослідником був Ібрагім б. Якуб – єврейський торговець, який діяв у X столітті. Під час своїх подорожей він натрапив на один із найважливіших

торгових портів вікінгів — Шлезвіг. Перебуваючи там, Якуд написав про звичай, який він вважав досить дивним. Він також зазначив, що жінки мали право розлучитися, якщо бажали і отримували підтримку громади.

У континентальній Європі відомості про походи вікінгів та їхню соціальну структуру є в багатьох письмових джерелах. Перелічу основні: Адам Бременський «Діяння архієпископів Гамбурзької церкви», «Житіє св. Ансгарія», «Житіє св. Вілліброрда», «Житіє Кельнського архієпископа Бруно», Ейнхард «Життя імператора Карла Великого», Астроном «Життя імператора Людовіга», Відукінд Корвейський «Діяння саксів», Дудон Сен-Кантенський «Діяння норманів», «Коротка норманнська хроніка», «Ведастинські аннали», «Аннали Флодоарда», «Аннали Сен-Жермена», «Хроніка Регіно», Тітмар Магдебурзький «Хроніка», Ріхер Реймський «Історія», Аббон «Про війну міста Парижа з норманами». Ці роботи важливі, адже в деяких роботах описуються жінки-воїтельниці.

Лише в середині XII століття в Скандинавії почали створювати літературні тексти та збірники законів. Ісландські саги, а також історичні праці ісландського вченого XII століття Арі Торгільссона та твори, написані наприкінці XII - на початку XIII століть данцем Саксо Граматиком, дають багато інформації, але оскільки вони були написані через кілька сотень років після початку епохи вікінгів, ми ніколи не можемо бути впевнені, наскільки картина, яку вони дають, відображає їхній час, а не епоху вікінгів.

В цих законах доволі детально прописуються права, які мали жінки і також права чоловіків, які стосуються їхньої поведінки з жінками.

Третя хвиля фемінізму наприкінці 1990-х років звернулася до питань маскулінності, фемінності, суворої гендерної бінарності та західних стереотипів, а коли стало доступно більше інформації, зокрема про соціальні класи, релігію та вік, археологи широко використовували гендерні теорії, які були викладені як

частина цього феміністичного руху, і почали привносити складність у свої висновки про те, як функціонували минулі суспільства. Жінки не вважалися впливовими чи важливими членами суспільства в епоху вікінгів, доки в 1990-х роках не з'явилося значне гендерне археологічне теоретизування.

Вже в межах новітньої історіографії починається більш комплексне вивчення епохи вікінгів. І саме на цей час припадають дослідження присвячені жінкам та їх ролям. До цього періоду жінки майже не вивчались, їх вважали виключно домогосподарками, які були повністю залежні від чоловіків. І які не мали вплива, якоїсь соціальної значущості і не відігравали важливих ролей в суспільстві.

Загалом, за багато років вивчення епохи вікінгів ролі жінок і дітей було приділено набагато менше уваги. Однак археологічні відкриття ХХ століття, і особливо гендерно орієнтовані теоретичні дослідження в галузі історії та культурної антропології допомогли змінити цей історичний наратив, представивши образи як жінок, так і чоловіків.

В 1991 році вийшла перша фундаментальна і засаднича праця професорки Джудіт Джеш присвячена історії скандинавських жінок в епоху вікінгів під назвою «Women in the Viking Age». Використовуючи археологічні свідчення, рунічні написи, ономастику, історичні записи іноземців і давньоскандинавську літературу та міфологію, Джудіт Джеш описує життя жінок в садибах, у великих центрах торгівлі, в експедиціях і поселеннях.

Саме з цього часу починаються активні систематичні дослідження, присвячені жінкам і їх долям. Почали виходити книги, монографії, статті, рубрики в журналах. Але в основному долями жінок цікавились дослідники з європейських країн, США та Канади.

Детально всі ці дослідження будуть розглянуті в джерельній базі моєї праці.

1.2. Джерельна база

Інформація про жінку епохи вікінгів міститься здебільшого в зарубіжних публікаціях. Джерельну базу дослідження можна поділити на письмові та неписьмові джерела.

Говорячи про джерела, треба також враховувати їх нерівномірний розподіл за окремими скандинавськими країнами. Наявність літератури та саг висуває на перший план Ісландію, її соціально-економічний устрій, її побут, її історію. За нею слідує Норвегія, західні острови (Оркнейські та Ферерські), Данія та Швеція.

Усі знання про становище скандинавських жінок в епоху вікінгів ґрунтуються на таких письмових джерелах.

1. «Старша Едда» – збірка міфологічних і героїчних пісень, що збереглася в єдиному списку – «Королівському кодексі», знайденому в Ісландії 1643 року.

2. «Молодша Едда» – воеподібні правила поезії та переказ давньоскандинавської міфології, що належать скальду Сноррі Стурлусону (1178-1241). Являє собою свого роду вчену енциклопедію і посібник з давньоскандинавської міфології, епосу і поетики.

3. Саги – як королівські, так і родові. Саги – це розповіді про те, що відбувалося в Ісландії та інших північних країнах у період з X по XIII століття. Найбільше ця епоха відбилася в багатій літературі ісландських саг зі вставленими в них піснями скальдів. Зміст саг, утім, виходить за межі цього часу й охоплює XII і XIII ст. Для мого дослідження найважливіші саги історичного та побутового характеру.

Такі саги як: «Сага про Хервора і Гейдрека», «Сага про Сігурда», «Сага про гренландців», «Сага про Лаксделу», «Сага про святого Олава», «Сага про людей з Лососевої долини», «Сага про Людей з Піщаного берега», «Сага про Еріка Рудого», «Сага про Ісландців», «Сага про Одда Стрілу», «Сага про Інґлінгів», та «Сага про Ньяла».

Ісландські саги значною мірою відповідальні за поширену думку про те, що жінки в епоху вікінгів були сильними, незалежними і могутніми. Саги ісландців є важливими джерелами, оскільки вони вплинули на сучасні погляди на епоху вікінгів, особливо щодо ролей жінок.

4. Скальдична поезія – це поезія давніх скандинавів, основна особливість якої полягає в тому, що вона передбачає особисте авторство поета-скальда. При цьому авторство в скальдичних віршах усвідомлювалося тільки щодо форми, але не змісту. На прикладі цих джерел вдалося з'ясувати, що скандинавки могли займатися поезією, ставали придворними скальдами і майстерно володіли техніками написання віршів.

5. Рунічні написи – збережені написи на каменях, надгробках, побутових предметах. Оскільки небагато письмових джерел, створених самими скандинавами, дійшли до наших днів, руни мають величезне значення для дослідження статусу жінок. Переважно це досить короткі написи на рунічних каменях. Ці різьблені письмена зберігають імена та подробиці родинних стосунків між людьми, що жили тисячу років тому. Інтерпретуючи руни так чи інакше, ми можемо наблизитися до розуміння того, що вікінги думали про себе та своє оточення. Рунічні камені також дозволяють нам трохи глибше зазирнути в долі жінок, які адаптувалися до цих змін.

У Скандинавії епохи пізніх вікінгів був поширений звичай вшановувати пам'ять померлих за допомогою рунічних написів, викарбуваних на піднятих каменях або природних скелях. З цього періоду відомо понад 3000 таких написів, але їх розподіл дуже нерівномірний: з тих, що збереглися достатньо для інтерпретації, близько 50 відомі в Норвегії, близько 200 в (середньовічній) Данії (включно з Борнхольмом) і аж 1750 в (середньовічній) Швеції. В Ісландії не знайдено жодного рунічного напису епохи вікінгів.

6. Рунічні поеми – поеми Середніх віків, що описують властивості та значення окремих рунічних знаків.

7. Юридичні пам'ятки – скандинавські обласні «закони», що дійшли до нас у XIII ст. На прикладі цих джерел вдалося з'ясувати, якими правами володіла жінка в суспільстві вікінгів і на що вона могла претендувати.

Дослідження давньоскандинавського права і прав жінок в тому числі висвітлені в двох книгах: «The Borgarthing Law and the Eidsivathing Law The Laws of Eastern Norway» під редакцією Лізи Коллінсон, Торгейра Ландро, Бертіла Нільссона [16] та «The Older Gulathing Law» під редакцією Еріка Сіменсена [72]. В цих роботах детально описані окремі закони охоплюють такі теми, як забороненої поведінки, право на власність і сплачування податків.

У Законі Гулатінга описано процедури вирішення конфліктів. Визначаються особисті права, встановлюються розміри штрафів і компенсацій, що градується відповідно до тяжкості образи, правопорушення та соціального статусу причетних осіб. Великі частини тексту закону відображають внутрішні умови в сільському господарстві Західної Норвегії в епоху Високого Середньовіччя; господарські операції, суперечки, заподіяння шкоди життю та майну, крадіжки.

Також дуже цінним для дослідження саме правового статусу жінок є книга «A Lexicon of Medieval Nordic Law» під редакцією Джеффри Лава, Інгера Ларссона, Ульріка Д'ярва, Крістін Піла та Еріка Сіменсена [47]. Лексикон середньовічного скандинавського права – це багатомовний довідник, розроблений для того, щоб зробити термінологію з кількох середньовічних правових текстів більш доступною для аудиторії. Він містить понад 7000 скандинавських термінів, з них близько 300 стосуються жінок. Він призначений для функціонування як загальна робота середньовічної скандинавської юридичної термінології. Довідник побудован на 31 правовому тексті, головним

чином провінційних законів, написаних старошведською, староісландською, старонорвезькою, стародатською, старогутнішською та старофарерською мовами.

8. Академічні та літературні дослідження епохи. Література про жінок епохи вікінгів стрімко зростає, і з вона все більш тонко досліджує їх життєвий досвід. Вона охоплює діапазон від ранніх загальних досліджень ([36], [38]) та гендерних деконструкцій жіночого образу ([37], [50], [74], [7],) до більш конкретних оглядів численних ролей жінок у міфології ([27]) та літературі саг.

Фундаментальними для мого дослідження були такі роботи:

Книга Дженні Йохенс «Women in Old Norse Society» [38], написана в 1995 році, описує життя жінок у язичницькій та ранньохристиянській Ісландії та Норвегії — їхні обов'язки в господарстві, шлюбні звичаї, репродуктивні практики, сімейні стосунки, дозвілля, релігійні обряди, а також юридичні обмеження та юридичний захист. А також демонструє життєво важливу роль жінок в економічному виробництві Ісландії.

Книга Йоганни Катрін Фрідріксдоттір «Valkyrie: The Women of the Viking World» [22], являє собою вже сучасне дослідження присвячене скандинавським жінкам епохи вікінгів. Спираючись на найновіші історичні та археологічні дані, книга знайомить із текстами, записаними в середньовічній Ісландії, культурі, здатній уявити собі жінок у будь-яких ролях.

Книга видатного археолога з десятиліттями досвіду Ніла Прайса «Children of Ash and Elm. A History of the Vikings» [60]. Ґрунтуючись на останніх археологічних і текстових джерелах, книга розповідає історію вікінгів: їхню політику, космологію та релігію, їхній матеріальний світ. Багато матеріалу присвячено саме жінкам та їхньому впливу на скандинавське суспільство. Висвітлені такі ролі, як: провидиці, жінки-воїтельниці (а також є опис і значення валькірій), жінки-ремісники та роль жінки у господарстві.

Робота Йона Видара Сигурдссона «Scandinavia in the Age of Vikings» [70]. Сигурдссон висвітлює такі ключові аспекти життя вікінгів, як влада та політика, соціальні та родинні зв'язки, подарунки та бенкети, релігійні вірування, ролі жінок, соціальні класи та економіка вікінгів, яка включала землеробство, видобуток заліза та металообробку, а також торгівлю.

Повсякденне життя жінок добре описується у двох книжках: «Everyday Life in the Viking Age» [73] британської дослідниці Жаклін Сімпсон та «Social Scandinavia In The Viking Age» [85] – це книга, написана Мері Вільгельмін Вільямс у 1920 році. Книга містить поглиблене дослідження соціальних структур, звичаїв і традицій Скандинавії в епоху вікінгів. Автор заглиблюється в життя вікінгів, їхні повсякденні справи, вірування та соціальну ієрархію. У книзі також розглядається роль жінок у суспільстві вікінгів та їхній внесок у суспільство.

Книга «Old Norse Women's Poetry: The Voices of Female Skalds» [78] Сандри Балліф Страубхаар є єдиною роботою, яка зосереджена на висвітленні жіночої поезії та на жінках-скальдах. Багатий і переконливий корпус давньоскандинавської поезії є однією з найважливіших і впливових областей середньовічної європейської літератури.

Важливо згадати Д.Л. Байока. Джессі Л. Байок – відомий археолог, фахівець з давньоісландської мови та середньовічної Скандинавії. Джессі Л. Байок керував археологічною експедицією «Моховита гора» в Ісландії. Він написав безліч робіт про середньовічну Ісландію і саги, зокрема книгу «Viking Age Iceland» [13]. За допомогою аналізу ісландських саг він дає багатий матеріал про події минулого Ісландії. Автор доволі часто робить відсилання до давньоісландської мови, пояснює терміни та назви, дає довідки з читання простих слів.

Роль жінок у політичному житті суспільства досліджувала Александра Санмарк у своїй роботі «Women at the Thing». Питання відвідування урядових

зібрань жінками порушували, зокрема, Ельза Мундал [53], К'елл Венас та Енн Ірен Рійсой, але це дослідження є першим всеосяжним дослідженням ролі жінок у цій справі.

До неписьменних джерел належать результати проведених археологічних розкопок. Важливим джерелом наших знань про епоху вікінгів також служать і поховання. Поховальні приношення та інші знахідки дають змогу припустити, що жінки в ту епоху мали різні ідентичності. Вони не були виключно «берегинями вогнища», які готували і доглядали за своїми рідними. Багато жінок виконували ті самі завдання, що й чоловіки (і навпаки): вони досліджували світ, керували землями чи текстильними майстернями, працювали та торгували. Хоча людські кістки досить погано зберігаються в землі, їхній ізотопний і вуглецевий аналіз може багато чого розповісти про харчування людей, а також про те, чи жили вони в тому самому місці, де їх було поховано (досить часто це було зовсім не так). Поганий стан кісток може також свідчити про вроджені дефекти, поганий стан здоров'я або фізичні травми, а форма таза і черепа людини може вказувати на біологічну стать. Вивчення архітектури та матеріальної культури, того, як норвежці організували свій життєвий простір, предмети, які вони використовували у своїй повсякденній праці або брали з собою в могилу, і навіть те, що вони вважали сміттям, – усе це допомагає відтворювати картину їхнього повсякденного життя, руйнувати усталені стереотипи та дізнаватися, як насправді жили жінки, у що вірили, як до них ставилися оточуючі.

У цьому плані питання про ролі скандинавок у суспільстві вікінгів на основі археологічних знахідок першою поставила норвезька археологиня Анна Стальсберг 1991 року зі своєю роботою «Tradeswomen during the Viking Age». Стальсберг, дослідивши жіночі поховання, показала, що поховальні речі, знайдені в жіночих могилах, свідчать про те, що жінки були залучені в торгівлю так само, як і чоловіки.

Знамените жіноче поховання Vj581, знайдене в Бірці, досліджували й описували у своїх роботах такі археологи, як Бйорн Амбросіані, Лешек Гардела та Шарлотта Геденсьєрна-Джонсон, яка разом зі своєю командою 2017 року довела, що в Бірці похована саме жінка.

Лешек Гардела досліджував у своїх роботах «Warrior-women in Viking Age Scandinavia?», «Woman and weapons in the Viking World» жіночі поховання зі зброєю на всій території минулого вікінгського світу.

Саме завдяки поєднанню літератури, права та археології з'являється краще розуміння скандинавського народу, зокрема жінок. Повне розуміння може бути досягнуто лише за умови вивчення та перевірки всіх аспектів. Історичний запис є повним лише тоді, коли проведено археологію регіону та створено комплексне цілісне уявлення про людей.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ СТАТУС СКАНДИНАВСЬКИХ ЖІНОК

У суспільстві епохи вікінгів існувало глибоке розшарування, і місце індивідуума на соціальній драбині багато в чому залежало від доступних їй або йому ресурсів у вигляді кількості земель, власності і, не в останню чергу, підтримки інших людей [85 с. 34].

Соціальний поділ, показаний в староскандивській поемі із Старшої Едди «Пісні про Ріга», ґрунтується на трьох елементах: зовнішності, здібностях і владі [70 с. 90-91].

Кожна верства населення мала своє місце в суспільстві, якого вона повинна була дотримуватись [60 с. 267].

Соціальний поділ був класовим, а не кастовим. Класифікувати весь скандинавський народ раннього середньовіччя в один набір соціальних верств неможливо, оскільки умови життя класів у різних частинах країни були різними. Загалом, можна сказати, що населення всього скандинавського світу поділялося на наступні категорії:

- 1) «Високородні люди» (tignarman) – конунги та ярли разом з їх сім'ями;
- 2) Васали конунгів, що склалися в давні часи з герсирів, або патріархальних вождів, після політичного об'єднання земель були замінені лендрменами;
- 3) Бонди – великі землевласники, які складали середній клас населення. Вони володіли «одалем» – землею, яку передавали у спадщину;
- 4) Вільновідпущеники (fralsingi);
- 5) Раби (thrael).

В Ісландії останні два класи існували практично в однаковому складі. Але серед бондів було дуже мало субстратифікації, оскільки тут меншого значення

надавалося володінню одалем. В Ісландії також не було знатних і «високородних» класів – у континентальному розумінні – оскільки в розглянутий період вона була республікою. Єдиними людьми в країні, які хоч якоюсь мірою відповідали континентальній аристократії, були окружні вожді, які називалися «годі» [85 с. 34-36].

Жінки мали значну соціальну мобільність і могли підніматися або опускатися в ієрархічній системі суспільства.

Історичний наратив епохи вікінгів загалом складається з «кровожерливих вікінгів», воїнів-чоловіків, які здійснювали набіги, руйнували та поневолювали християнську Європу, що сформувало наше сучасне сприйняття терміну «вікінги» [36 с. 1]. Зосередившись на цьому, традиційна історіографія та археологія створили світ вікінгів, в якому домінували чоловіки, а більшість досліджень зосередилися на вивченні життя та матеріальної культури чоловічої половини суспільства [24 с. 273]. Результатом такого вузького фокусу в дослідницьких питаннях є вузьке розуміння суспільства, в якому акцент робиться на чоловіках та їх ролях. Такий акцент науковців зробив невидимими жінок і, не дивлячись на всі роботи, присвячені епосі вікінгів, мало згадується про жінок, незважаючи на велику роль, яку вони відігравали в суспільстві [36 с. 2-3].

Археологічні відкриття ХХ століття, як-от у 1970-х і 1980-х роках, і особливо гендерно орієнтовані теоретичні дослідження в галузі історії та культурної антропології допомогли змінити історичний наратив, показавши образи як жінок, так і чоловіків. Історичний наратив змінився, і термін «вікінги» став означати не лише воїнів-чоловіків, але й людей зі Скандинавії в епоху вікінгів, тобто почав включати жінок, яких раніше не помічали [36, с. 2]. Ці дослідження призвели до більш ретельного вивчення гендерних ролей вікінгів і розгляду різноманітних ролей жінок [50, с. 5].

Ролі жінок в епоху вікінгів можна визначити, дослідивши, як вони

представлені в письмових джерелах та за допомогою поховальних речей, які були знайдені в ході археологічних розкопок стоянок вікінгів [23, с. 2]. Поховальні предмети розповідають не лише про ролі, які могли відігравати жінки, але й про їхнє становище в суспільстві та економічний стан [50, с. 3].

Жінки не вважалися впливовими чи важливими членами суспільства в епоху вікінгів, доки в 1990-х роках не з'явилося значне гендерне археологічне теоретизування [50, с. 2].

Таке вікторіанське коріння досліджень епохи вікінгів проявляється в наборі сприйнятих істин, які згодом закріпилися і проявлялись в безперервних повтореннях в академічних дослідженнях протягом ХХ-го століття.

В останні десятиліття феміністична теорія поєднується з гендерною теорією для боротьби з чоловічою упередженістю в археології та вивчення гендеру. Це пов'язано з андроцентричними припущеннями, які викликали початковий інтерес до археології гендеру, оскільки андроцентризм – це віра в те, що чоловіки знаходяться в центрі подій, або є основною складовою суспільства [39, с. 155]. Повернути жінок у дискурс археології передбачає повне переписування розуміння усталених термінів, таких як «публічна демонстрація», «влада» та «авторитет».

Щоб повністю зрозуміти роль жінок у суспільстві епохи вікінгів, спершу потрібно було визнати жінок частиною археологічного минулого. Донедавна більшість робіт зосереджувалася на чоловічих членах суспільства, тому новий археологічний підхід «віднайти жінок і повернути їх до загальної картини» передбачає ідентифікацію слідів, залишених жінками в матеріальній культурі. Цей підхід виник у гендерній археології разом із першою хвилею антропологічної феміністичної літератури в 1970-х роках і на початку другої хвилі фемінізму [50, с. 2]. Незважаючи на регіональні відмінності між регіонами Скандинавії, колоніями вікінгів, сільською та міською місцевістю, є достатньо спільного, щоб

ідентифікувати скандинавські поховання у таких віддалених один від одного місцях, як Гренландія та Східна Європа [36, с. 12], а жіночі скандинавські поховання є майже в усіх регіонах світу. Виходячи з цього, очевидно, що скандинавські жінки багато подорожували і відігравали важливу роль в експансії вікінгів [36, с. 35].

Скандинавські традиції орнаментації епохи вікінгів роблять їхні предмети легко впізнаваними, що допомагає ідентифікувати жіночі поховання за гендерною ознакою. До таких гендерно маркованих речей належать овальні брошки, дискові брошки, пряжки у вигляді трилисника, наручні персні, намиста, шкатулки та веретеноподібні прикраси [36, с. 14].

Отже, через поховальні предмети ми можемо отримати певне уявлення про ролі, які виконували жінки в суспільстві та що за цими ролями стояло.

2.1. Шлюб та обов'язки дружини

Починаючи з міфологічного ландшафту, можна зробити певні висновки з міфу про створення світу, описаного у «Пісні Провидиці». Міфи про створення світу розкривають важливу інформацію про те, як суспільство сприймало себе: вони часто відіграють ключову роль у легітимізації гендерних ролей та соціальної нерівності [77, с. 64]. Давньоскандинавський міф про створення світу показує, що чоловіки і жінки були створені рівними, одночасно і з однаковими характеристиками та рисами [44, с. 6]. Це показує нам, що на духовному та культурному рівні жінки та чоловіки були рівними, що не може не відобразитись на інших аспектах життя.

Кожна людина в Скандинавії епохи вікінгів існувала в розширеному домашньому та родинному колі й була вписана в систему соціальних норм, що зв'язували людей одне з одним. Найважливішими були узи спорідненості, кровної або набутої через встановлені звичаї, такі як шлюб. Сім'я і спорідненість

були тим сполучним елементом, на якому трималися громади залізного віку [60, с. 124].

Однією з основних засадничих ідей скандинавського світу було те, що рано чи пізно будь-хто може виявитися втягнутим у кровну помсту; вся мережа стосунків, у які вступала людина – кровна спорідненість, дружба, шлюб, вірність вождю – була покликана зміцнити її позиції, коли виникав такий конфлікт [73, с. 154].

В епоху вікінгів шлюб був угодою насамперед між сім'ями, а не між окремими людьми. Він слугував інструментом створення й адаптації родинних структур і ролей, соціальних і політичних ієрархій. Великого значення надавали не лише кровним узам, а й ретельно спланованим любовним стосункам – останні могли мати навіть більшу вагу, ніж перші.

Гудрун з едичної поеми «Пісня про Нібуленгів» уперше виходить заміж у віці 15 років, що вважалося звичайним як в сагах, так і в реальності. Вивчення поховань дівчат на острові Готланд показує, що етап зрілості настував у віці 15-20 років. Якщо говорити про прикраси, то кількість намистин у намистах у цей час зменшується, а прикраси з однієї руки перевдягають на іншу. Це вказує на те, що дівчата зазнавали певних змін, які виражалися в певному ритуалі, що свідчив про настання зрілості та перехід в статус жінки. З цим етапом могли збігатися такі події, як початок репродуктивного періоду, народження первістка або, що найімовірніше, заміжжя і супутня йому зміна соціального статусу. Хоча саги чи міфологічні джерела нічого не говорять про такий ритуал, ісландський збірник законів «Сірий гусак» вказує на два переломні моменти, що символізують закінчення дитинства. Він передбачає, що дівчина може вступити в право спадкування у віці 16 років, коли формально закінчується термін опікунства; крім того, після досягнення 20 років вона може самостійно обирати місце проживання (якщо не перебуває у шлюбі). Кодекс Готланда, який, як і «Сірий гусак», дійшов до нас в списках XIII століття, вимагав, щоб батьки утримували дочок до 18 років,

а не до 16 чи 20 років [22, с 34-35].

Батьки, як правило, любили своїх дочок і прагнули забезпечити їм щастя і достаток, тому іноді радилися з ними щодо конкретного нареченого, а то й надавали їм абсолютну свободу вибору. А в більш виняткових випадках матері дівчини давали можливість висловити свої побажання. [85, с. 91]

Але зазвичай дівчата, які мали батька і братів, не могли вирішувати свою долю самі. Порядна дочка завжди надавала батькові та старшому братові право вибору собі чоловіка. Тільки батько міг видавати доньку заміж. Після його смерті, якщо в нього були спадкоємці, це право переходило до його шістнадцятирічного сина, який видавав заміж також і сестер. Тільки через відсутність чоловіка або сина мати мала право обирати доньці чоловіка [38, с. 55].

Ще в дитинстві дівчат навчали тому як буди гарною дружиною. У ранньому середньовіччі в Скандинавії не існувало шкіл чи інституцій для формального навчання, освіта була повністю домашньою справою. Як правило, батьки або няня були вчителями, але інші члени сім'ї, особливо вправні в якійсь галузі, також запрошувалися для навчання. Загальна освіта, яку давали дівчаткам, мала на меті насамперед навчити їх хатньому ремеслу. Тому вони вчилися прясти, ткати, фарбувати льон і вовну, шити, в'язати і вишивати, чистити, прати і прасувати сімейний одяг, працювати в молочарні, виготовляти масло і сир, готувати і консервувати продукти різними способами, варити і готувати їжу, наглядати за домашнім господарством і грати роль господині. Але хоча це становило найважливішу частину їхньої підготовки, суто інтелектуальна сторона не була повністю занедбана. Деякі з дівчат, за прямими вказівками і шляхом наслідування, набували знання рун – як їх вирізати і як читати; вони, як і чоловіки, могли цитувати прислів'я, співати пісні, декламувати вірші і переказувати саги. Вони також мали певні знання про гру на музичних інструментах [85, с. 68-69].

Правильність поведінки і краса жінки були для вікінгів особливо приємні, якщо поєднувалися зі здоровим глуздом, з почуттям власної гідності і твердим духом. Скандинави вірили, що у мужніх жінок будуть такі ж діти. Багато в чому увага чоловіків до таких «нежіночих» якостей матерів своїх майбутніх дітей пояснювалася тим, що жителі Півночі надовго залишали свої садиби, вирушаючи в далекі походи, і виховувати майбутніх воїнів доводилося жінкам.

Але й дівчата уважно вибирали собі наречених. Для них було важливо, щоб майбутній чоловік довів свою хоробрість і чесність у бою. Причому молодість часто вважалася недоліком нареченого. Чоловіки, які залишалися вдома і ніколи не ходили у військові походи, будучи навіть багатими і красивими, ніколи не мали успіху в знатних і гордих дівчат.

Коли пропозицію було зроблено, починали домовлятися про шлюбні умови. Наречений оголошував, скільки свого маєтку призначає майбутній дружині: це називалося «жіночим даром». Також він призначав «подружній дар» майбутньому тестеві, а батько нареченої, зі свого боку, виділяв доньці посаг, що був їй винагородою за втрату прав на батьківську спадщину. Дари і придане давалися золотом, сріблом, рабами, домашнім начинням і худобою. Садибу ніколи не ділили, і дочці ніколи не давали її «шматок». Робилося це для збереження в цілості земельної ділянки сім'ї [41, с. 126].

Сума, виплачена майбутній дружині, вважалася способом забезпечити її фінансово, оскільки шлюбний дар також надавав їй безпеку на випадок смерті чоловіка [45, с. 42].

«Жіночий дар» і придане вважалися власністю дружини. У разі смерті чоловіка або розлучення з ним вона була єдиною і повноправною хазяйкою свого рухомого майна. Після смерті жінки дари переходили у власність чоловіка і дітей, а якщо жінка помирала бездітною, то її найближчим родичам.

В одному шведському законі пізнішого часу йдеться про те, що якщо

«почуття жінки зміниться» після законних заручин, то вона зобов'язана повернути дари і заплатити 3 марки і, крім того, для відновлення доброго імені нареченого повинна підтвердити у присутності дванадцяти чоловіків, що «вона не знає жодних пороків або нестач за нареченим і його ріднею, і не знала того під час сватання та заручин». Той самий закон мав силу і в разі порушення обіцянки з боку нареченого, але в цьому разі дари нареченій назад не поверталися.

Такий весільний договір, який називався «купівлею нареченої», аналог сучасного шлюбного контракту, за своєю суттю був справжньою торговельною угодою, бо за його умовами донька сімейства надходила у власність чоловіка. Договір укладався тільки в присутності рідних з обох сторін.

Усяка законна дружина мала бути, за старовинним висловом, куплена дарами, або, за словами вестготського закону, даром і словом, тобто бути виданою заміж за згодою батька і ради рідних за попередньою угодою. Вона називалася шлюбною і законною дружиною, а діти її ставали законнонародженими і мали спадкове право на садибу і майно батька.

Увечері наречену урочисто проводжали на шлюбне ложе. Наступного дня, на винагороду за цноту, наречений робив їй подарунок, що називався «ранковим даром».

З цього ранку наречена ставала законною дружиною і господинею садиби. Їй передавалася зв'язка ключів від усіх будівель [17, с. 95].

Вже під час весілля на поясі нареченої висіла зв'язка ключів на знак її переходу в новий статус – господині дому [83, с. 178-179].

В жіночих похованнях найчастіше зустрічається саме ця зв'язка ключів. Цілком можливо, що ці ключі могли бути символом зрілості для цих жінок, пов'язаної з домашніми обов'язками [45, с. 14].

Зв'язка завжди перебувала у господині, і тільки вона, повновладна правителька в садибі, вирішувала всі господарські питання: в її віданні були

заготівля провіанту і приготування їжі, прання і прибирання, виготовлення одягу і в'язання. Саме вона віддавала накази служницям, працівникам і рабам, якщо вони були [17, с. 95].

У давньоскандинавській мові були спеціальні слова, якими позначали права та обов'язки господині садиби: це «завідування» ключами та будинком, або внутрішнє управління садибою. Існував ще й особливий правовий термін – зовнішнє управління будинком. Але це вже було обов'язком господаря [22, с. 99].

Дружина зберігала своє ім'я та по батькові і ніколи не поривала зв'язків зі своїми родичами [73, с. 139].

Незалежно від того, залишалася жінка на рідній землі чи переїжджала в інший регіон, бути дружиною і вести домашнє господарство було непростим завданням. Така робота вимагала розуму, далекоглядності та рішучості. Жінки, які володіли цими якостями, високо цінувалися своїми чоловіками. Хольмгаут, землевласник зі шведської провінції Вестманланд, спорудив рунічний камінь на пам'ять про дружину Одіндісе. На ньому є такі рядки:

*«Не бувати більше в Хассмірі
Такої господині, яка перевершила б її
В умінні керувати будинком».*

Проникливі слова Хольмгаут підтверджують, що дружини могли керувати господарством: стежити за тим, щоб ніхто з домочадців не голодував холодними зимами, щоб усі були одягнені та взуті, керувати прислугою й укладати угоди з торговцями та сусідами [22, с. 98].

Більшість людей епохи вікінгів, про яких ми дізнаємося з археологічних розкопок і письмових джерел, належала до категорії так званих вільних хліборобів, що становили середній клас і проживали в безпечному просторі – домогосподарстві («hjópn»).

За приблизними оцінками, на невеликій ділянці зазвичай мешкало від семи до

десяти осіб: нуклеарна сім'я з батьків і дітей, один або два літніх родича і, можливо, два-три найнятих працівники. У більших маєтках кількість мешканців могла зрости до тридцяти або сорока – там жили розширені сімейні групи разом зі слугами і було набагато більше підневільних людей. На чолі цієї сім'ї поруч із чоловіком стояла господиня дому – дружина [60, с. 125].

Жінки не лише готували їжу для своєї родини, вони також відповідали за запаси їжі [73, с. 19]. Жінки вирішували, що і коли споживати. Вони відповідали за те, щоб їхня сім'я мала продовольство до наступного врожаю і щоб контролювати ці запаси їжі замикали в коморах [21, с. 194]. Ключі від цієї комори були тільки в жінки, що стало символом її позиції в сімейній ієрархії та означав її фактичний контроль над доступом до ключових ресурсів родини [64, с. 52].

У Скандинавії доби вікінгів ця відповідальність дружини означала набагато більше, ніж сьогодні: хоча жінки не мали влади над людьми, як чоловіки, слід припустити, що в домашній сфері жінки мали владу приймати рішення, які мали далекосяжні наслідки для всієї родини [19, с. 71].

У літературних джерелах влада господині дому також підкреслюється згадкою про зв'язку ключів на поясі. «Пісня про Трюма» представляє такий образ для комедійного ефекту: коли здоровенному Тору прийшлося одягатись як Фрейя, то «зв'язка ключів на стегні забурчала» [22, с. 99].

Садибу можна розглядати як основу суспільства епохи вікінгів [71, с. 15], де домогосподарка панувала вдома, а чоловік-фермер дбав про зовнішнє середовище, включаючи участь у громадських справах [71, с. 140]. Цей статевий поділ праці є фундаментальним в аргументах, які підтримують традиційний поділ між чоловіками і жінками в епоху вікінгів. Чоловіки і жінки були настільки фундаментально різними, що навіть мали окремі сфери, в яких вони виконували свої завдання і займалися своєю діяльністю. Говорячи сучасною мовою, жінки виконували домашні обов'язки, тобто всю роботу, що виконується в

домогосподарстві. Чоловікам – все інше – від польових робіт до публічних виступів [38, с. 118].

Те, що чоловіча робота була пов'язана з роботою на свіжому повітрі, не повинно приводити до висновку, що сфера діяльності жінок обмежувалася виключно приміщеннями. Основна відмінність між чоловічою та жіночою працею полягала в тому, що чоловіки безпосередньо експлуатували природу, приносячи додому зерно і сіно, забитих тварин, рибу та яйця, тоді як жіноча праця полягала переважно в обробці та перетворенні результатів чоловічої праці для короткочасного споживання та довготривалого збереження [38, с. 115].

Робота була зумовлена соціальним статусом обох статей. Чим нижче становище жінки, тим важча її робота, яка, без сумніву, включала в себе і чоловічі завдання. Мабуть, не випадково єдиний зафіксований випадок неприємного запаху від поту через фізичну роботу належить жінці-рабині. У повсякденному світі саг жінки були залучені практично до всіх робіт на відкритому повітрі, в тому числі й до тваринництва [38, с. 121].

Основним обов'язком жінок у тваринництві було доїння корів, що дозволяло їм не виходити з дому більшу частину року. Доїння відбувалося щонайменше раз на добу. Жінки ходили до корів на пасовища, а овець пас у пересувних загонах пастух. Жінки доїли корів і виготовляли молочні продукти, які були важливою частиною скандинавського раціону. Сюди входило свіже вершкове масло і масло тривалого зберігання, виготовлене зі сметани і сильно посолене. Вони також робили м'який сир з кислого ферментованого молока і сиру під назвою «skyr».

Вівці та велика рогата худоба, яких влітку випасали на пасовищах та островах, потребували постійної уваги. Часто вся сім'я переїжджала на пасовище разом з тваринами, що вимагало переїзду зі звичайної ферми до примітивних колиб у горах на три-чотири місяці. У більш заможних родинах домогосподарка супроводжувала пастуха в горах, поки її чоловік був на тінгах [38, с. 122-123].

Жінки та молоді дівчата також допомагали чоловікам переганяти тварин і пасти їх у загонах. Жінка наглядала за тим, щоб прокласти струмок під будинком. Закон визначав, що витягування на берег і спуск на воду човна є чоловічою роботою. Всі фермери з околиць повинні були з'явитися зі своїми робітниками, але в одному з епізодів саги показано, що жінки з ферми судновласника тягнуть човни разом з чоловіками.

У бідних сім'ях жінки також брали участь у польових роботах під час збору врожаю. Поки чоловіки косили, жінки згрібали і перевертали траву, чоловіки зв'язували, складали і зберігали сіно. У заможніших сім'ях від жінок не очікували допомоги у збиранні врожаю; вони залишалися вдома, виконуючи іншу роботу.

На полях сіяли ячмінь, овес і жито. Пшениця в сагах згадується рідко, та й то як предмет торгівлі.

Вирощували в садибах і льон. У середині зими (близько зимових свят) конунгам платили подать льоном: кожна господиня мала дати королю мочку непряденого льону, тобто стільки, скільки зможе захопити великим і середнім пальцем [22, с. 98].

Експлуатація природи включала не лише землеробство і скотарство, а й збиральництво. Ці три етапи – збирання і полювання, тваринництво і землеробство – ілюструють хронологічний розвиток економічного життя суспільства. Антропологи довели, що в збиральницько-мисливських суспільствах збиральництво є більш важливим з точки зору харчування, ніж полювання; крім того, з крос-культурних порівнянь зрозуміло, що в збиральництві домінували жінки. Особливо важливе в Ісландії в період заселення, збирання продовжувало забезпечувати щоденний раціон калоріями та вітамінами. Жінки відповідали за збір ягід, мохів, дягелю, водоростей і яєць птахів, що гніздилися на луках [38, с. 121-122].

Приготування їжі відбувалося за певними технологіями і з використанням

посуду, який мало змінився з плином часу. Порівняння кухонного приладдя, похованого разом із жінкою в Осеберзькому похованні в Норвегії в 834 року, та рекомендацій щодо ведення домашнього господарства, які шведський граф Пер Браге написав для своєї дружини у 1585 році, показує, що за сім століть вони майже не змінилися. Як впливає з цих двох джерел, приготування їжі залишалося жіночою справою. Коли Гуннар запитує дружину, де вона взяла масло і сир, вона каже йому, щоб він не хвилювався, бо «це не чоловіча справа – втручатися в приготування їжі». Сцени, в яких жінки готують їжу, все ж таки рідкісні. Лише кілька епізодів приготування їжі за участю жінок з'являються в сагах, і використання вогню в них не є достовірним. Чоловіки готували їжу, коли жінки були відсутні, як, наприклад, на борту корабля або за кордоном, на зборах або на іграх [38, с. 129]

Також варто додати цікавий факт: поховальний інвентар вказує на те, що кухонне обладнання часто зустрічається і у чоловічих похованнях, що підтверджує думку, що приготування їжі було не тільки жіночим обов'язком.

Як і в усіх доіндустріальних суспільствах, білизну прали у струмках, які часто знаходилися далеко від дому. Гарячі джерела і теплі струмки, які часто зустрічалися в сільській місцевості, робили прання менш клопіткою справою, ніж деінде, і воно неминуче поєднувалося з купанням. Суботу називали «банним днем» або «днем прання». Гаряча вода дозволяла прати одяг цілий рік, що сприяло поширенню звичаю, коли в неділю вранці дружина дарувала чоловікові та синам чисті сорочки. Як впливає з цієї деталі і підтверджується епізодами, що зображують жінок, які перуть білизну надворі, прання було жіночою справою [38, с. 124-125]

Готуючи та зберігаючи їжу, жінки задовольняли нагальні короткочасні потреби. Час, що залишався після цих клопотів, вони витрачали на виготовлення ниток, тканини та одягу, що мало довготривалі наслідки не лише для найближчих родичів, а й для економіки всього суспільства [38, с. 134]

Виготовлення одягу, а також прикрашання його декоративними засобами було повністю жіночою справою. Усі жінки вміли шити, і цілком імовірно, що в кожній великій родині була принаймні одна жінка, яка добре володіла мистецтвом виготовлення одягу і могла керувати роботою решти, забезпечуючи всіх одягом. Кравчиня користувалася парою примітивних ножиць з бронзи або заліза і, ймовірно, кроїла вільно, без викрійки, після того, як знімала мірки, бо тодішній одяг був менш складним, ніж в наш час, і сидів не так щільно; але цілком можливо, що для більш складного одягу вона використовувала старі поношені речі того ж стилю для викрійок або робила спеціальні викрійки з дешевого або старого полотна [85, с. 75].

Жінки ткали сукно і гобелени (килими із сюжетною або орнаментною композицією), а також займалися вишивкою. Знатні сіверянки були дуже вправні у справі вишивання. Навіть у міфах і переказах часто описується, як їхні героїні сидять і вишивають по сукну золотом славні діяння своїх чоловіків і братів.

Брюнхільд вишивала по сукну золотом славні справи Сігурда: вбивство Фафніра, викрадення скарбу та смерть Регіна. З нею змагалася в рукоділлі дочка короля Г'юкі, прекрасна Гудрун. Разом із Торою, донькою Гакона, вона ткала килими, на яких були зображені подвиги та ігри героїв, вишивала по тканині кораблі Сігмунда в хвилину їхнього відплиття від берега, Сігара та Сіггейра в південному краю.

У стародавніх сагах також іноді згадуються гобелени, які привозили вікінги і купці з чужих країв. Таким чином, зрозуміло, що серед килимів, які прикрашали стіни храмів і осель норманів, були й «іноземні».

Але в Скандинавії вистачало і своїх рукодільниць. Три доньки Рагнара Лодброга вишили славний стяг, загублений норманами у великому поході до Англії в другій половині IX століття.

Такий самий стяг дуже майстерної роботи отримав від матері Сігурд, ярл

Оркнейських островів; на ньому був вишитий ворон, що розпускав крила для польоту, коли стяг надувався вітром. За словами матері Сігурда, вона вжила все своє мистецтво на цю роботу. Як свідчить сага, коли майбутня битва мала закінчитися перемогою, стяг майорів, хоч би й не було вітру, а от коли дружині загрожувала поразка, то, попри сильний вітер, полотнище навіть не ворушилося [37, с. 174-175].

Роль жінки в матеріальній культурі Ісландії підкреслюється важливістю і повсюдною присутністю домотканих виробів з овечої вовни. Норвезькі жінки привезли до Ісландії вікові навички прядіння і ткацтва, яких вони навчилися ще в дитинстві на батьківщині.

Для виготовлення домотканого полотна стригли овець чи кіз, а потім чистили і сортували вовну. Вовну знежирювали, а потім чесали пальцями або гребінцем, щоб випрямити її і розділити на волокна. Далі вовну прядли на дистаффі та веретені. Вовну витягували в нитку, а потім намотували, повторюючи процес, поки не отримували достатню кількість ниток для великого мотка пряжі. Нитка могла бути пофарбованою, а могла і не бути. Процес прядіння міг відбуватися в руках, що дозволяло жінкам сидіти або ходити під час виконання завдання.

Ткали на вертикальному ткацькому верстаті, що стояв біля стіни в хаті, а візерунок виконували згори донизу. Нитку пропускали вперед-назад, а потім вибивали дерев'яним або китовим «мечем». Стандартна ширина полотна, ймовірно, становила близько двох ліктів (приблизно 92 см). Ціннішу тканину виготовляли з пофарбованої вовни, часто в смужку або з візерунком. Найпопулярнішим кольором був червоний, який отримували з шипшини або рослини «*Rubia tinctorum*» (марена фарбувальна), що повсюдно росте в Ісландії. Іншими кольорами були червонувато-коричневий і фіолетовий, які отримували з певних лишайників, та чорний отриманий з болотяного мулу.

З домотканого полотна одягали все населення «від народження до смерті» і навіть іноді захищали хворих тварин, його також використовували для виготовлення постільної білизни, вітрил, настінних прикрас, пакунків і мішків усіх видів.

Найбільш вражаючим є те, що домоткане полотно замінило срібло як стандартний товар, за яким оцінювали інші товари в Ісландії. В результаті, унікальна система «домотканого стандарту» керувала економічним життям Ісландії протягом століть [38, с. 134-136].

Дружини знатних чоловіків крім інших обов'язків також відповідали за проведення бенкетів. У Скандинавії та Ісландії епохи вікінгів, коли держава перебувала в зародковому стані, за дотриманням законів узагалі ніхто не стежив, люди були змушені самі відстоювати свою безпеку і піклуватися про добробут шляхом укладення союзів і різного роду угод. У цих умовах правителі були просто зобов'язані щедро винагороджувати своїх друзів і прихильників. Крім шлюбних домовленостей цьому сприяли бенкети і роздача дарів [71, с. 22].

Бенкети вважались важливою формою соціальної комунікації в епоху вікінгів. Вони слугували також для демонстрації влади того, хто їх влаштував [14, с.143], вони об'єднували людей для підтримання соціальних зв'язків [69, с. 59].

Згідно з сагами, господиня дому відповідала за підготовку бенкету, а також слідкувала за порядком на самому заході, вибудовуючи і підтримуючи сувору ієрархію серед гостей, підкреслюючи статусність запрошеного якістю його обслуговування або особливо почесним місцем. Крім того, вона стежила за виголошенням тостів, а іноді й сама виголошувала привітальні промови, хоча в сагах ця роль деколи зовсім не згадується і зводиться винятково до підношення напоїв, у яких деколи містяться галюциногени або отрута.

Скандинавські жінки бенкетували разом із чоловіками, причому знатні жінки

сиділи на почесних місцях. Скандинави ж розмовляють із жінками, знаходячи в цьому велике задоволення, і вважають це нормою. Гаральд Гренландець розмовляє із Сігрід Гордою, К'яртан – із Гудрун, донькою Освівра, потім із сестрою конунга Олава Трюггвасона, Гунлауг Зміїний Язык – із Хельгою Красунею [71, с. 24].

Одним із напрямків, який наразі є популярним у дискусіях про гендер в епоху вікінгів, є теорія «Дами з чашею медовухи», заснована на дослідженні Майкла Енрайта про компліментарні ролі чоловіків і жінок з високим статусом у середньовічній Європі [20]. На його думку, жінок, які подавали напої на бенкетах і прийомах, не слід сприймати як підневільних, а радше як таких, що виконують важливу церемоніальну роль [26, с. 5]. Ця роль полягає, зокрема, в тому, щоб розрізнити найважливіших людей на зібранні і визначити порядок старшинства за порядком подачі [26, с. 40].

Про активну участь жінок як споживачів алкоголю та їжі під час бенкетів говорять рідше, але є докази того, що вони робили це, про що свідчать як згадки в сагах [71, с. 83], так і археологічні матеріали, які знаходять посуд для пиття та їжу як у чоловічих, так і в жіночих похованнях.

В сагах високопоставлені жінки беруть активну участь в управлінні і часом мають значний вплив на своїх чоловіків і синів, що сидять на троні. Найяскравішим прикладом є Гунхільда, дружина конунга Ейріка I на прізвисько «Кривава сокира», який, згідно з середньовічними джерелами, спершу недовго правив у Норвегії в середині X століття, а потім – у Йорку та на Оркнейських островах. В сагах, у яких згадується Ейрік, його часто супроводжує і Гунхільда. Вона править нарівні з чоловіком і разом з ним розробляє плани щодо збереження влади. Гунхільда зображується сміливою, готовою ризикувати, безжалісною з ворогами і вірною з друзями. З огляду на нещадну і доволі криваву атмосферу тих часів, це цілком підходящі якості для правителя, який хоче втриматися на своєму місці.

Багаті поховання жінок, які володіли владою, були виявлені в ключових центрах цивілізації вікінгів, таких як Тренделаг (Норвегія) або шведський Мелардален. Навіть якщо згадок про них не зустріти ні в сагах, ні в усній традиції, вони, вочевидь, брали активну участь у суспільному житті конкретних регіонів від імені своїх чоловіків або як вдови. Більш того, поховання в Осеберзі теж може вважатися похованням високопоставленої жінки.

Хоча в середньовічних джерелах немає прикладів жінок, які б правили одноосібно і від власного імені, а дочки королів не могли успадковувати трон, – норвезькому конунгу Гакону I Доброму, що помирав на руках єдиної доньки, довелося передати владу племінникові, – саги недвозначно свідчать про те, що матір або дружина короля могли брати діяльну участь в управлінні та політиці. Так, ця участь не завжди була успішною, але вона мала місце.

Епоха вікінгів була двостороннім суспільством, де важливим вважалося походження як по чоловічій, так і по жіночій лінії. Родинні зв'язки, обов'язки та привілеї передавалися як через батька, так і через матір. Нещодавня стаття Ельзи Мундал дослідила уявлення епохи вікінгів про те, як діти набували своїх рис, від матері, батька чи від обох, і дійшла висновку, що вони походять від обох батьків. Це означає, що материнський і батьківський родовід оцінювався однаково, що важко узгодити з суспільством, в якому жінки були «неважливими або вважалися менш здібними» [53, с. 325].

Найбільш незалежними були вдови [85, с. 117]. Чоловіки одружувались у набагато зрілішому віці, а це означало, що багато жінок незабаром втрачали чоловіка [60, с. 126].

Втрата чоловіка несла за собою не тільки горе і необхідність помститися, якщо смерть була насильницькою, але й вона була непростим ударом і в суто практичному відношенні. Залишившись без головного годувальника і захисника, сім'я миттєво ставала вразливою для найрізноманітніших небезпек ззовні.

В сагах крім випадків примусу вдів до повторного шлюбу зустрічається чимало прикладів того, як жінки самостійно робили цей вибір, керуючись радше прагматичними, ніж романтичними міркуваннями. Ведення домашнього господарства саме по собі не було легким заняттям. Хоча вдови й могли наймати працівників-чоловіків для виконання найважчої роботи, але отстоювати свої права або захищати честь сім'ї самотужки було непосильним завданням [23, с. 37].

Вдови могли самостійно споруджувати рунічні камені для своїх рідних. До числа мешканок Уппланда, які споруджували рунічні камені на честь своїх рідних, належить і Естрід з Табі. Вона увічнила пам'ять про свого першого чоловіка Естена, про трьох синів і другого чоловіка Інгвара, з яким вона жила в Харгсі. Після смерті останнього Естрід повернулася в Табі до рідних, які залишилися від її першого шлюбу. Незважаючи на свій похилий вік, Естрід не сиділа склавши руки, а займалася покращенням місцевої інфраструктури, беручи участь в роботах з будівництва мостів і облаштування доріг. Про значущість її внеску свідчать інші рунічні камені, які встановив онук жінки. Після смерті Естрід була похована поруч із першим чоловіком та їхнім сином. Серед похоронних підношень у її похованні було виявлено вагові гирьки. Це говорить про те, що за життя вона могла займатися торгівлею (звідси, ймовірно, і її інтерес до поліпшення інфраструктури регіону). У могилі також було виявлено скриньку з ключем, що свідчить про те, що Естрід мала цінні речі, які варто було зберігати під замком. Усі ці факти свідчать про те, що ця жінка володіла достатнім становищем і владою для того, щоб брати активну участь у громадському житті [22, с. 160].

Жертвуючи кошти на будівництво мостів та інших споруд, вдови тим самим намагалися увіковічити пам'ять про себе і своїх рідних. У цих жінок вочевидь було достатньо коштів для фінансування такого роду проєктів.

Покинувши рідне поселення, багато вдів намагалися уникнути повторного

шлюбу. Однією з таких жінок була Фрідебург, заможна торговка, яка жила в Бірці в середині IX століття, приблизно за двісті років до того, як Естрід почала встановлювати рунічні камені в Уппланді. Ми знаємо про неї зі спогадів Римберта, учня християнського місіонера з Німеччини на ім'я Ансгар, який відвідував Швецію. У цьому трактаті Фрідебург вихваляють як винятково побожну жінку, але водночас, що незвично, Римберт вважає своїм обов'язком наголосити на її незалежності та багатому способі життя. На момент зустрічі з місіонерами вона вже овдовіла і жила з дочкою на ім'я Катла, яка пізніше навіть заслужить на згадку в сагах. Ми також дізнаємося про те, що Фрідебург не скупилася на дари церквам. Зокрема, вона зробила багато підношень храму в місті Дорестаді (Нідерланди), який тоді був важливим торговим центром [22, с. 163-135].

Популярний образ публічно активного чоловіка та компетентної, але зосередженої на домашньому господарстві жінки став невід'ємною частиною загального розуміння епохи вікінгів, формуючи, таким чином, саме ядро суспільства. Оскільки вони віддзеркалювали гендерну ідеологію часу, в якому працювали перші археологи, ці гендерні ролі сприймалися як нормальні, і вони увійшли в арсенал істин про епоху вікінгів, повторюючись у наукових звітах, починаючи з XIX століття і аж до наших днів.

Цей підрозділ показав, що суспільством доби вікінгів певною мірою керували жінки. Велика кількість чоловіків ходили у набіги і більше ніколи не повертались. Деякі з тих, хто повернувся, були тяжко поранені, і через це їх діяльність була обмежена. Неодружені поранені чоловіки не могли одружитися, а одружені, ймовірно, були ослаблені і змушені перекласти багато своїх обов'язків на своїх дружин. Тому повсякденні обов'язки по веденню господарства лягли на плечі жінок і від них вимагалось виконувати як «жіночі», так і «чоловічі» ролі в набагато більшій мірі, ніж у Високому Середньовіччі. Така ситуація призвела до того, що скандинавські жінки епохи вікінгів мали набагато більше свободи у

повсякденному житті, ніж жінки пізніших часів.

2.2. «Північні Амазонки»

Амазонки – відважні жінки-войовниці асоціюються, як правило, з періодом раннього залізного віку. Саме цим часом датується найбільша кількість могил жінок зі зброєю [89, с. 46].

Населення Скандинавії епохи вікінгів жило в часи глибоких соціальних трансформацій, коли відбувалися постійні збройні конфлікти і люди регулярно ставали свідками або, принаймні, чули про них. Будучи переважно усним суспільством, скандинави жили в тому, що Ніл Прайс назвав «інтенсивно оповіданим світом». Все, що збереглося від цих історій до наших днів у вигляді саг, поезії, візуальних образів тощо, так само просякнуте згадками про воїнів і зброю, створюючи образ войовничого суспільства, постійно готового до війни. хлопчики і дівчатка, які вирости в елітарному середовищі, мали можливість бачити і вивчати мистецтво війни з самого дитинства. Ненаситна жага до пригодницького способу життя серед дітей епохи вікінгів ще більше надихалася особливою матеріальною культурою, яка їх оточувала – не лише зброєю та військовими кораблями в натуральну величину, але й їхніми різноманітними мініатюрами, виготовленими з дерева та металу [60, с 337].

Набіги вікінгів багато що змінили у стосунках між чоловіком та жінкою.

Після 834 року скандинави почали регулярно ходити в набіги цілими флотиліями із сотень кораблів, на борту яких перебували тисячі людей. Їхні безчинства поставили головні західноєвропейські держави на межу знищення, а самі вікінги увійшли до хронік та анналів цих регіонів під ім'ям «Великої язичницької армії», або «Великої розбійницької армії», «Великої літньої армії» тощо.

Завдяки археології можна вивчити ці групи вікінгів зсередини – розкопки в

тих місцях, де збереглися залишки їхніх таборів, вивчення їхніх поховань і відходи їхнього повсякденного життя дають змогу зробити певні висновки стосовно жінок.

Археологічні дані підтверджують не тільки те, що рахунок вікінгів справді йшов на тисячі, а й те, що в цих «арміях» були жінки і діти – сім'ї – і що всі ці люди були залучені в повноцінну економіку виробництва та обміну.

Найпродуктивніше археологічне дослідження таборів вікінгів було проведено в Англії. Перший з них виявлено в Рептоні в Дербіширі. В «Англосаксонській хроніці» зазначено, що тут Велика армія зимувала у 873/874 році. У масовому похованні представлено щонайменше 264 особи, з них майже 20 % жінок. У багатьох є сліди бойових поранень. Це одноразове поховання, хоча, можливо, кістки накопичувалися протягом року або двох, – можливо, сюди привозили мертвих з полів битв для остаточного поховання в головному таборі. Так чи інакше, це поховання однозначно пов'язують із присутністю армії за допомогою радіовуглецевого датування, знахідок монет 872 і 873 років і характерної зброї вікінгів.

Можливо, вони навіть брали участь в боях набагато активніше, ніж було прийнято вважати раніше. Чернець Аббон згадує, що під час облоги Парижа у 880-х роках данські жінки були присутні на полі бою – самі вони не воювали, але перебували досить близько, щоб своїми руками заштовхувати чоловіків назад в битву, якщо ті намагалися покинути поле бою.

Після перших нападів у 830-х і 840-х роках, коли на сході й півдні Англії сформувався своєрідний плацдарм, у складі скандинавських армій, що прибували, було досить багато жінок (і, ймовірно, дітей). Однак вони не просто супроводжували чоловіків-вікінгів або слідували за військом в обозі. Навпаки, їхня присутність була невід'ємною рисою і характерною особливістю цих сил: це були не величезні натовпи розбійників, які мандрують зі світою з дружин і

тимчасових подруг, а, по суті, збройні сімейні міграції. Масштаби цього руху швидко наростали [60, с. 342 – 343].

В ісландській літературі історії про дівчата-щитниці зустрічаються переважно в історично недостовірних *fornaldarsögur* (сагах про героїчне минуле), наприклад, про Хервор (у «Сазі про Хервора і Гейдрека»), єдину дитину героя Ангантира, який загинув у битві ще до її народження. Вона подбала про меч свого батька і використала його, щоб помститися його ворогам.

Іншими відомими прикладами войовничих жінок є Брунхільда (у «Сазі про Сігурда») та Фрейдіс (у «Сазі про Гренландців»). Також Саксон Граматик має багато прикладів дів-щитниць і дає їх детальний опис: «Колись у Данії були жінки, які одягалися, як чоловіки, і майже кожну хвилину проводили, відточуючи солдатську майстерність; вони не хотіли, щоб сухожилля їхньої доблесті втратили тугість і були заражені самозакоханістю. Ненавидячи вишуканий стиль життя, вони загартовували тіло і розум працею і витривалістю, відкидаючи мінливу поступливість дівчат і примушуючи свій жіночий дух діяти з мужньою безжальністю. Вони залицялися до військових знаменитостей так завзято, що можна було б подумати, ніби вони позбавили себе статі. Особливо ті, хто мав сильний характер або був високим і елегантним, стали на цей шлях життя. Немов забувши про свою справжню сутність, вони ставили твердість перед чарівністю, прагнули конфліктів замість поцілунків, смакували кров, а не губи, шукали зіткнення рук, а не обіймів, пристосовували до зброї руки, які мали б ткати, бажали не дивану, а вбивства, а тих, кого могли задобрити поглядом, нападали зі списами».

Не лише ісландці та сакси розповідають про таких жінок; перекази про них знаходимо і в більш ранніх, іноземних джерелах. Згідно з Адамом Бременським (який писав свою працю про архієпископство Гамбург-Бремен у 1070-х роках), на північ від шведського озера Меларен існував регіон, так званий «Квенланд», населений войовничими жінками, і ще в ХІХ столітті такі історики, як Александр

Бугге та Йоганнес Стенструп, стверджували, що такі жінки насправді існували в доісторичній Скандинавії.

Згідно з останніми дослідженнями, описи цих жінок дійсно відображають реальність, але не в такий прямий спосіб, як вважалося раніше. Інше припущення, зроблене Керол Кловер [15], полягає в тому, що описи дів-щитниць є літературним вираженням соціальної реальності, в якій жінки, які не мали братів, були змушені брати на себе роль сина. Кловер інтерпретує щитоносців як жінок, які з практичних міркувань час від часу повинні були діяти як чоловіки, щоб помститися або заплатити/отримати вергельд. Згідно з ісландським кодексом законів Грагас, «жінка-обручка», тобто жінка, яка не має батька, брата чи сина, повинна була діяти як чоловік – до свого заміжжя [11, с. 2].

Візантійський історик Іоанн Скиліца, чиї праці частково збереглися в історії Кедрена, детально описує жінок-воїнів серед руських військ у битві в Болгарії в 970 р. н.е. [61, с. 332], а ще одним прикладом є ірландська хроніка XII ст. «Війна ірландців з іноземцями» («Cogadh Gaedhel re Gallaibh»), яка розповідає про напад вікінгів на Дублін у IX ст., де одна з командирів флоту була відома як «Руда дівчина», через її руде волосся [61, с. 74]. Кілька джерел саг також згадують жінок-воїнів, найвідомішою з яких є, мабуть, «Сага про Хейрекса», але є й інші приклади, такі як фортальдерсага «Сон зірки Одді», яка розповідає про неспокійну жінку, що зрештою очолила рейдерський флот [8, с. 50], та Аур у «Сазі про Лаксделу», яка мстить своєму колишньому чоловікові після розлучення, калічачи його мечем [78, с. 266].

Існують також легенди про дівчат-щитниць, і, за словами данського історика XIII століття Саксо Граматика, триста з них брали участь у легендарній битві при Броваллі на сході Гьоталанду близько 750 року н.е. [70, с. 105].

Археологічними дослідженнями зафіксовано поховання жінок зі зброєю VIII-XI ст. в могильниках Данії, Норвегії та Південної Швеції. Водночас на землях

Ісландії, а також Західної та Центральної Європи (зокрема Франції, Німеччини та Польщі) такі поховання поки що не відмічені. Про присутність амазонок у Скандинавії епохи вікінгів свідчить відносно невелика серія поховальних комплексів [90, с. 74].

А) Шведські жіночі могили зі зброєю

Могила Vj 581 з Бірки. У період, що охоплює дев'яте і десяте століття, острів Бірка, розташований на озері Меларен в Уппланді, Швеція, був відомим і процвітаючим торговим центром з населенням, що походило з різних куточків тодішнього відомого світу. Воно було засноване близько 750 р. н.е. і підтримувало населення у 700-1000 мешканців постійних мешканців протягом наступних 200 років, поки не було перенесене на нове місце [3].

По периметру городища розташовано кілька кладовищ, які разом містять близько 3000 видимих курганних поховань, а ще більше було виявлено під час геофізичної розвідки. Приблизно 1100 з цих могил розкопав наприкінці ХІХ століття археолог та етнограф Яльмар Столпе, використовуючи новаторські методи запису [35, с. 176].

Одне з поховань, позначене Vj.581, вже тоді було визнано незвичайним; сам Столпе описав його у своєму звіті до Королівської академії як «можливо, найдивовижніше з усіх поховань у цій місцевості». Воно було розташоване на кладовищі на північ від укріпленої території на природній терасі з видом на озеро. В епоху вікінгів це було дуже помітне місце, що підкреслювало особливий статус покійного.

На дні прямокутної ями, в центральній її частині, лежав скелет похованого індивіда – на боці, із зігнутими в ліктях руками і слабо зігнутими в колінах ногами [90, с. 78].

Поховання містить залізні меч, ніж, сокиру, спис, бронебійні стріли, бойовий ніж (сакс), два щити, наконечники сокири та стріл, два стремена, а також двох

коней – кобилу і жеребця, тобто повне спорядження професійного воїна [32, с. 853].

В інгумаціях епохи вікінгів мечі, як правило, розміщуються з правого боку тіла, у даному випадку – з лівого. Вј. 581 є особливою, оскільки це одна з трьох могил (інші – Вј. 850 і Вј. 977) з мечем, покладеним з лівого боку тіла небіжчика.

Також було знайдено повний набір ігрових фігурок, які, вказують на знання тактики та стратегії [32, с. 854], повний набір з дошками, скріплений залізом, є рідкісним і зазвичай зустрічається у воєначальників. Наявність повного ігрового набору та дошки в похованні Вј.581, а також їхнє навмисне розміщення в безпосередній близькості до тіла, вказує на потенційну командну роль.

Провідний фахівець з текстилю Бірки стверджує, що людина з Вј.581 була командиром кавалерії, який перебував під безпосереднім керівництвом королівського воєначальника [28, с. 204].

Особливо незвичайною є шапка з китицями, яка, можливо, була виготовлена у Києві і, за словами Інгмара Янссона, належала до типу шапок, які носили «провідні члени суспільства» [33, с. 261].

Окрім зброї та ігрових предметів, поховання Вј. 581 містила чашу з мідного сплаву. Аналогічні розкішні предмети відомі переважно з Готланду та Данії, а також з Центральної та Західної Європи, включаючи територію сучасної Німеччини та Польщі. Кілька екземплярів таких чаш також були виявлені у Фінляндії, Норвегії, та на півострові Самбія, але загалом вони є дуже рідкісними на цих територіях. Згідно з результатами ґрунтовних досліджень Анджея Яновського, на сьогодні відомо близько 170 ранньосередньовічних чаш з мідних сплавів. Зазвичай їх знаходять у могилах дуже високого статусу, де їх зазвичай (але не виключно) кладуть біля ніг покійного [50].

Коли після публікації Бірки почали з'являтися синтетичні роботи про вікінгів, починаючи з 1960-х років, Вј.581 не тільки продовжували послідовно

інтерпретувати як воїна з високим статусом, але й вважали архетипом, своєрідним «ідеальним вікінгом» X століття [2, с. 44-45; 42, с. 170-171].

Припущення про те, що похований у Vj.581 мав бути чоловіком, виникло ще під час самих розкопок – як чітко зазначає Столпе у своїх польових нотатках. Окрім наявності зброї, яка зазвичай вказує на чоловічу стать, ця статеві атрибуція ґрунтувалася на відсутності прикрас, ткацького обладнання та знарядь праці чи сільськогосподарські знаряддя, які традиційно асоціювалися з жінками. Вважалося, що воїнство є виключно чоловічим заняттям

Отже, особу з Vj 581 вважали чоловіком, а її стать була поставлена під сумнів лише після проведення повного остеологічного та контекстуального аналізу. Колективом учених були проведені складні багатоступеневі дослідження остеологічного матеріалу, що включали стандартні методи для морфологічних показників, аналіз ДНК, ізотопний аналіз стронцію. У підсумку геномні результати виявили відсутність Y-хромосоми і підтвердили жіночу біологічну стать індивіда з цієї могили. Аналіз ДНК засвідчив генетичну близькість жінки до сучасних північних європейців (жителів Британських островів – Англії та Шотландії, Північних Атлантичних островів – Ісландії та Оркнейських островів, Скандинавії - Данії та Норвегії і меншою мірою Східної Балтійської Європи – Литви та Латвії), а всередині Швеції – до жителів південного і центрального її регіонів. Отримані значення ізотопів стронцію дали змогу говорити про рухливий спосіб життя жінки в ранньому віці. Померла жінка і віці трохи більше 30 років [90, с. 78-79].

Vj 581 можна вважати першою підтвердженою жінкою-воїном вікінгів високого рангу і доказом тієї ролі, яку могли відігравати жінки, що відкриває нове розуміння суспільства вікінгів, соціальних конструкцій, а також норм в епоху вікінгів [32, с. 857].

Широко відома могила **59:3** з **Клінта**. Вважається, що жінка і чоловік (з

могили 59:2) були кремовані разом на кораблі, потім їхні рештки з наборами заупокійного інвентарю поховали в індивідуальних могилах. У могильну яму склали кремовані останки жінки. Серед поховального інвентарю тут були присутні: залізні жезл і сокира, ювелірні вироби, бронзові посудини, інструменти для деревообробки, гончарна посудина з частиною останків чоловіка [62, с. 144-145]. Найбільшим предметом, розміщеним у ямі, був залізний посох з прикрашеною ручкою [25, с. 55].

У кургані А-24 на березі озера Далсторп останки кремованої жінки були розкидані по колу. Серед кісток знайдено: 10 ножів, намисто, брошки та гребені. Через якийсь час, коли вогню вже не було, в могилу вертикально встромили п'ять списів і перекрили ґрунтовим насипом. Пізніше в центрі насипу вирили поглиблення, в яке помістили ніж і пару овальних фібул-брошок [90, с. 77)].

Наявність аж п'яти списів у кремаційному шарі можна інтерпретувати по-різному. Одне з правдоподібних пояснень полягає в тому, що списи слугували для утримання жінки в могилі і не давали їй піднятися – списи відігравали апотропеїчну роль, тобто оберігали від зла.

Хоча використання зброї з цією метою є відносно рідкісним явищем у Скандинавії, подібні звичаї були зафіксовані у Фінляндії XI-XII ст., де списи використовували як цвяхи до труни, щоб утримувати неспокійних померлих на місці.

Ще однією особливістю могили з Дальсторпа, яка має апотропеїчні конотації, є те, що в ній містилася велика кількість ножів. За словами Артеліуса, у скандинавському фольклорі ножі використовувалися для захисту суспільства від реваншистів: наприклад, розміщення їх на могилах перешкоджало мертвим ходити.

Така незвично велика кількість колючих і ріжучих предметів в одній могилі розцінюється як захист від агресивних небіжчиків, запобігання можливості

їхнього повернення у світ живих [9, с. 271-272].

Незвичне розташування списів, лімінальне розташування могили та наявність ножів є переконливими свідченнями того, що люди, які проводили похорон у Дальсторпі, боялися покійника і розробили спеціальні апотропеїчні дії, спрямовані на те, щоб ця людина перебувала у стані вічного спокою.

Неннесмо, Фіннведен. На кладовищі епохи вікінгів у Неннесмо у Фіннвдені у двох кремаційних могилах, які, ймовірно, належали жінкам, були знайдені наконечники стріл. Могила чотири містила два наконечники стріл, чотири невизначених залізних фрагменти і ручку від труни, а також кремовані рештки собаки і свині. Могила 22 з того ж могильника була багатшою і містила щонайменше три наконечники стріл, ніж, вісім фрагментів мідного сплаву, цвях, чотири кріплення з заклепками, фрагментовану застібку, голку з мідного сплаву, невизначений залізний фрагмент і черепок кераміки. Крім того, могила містила рештки трьох різних тварин: коня, корови і собаки [25, с. 56].

Б) Норвезькі жіночі могили зі зброєю

В могильнику **Морем** в Телемарку розкопано три могили, одна з яких належить жінці. Поховання здійснено у великій ямі розмірами 2,20-2,30 × 1,0 м, за обрядом інгумації – витягнуто на спині, головою на південь. Речовий набір її складався з: трьох бронзових фібул (дві з позолотою); пари намист і браслета з намистин; бронзової трубки-амулетниці, що нагадує гольнички; срібної каблучки на пальці правої руки; залізної сокири біля лівої руки; залізного серпа в ногах. Крім того, в могилі збереглися залишки вовняної, лляної та шовкової тканин. Наявність імпортованих речей (візантійського або близькосхідного виробництва) дали змогу вбачати в цій жінці чужоземку або особу, яка контактувала з людьми з далеких земель [90, с. 76].

Нордре Кьолен, Хедмарк. Зовнішня структура могили Нордре Кьолен мала форму кургану висотою близько трьох метрів і діаметром 15 метрів в основі.

Окрім надзвичайно добре збереженого людського скелета (за антропологічними ознаками жіночої статі), курган Нордре Кьолен містив рештки коня, а також: меч, наконечник сокири, накладка щита, п'ять наконечників стріл, наконечник списа, кінське вудила, точильний камінь і кілька невизначених фрагментів заліза.

Меч з Нордре Кьолен належить до типу М за типологією мечів, списів та бойових сокир Яна Петерсена. Мечі типу М характерні для східної Норвегії, де вони зазвичай датуються першою половиною X ст. Окрім Норвегії, мечі, подібні до знайденого в Нордре Кьолені, також відомі в Чехії, Данії, Франції, Німеччині, Великої Британії, Ісландії, Ірландії, Польщі та Швеції, а це означає, що цей тип був доволі відомим у Європі епохи вікінгів [25, с. 57].

Могили Каупангу, Вестфольд. Регіон Вестфольд є територією з найбільшою кількістю ймовірних жіночих поховань, що містять бойове спорядження.

Щонайменше три таких поховання (могили Ка. 3, Ка. 10 і Ка. 16) відомі з кладовищ IX-X століть, прилеглих до прибережного торгового міста епохи вікінгів Каупанг. Подібно до Бірки, місто Каупанг епохи вікінгів було важливим місцем торгівлі, обміну та міжкультурної взаємодії. Про важливість цього місця чітко свідчить якість та кількість об'єктів, знайдених на території поселення, а також багатство поховальних речей, що супроводжували людей, похованих на сусідніх кладовищах.

Померлі в Каупанг були або кремовані, або інгумовані, і вони часто були забезпечені багатим інвентарем, включаючи військове спорядження, прикраси, різні види інструментів і посуду, а також цілі тварини та/або частини їхніх тіл. На місці було виявлено кілька камерних поховань, а також значну кількість поховань у човнах, що містять рештки однієї або кількох осіб. Три кремаційні могили в Каупанг (Ка. 3, Ка. 10 і Ка. 16), які містять наконечники сокир, належали особам жіночої статі.

Згідно з переоцінкою місцевих поховальних звичаїв, проведеною Франсом-

Арне Стілегаром, могила Ка.3 містила такі предмети: брошки, дві намистини, залізну каструлю, залізну сковорідку, залізний пряслице, веретено, петлеподібне точило, два серпи, сокиру, кінське острогу, заклепку, залізний стрижень, залізний казан і залізне брязкальце.

Могила Ка. 10 (курган Ніколайсена 85) містила такі знахідки: дві овальні брошки, дві скляні намистини, веретено з мильного каменю, наконечник сокири, серп, посудина з мильного каменю, залізний ткацький меч, кінська удила, залізний гак, ручка шкатулки, залізний стрижень, прямокутне залізне кріплення, точило та дві-три заклепки.

Інвентар поховання Ка.16 (курган Ніколайсена 77) був напрочуд подібним до вмісту двох вищезгаданих поховань і складався з двох овальних брошок, тканин, залізного ткацького меча, ножиць, веретена з обпаленої глини, наконечника сокири, серпа, кінського вудила і, можливо, кріплення для збруї [25, с. 60-61].

Могила з Льове у **Вестфольді**, містила скелетовані рештки дуже молодій жінки, якій, згідно з аналізом зубів, на момент смерті було менше 20 років. На шії небіжчиці було намисто з різнокольорових намистин, багато з яких датуються періодом переселення народів (бл. 650-760 рр.), що означає, що вони вважались антикваріатом. Біля голови жінки лежало топорище сокири. Експертиза показала, що одяг жінки був прикрашений золотою ниткою. Крім того, було знайдено кілька шматків синього текстилю, а також фрагмент, який інтерпретують як фату.

Цікаво, що всі ці деталі костюма мають разючу схожість з одягом так званої провидиці з могили на кладовищі епохи вікінгів у Форкаті в Данії.

Синій колір одягу жінки з Льове є особливістю, яка заслуговує на подальше вивчення. Мало того, що кольоровий одяг, ймовірно, був дорожчим і, безумовно, більш трудомістким у виробництві, ніж нефарбований, він також, схоже, сприймався як показник статусу. Як зазначає Тор Юінг, в сагах та інших текстах

червоний і синій кольори, як правило, вказують на видатних людей. В кількох випадках в сагах синій колір асоціюється з жінками, які займаються магією, а також з особами, які мають намір вбити іншу людину (напр. наприклад, Графнкель у сазі про Гранфкеля).

Могила Льове також є дуже своєрідним прикладом стосунків людини і коня. Хоча збереженість кісток була поганою, розташування вцілілих скелетних решток дозволяє припустити, що тварина була похована по праву руку від померлої, поклавши шию біля її ніг. Це дуже незвично, оскільки в Скандинавії епохи вікінгів коней (або частини тіла коня), як правило, ховали в ногах могили, іноді на підвищених платформах. Хоча поховання людей і коней широко відомі у світі вікінгів, коні та їхні частини надзвичайно рідкісні в одиночних жіночих похованнях [25, с. 65-67].

Осеберг, Вестфольд. В 1904 році в розташованому неподалік Осеберзі було знайдено човнове поховання – найбагатшу могилу епохи вікінгів за всю історію розкопок. Судячи з дендрохронологічних даних, корабель був спущений на воду близько 820 року і до 834 року використовувався в прибережній навігації. Похований приблизно в 834 році Осебергський човен мав 21,5 метра завдовжки і 5 метрів завширшки і був оснащений 15 парами весел. В Осеберзі були поховані дві жінки, одній з яких було вісімдесят років, а іншій – приблизно на тридцять років менше [60, с. 206]. Радіовуглецевий аналіз показує, що обидві жінки померли приблизно в один час, а дослідження ізотопів повідомляють, що вони харчувалися однаково добре. Попередній аналіз ДНК вказав на те, що молодша з них мала гаплогрупу U7, яка практично відсутня серед європейців, але нерідко трапляється на Близькому Сході, особливо серед іранців, і хворіла якийсь час на рак [58].

Поховання супроводжувалося рясним жертвопринесеннями тварин, було знайдено близько двадцяти обезголовлених коней [60, с. 206].

У човні з Осеберга були гобелени, що спускалися з даху кабіни. Навколо були розставлені скрині, розкладені згортки і стопки одягу. Також в Осеберзі було знайдено складені акуратною стопкою подушки, між якими загадковим чином було вкладено по одному насінню канабісу. Крім цього, в похованні могло бути додаткове спорядження: намети, сани, навіть цілі вози або корабельні шлюпки. В Осеберзі на борт корабля вів ступінчастий трап. Також удосталь залишали їжу та напої [60, с. 253].

Крім цього в похованні було знайдено дві сокири. В Осебергському похованні виявлено понад 100 фрагментів шовку, що належать до 15 різних відрізків тканини неоднакової якості. Деякі з них використовували повторно, що свідчить про високу цінність навіть найменших шматочків шовкової тканини. Поховальна камера на палубі теж була оббита всередині шовком [60, с. 258].

Терум, Аурланд. Могила Терум була досить багатогою і містила кілька різних ювелірних виробів: овальну брошку, браслет з мідного сплаву і скляні намистини. Тут також були знаряддя для прядіння і ткацтва: три різні пряслиця і залізні ножиці. Серед інших інструментів, знайдених у Терумі, – невелика залізна пилка, залізний ніж, залізний серп, залізна мотика і два наконечника стріл [25, с. 63-64].

Аунволл, Норд-Тронделаг. На глибині близько 40 см під поверхнею були знайдені скелетні рештки жінки віком приблизно 19-20 років. Небіжчиця лежала на спині головою на південь, поряд з нею знаходився широкий набір речей, включаючи двосічний меч, дев'ять ігрових фішок, круглий білий камінь, серп, точило, ножиці, напилон, ніж і гребінець [25, с.64].

Дев'ять ігрових фішок привертають увагу до важливого аспекту світогляду вікінгів – священного числа. З численних текстових джерел ми знаємо, що число дев'ять мало особливе значення для скандинавів і було пов'язане з ритуальними діями. Наприклад: Число дев'ять (і його квадратний корінь три) неодноразово

зустрічається в скандинавських міфах і переказах. У морського божества Егіра і його дружини Ран дев'ять дочок, духів хвиль. У Хеймдалля дев'ять матерів. У велетня Баугі дев'ять трелів. У прекрасної Менгльод дев'ять служниць, а її мати Гроа захищає її дев'ятьма амулетами. У Тривальді, ще одного велетня, вбитого Тором, дев'ять голів. Фрейр чекає на свою кохану, а пізніше дружину Герд дев'ять ночей. Стільки ж часу Один висів на дереві, принісши самого себе в жертву, виходив потім між вогнищами в «Мовленнях Грімніра» і їхав до Геля на Слейпнірі. У княжни Лег'ярн із Муспельхейма є скриня, яку потрібно закрити на дев'ять замків, один за одним [60, с. 221].

Пізніше на цьому ж місці були знайдені наконечник списа і намистину, а також численні фрагменти залізних цвяхів.

Меч з поховання в Аунволлі, який, очевидно, лежав біля лівого боку жінки, зберігся майже повністю, але його руків'я відламане і відсутнє. Судячи з численних залізних цвяхів, є підстави вважати, що жінка була похована в човні [25, с.64].

В) Данські жіночі могили зі зброєю

Могила Гердруп була виявлена у 1981 році на пляжному пагорбі біля старої притоки фіорду Роскілле. Парне поховання здійснено у великій ямі. Обидва похованих лежали паралельно на спині, головами на північ. Антропологічний аналіз показав, що чоловік, імовірно, помер через повішення, ноги його були зв'язані мотузкою. При ньому був лише залізний ніж на грудях. У правій частині камери лежала жінка, тіло якої придавили двома валунами. З нею співвідносяться: кістяна гольничка із залізною голкою і залізний ніж, що лежав на талії, та довгий залізний наконечник списа біля її правої ноги.

Це поховання вирізняють дві деталі: 1 – кам'яний «заклад», завдяки якому, вочевидь, небезпечну небіжчицю надійно ізолювали від світу живих; 2 – наявність списа – вкрай рідкісної знахідки для жіночих поховань вікінгів [36, с.

75].

Аналізи ДНК продемонстрували, що померлі насправді були матір'ю і сином. Цікаво, що родинні стосунки між двома особами з роду Гердруп одразу нагадують уривок із саги про Ейрбюгг'ю, де жінку на ім'я Катла закидають камінням за зловмисну магію, а її сина Оддра (якого звинувачували у відрізаннях руки жінці) вбивають через повішення [25, с. 69-70].

Могила ВВ, Боговей, Лангеланд. Могила ВВ була одним з найбагатших поховань, виявлених на невеликому кладовищі в Боговеї в Лангеланді, Данія, яке налічує 49 інгумацій.

Згідно з остеологічним аналізом особа з могили ВВ була 16-18-річною жінкою [25, с. 71]. Могила являла собою яму з обвугленими дерев'яними конструкціями (стіни і дах) усередині. Супровідний інвентар склали: залізна сокира (біля правого коліна), залізний ніж (на грудях), кремій, фрагмент срібного арабського дирхама, ще кілька фрагментів обпаленого кременю і фрагменти кераміки. Ця могила була однією з найвіддаленіших від решти в могильнику, що може означати особливий статус похованої в ній жінки [90, с. 75].

Могила ВВ примітна тим, що це єдина могила на всьому кладовищі, яка містить зброю. Камерна конструкція могили ВВ – одного з двох прикладів подібної поховальної архітектури в Боговеї – переконливо вказує на те, що вона належала особі з високим статусом [25, с. 72].

Могила А505, Трекронер-Грайдехей, Шельланд. Могила А-505 являла собою велику яму, в яку поклали жінку 25-30 років витягнуто на спині, головою на північ. Супровідний інвентар лежав біля правої руки – дерев'яна скриня із залізним кріпленням, два ножі, дерев'яний ківш із залізною дужкою-ручкою і спис із бронзовим наконечником, примотаним бронзовим дротом до тонкого дерев'яного держака. В ноги жінці поклали собаку і частини туші вівці, а зліва

вздовж стінки, частково перекриваючи тіло жінки, поклали коня. Потім похованих «накрили» великим камінням і зверху засипали шаром дрібного каміння і ґрунту [83, с. 71].

Оригінальна форма наконечника підвела дослідників до думки про те, що цей предмет є своєрідним магічним жезлом, який міг використовуватися під час магічних ритуалів [83, с. 75]. Дивний предмет з мідного сплаву, покладений біля жінки, що нагадує наконечник стріли або невеликого списа, є унікальним артефактом, який не має прямих паралелей ніде у світі вікінгів [25, с. 71].

Отже, що потрібно виокремити для мого дослідження з цього:

- Войовниць, як правило, ховали в індивідуальних могилах і лише зрідка в супроводі жінки або дитини. Ці обставини дали змогу висунути припущення про особливий статус похованих у них жінок.
- Могили амазонок зазвичай не становили особливої групи в некрополі, а локалізовані серед військових поховань.
- На території Данії відмічено тільки обряд інгумації, тоді як на території Норвегії та Південної Швеції обидва обряди представлені з однаковою кількістю могили
- Віковий діапазон войовниць досить широкий – від 10 до 50-60 років, при цьому серед них переважають молоді жінки.
- Зброя представлена екземплярами, призначеними як для дистанційного (луки і стріли, списи), так і для ближнього бою (мечі, ножі, сокири). Причому цілком очевидно, що жінки в цей період віддавали явну перевагу сокирам.
- Набори супровідного інвентарю войовниць демонструють їхню приналежність до різних соціальних страт, включно з воєначальниками.
- Військова підготовка була, мабуть, звичайним заняттям частини жіночого населення, починаючи з дитинства. Судячи з номенклатури та кількості

зброї, амазонки і тут входили переважно до складу легкоозброєних підрозділів.

- Не існує двох однакових жіночих могил зі зброєю – різні способи поховання могли відображати цілу низку ідей, що перегукуються з реальними чи уявними ідентичностями та світоглядом померлих, а також спогадами, віруваннями та прагненнями тих, хто оплакував померлих.

Оцінюючи археологічні дані, можна стверджувати, що в епоху вікінгів справді існували жінки-войовниці, і щонайменше одна з них обіймала високу командну посаду.

Ідея озброєної жінки зовсім не була чужою для населення світу вікінгів, і що такі жінки-воїни дійсно існували. Деякі з них, можливо, загинули під час першої зустрічі з ворогом, інші могли дожити до більш ніж однієї битви, а ще інші могли брати участь у збройному конфлікті в непрямий або символічний спосіб, розробляючи стратегії, організовуючи будівництво оборонної архітектури, виконуючи магичні заклинання, покликані вплинути на результат бою, тощо.

Присутність цих жінок показує, що суспільство, яке дозволяло жінкам бути воїнами, не є суспільством, де жінки були замкнені в соціальних очікуваннях пасивності та відігравали другорядні ролі.

2.3. Соціально-економічні можливості жінок

Соціальні ролі – це ролі, які люди відіграють як члени соціальної групи. З кожною соціальною роллю, яку людина приймає, її поведінка змінюється, щоб очікуваням інших людей щодо цієї ролі. Є підстави вважати, що багато ролей в епоху вікінгів не були настільки гендерно-специфічними, як у Високому Середньовіччі [70, с. 105].

Загальноприйняте уявлення про гендер в епоху вікінгів є нескладним у цьому відношенні: жінкам, як правило, відводилися традиційні ролі, де домашнє

господарство і характерно жіночі сфери та заняття займають центральне місце [82, с. 63]. Типове уявлення про жінку в епоху вікінгів – це роль впливової і грізної домогосподарки, яка розпоряджалася власним майном і могла вимагати розлучення, але мала мало можливостей брати участь у «чоловічих справах» поза домом [36, с. 63].

Хоча припущення, що роль господині дому передбачала велику повагу і вплив, не викликає заперечень, не можна вважати, що це була єдина роль, де жінки могли досягти високого статусу.

Чоловіки і жінки могли виконувати майже будь-яку соціальну роль у суспільстві епохи вікінгів. Це можна чітко простежити на прикладі терміну «маґр». В епоху вікінгів словом «маґр» називали як чоловіків, так і жінок. У словнику давньоскандинавської прози є приблизно 1 500 слів, які закінчуються на -маґр. Серед слів знаходимо, наприклад: *afbrigðs-maðr* (видатна людина), *bana-maðr* (вбивця), *banda-maðr* (союзник, конфедерат), *bardaga-maðr* (воїн), *eignar-maðr* (заможна людина), *einvígis-maðr* (дуелянт), *fylgðar-maðr* (наймит) *íþróttar-maðr* (спортсмен), *karl-maðr* (чоловік), *konungs-maðr* (особа короля), *kven-maðr* (жінка), *orrustu-maðr* (воїн), *sæmðar-maðr* (поважна особа), *valds-maðr* (могутня особа), *virðinga-maðr* (почесна особа).

Якщо подивитись на ці слова з сучасної скандинавської точки зору, де «маґр» означає «чоловік», можна зробити висновки, що жінки займалися господарством, готували їжу та доглядали за дітьми. Однак, якщо користуватись визначенням слова «маґр» епохи вікінгів, то можна побачити інше суспільство, де жінки могли виконувати всі «класичні» чоловічі ролі [70, с. 99-100].

Важко знайти якусь діяльність, якою не могли б займатися як чоловіки, так і жінки. Проте є види діяльності, які набагато більше притаманні одній статі, ніж іншій. Як зазначено вище, жінки-воїни епохи вікінгів існували. Це дуже важливо, тому що жінки-воїни або домогосподарки не могли існувати в соціальному

просторі, який не залишив б місця для таких випадків.

Нижче будуть досліджені сфери в яких жіноча присутність є дуже вагомою.

А) Торгівля

Епоха вікінгів збіглася з розвитком і розширенням ринків і міст по всій Європі [36, с. 38]. Усі торгові центри епохи вікінгів спеціалізувалися на різних предметах, і тому кожен мав свою спеціалізацію та торгових партнерів. У містах Скандинавії мешкали справжні міські професіонали – будівельники, теслярі, покрівельники, землекопи і різноробочі, золотарі, які спустошували вигрібні ями, і, звісно, майстри різноманітних ремесел: ковалі, ювеліри, токарі, гончарі тощо [60, с. 380].

Торгівля – одне з занять, яке залишається гендерно маркованим в дослідженнях епохи вікінгів [57, с. 176].

Ідея про те, що торгівлею займалися лише чоловіки, була піддана сумніву в 1991 році Анною Стальсберг [74], яка показала, що в Норвегії 17% всіх ваг (які використовуються як свідчення торговельної діяльності) знайдені в жіночих похованнях, тоді як в Бірці у Швеції 32% всіх знахідок були в жіночих похованнях порівняно з 28% в чоловічих [75, с. 73].

Жінки добре представлені в археології поселень Бірки, Каупангу і Хедебю, які були процвітаючими центрами торгівлі та виробництва [36, с. 205].

За приклад візьмемо Бірку. Бірка розташована на острові в озері Меларен, за 30 км на захід від Стокгольма. Місто було стратегічно розташоване на перетині двох шляхів, один з яких вів на південь до Готланду, Південної Балтики, Хедебю, а інший – через Фінську затоку до Волги [4, с. 11]. Період існування Бірки датується 775-975 роками нашої ери, і місто вважається одним з кількох торгових поселень, що існували в Північній Європі та навколо Балтійського моря в період 700-1100 років нашої ери. Його стратегічне розташування дозволяло йому функціонувати як ринок для різних товарів, і вважається, що він також

функціонував як зимовий ринок, де торгівля відбувалася на льоду навколо берегів і причалів [65, с. 33].

Сліди купецької або торговельної діяльності в поховальному матеріалі є в 199 поховань Бірки. Це лише 17% від усіх розкопаних могил, 61 могила з предметами, що вказують на торгівлю, є чоловічими, 68 – жіночими, а 64 були невизначені.

Товари, знайдені в жіночих могилах поблизу важливих торгових центрів, пролили нове світло на важливу економічну роль жінок-торговців як членів суспільства вікінгів. Наявність гендерно маркованих речей на територіях, контрольованих вікінгами, є конкретною ознакою жіночих поховань. Ці гендерні речі включають: овальні брошки, дискові брошки, пряжки у вигляді трилисника, наручні персні, намиста, шкатулки, веретеноподібні завитки [36, с. 14],

Найбільш обговорюваними предметами, знайденими в більшості жіночих поховань, є овальні або «черепашчі» брошки та брошки-коробки.

Ключовим моментом, який був запропонований для розуміння статусу жінок у торгівлі, є гіпотетичне вторинне використання брошок, які іноді з'являються в особливій формі в контексті поховання: обтяжені свинцевим наповнювачем [82, с. 74].

При дослідженнях варязьких жінок (скандинавів, які оселилися на території Київської Русі) почали розглядати шляхи та способи, якими жінки могли здобути гарне соціальне становище за межами домогосподарства. Аналіз поховань і вагового обладнання, знайдених у місцях, пов'язаних з міськими центрами (і де були присутні жінки), проведений Анною Стальсберг, дозволяє припустити можливий зв'язок між жінками і торгівлею [75, с. 73]. Ваги та вагові гирі використовуються в торгівлі для забезпечення правильної оплати та розподілу товарів. Наявність ваг в могилах свідчить про те, що поховані там жінки були активними торговцями.

Полюві дослідження поселень вікінгів на Готланді, острові в Балтійському морі, надали докази того, що жінки займалися торгівлею та робили деякі маніпуляції з прикрасами, щоб потім їх продати. Місця поховань з такими прикрасами включають Готланд і Фюркат у Данії та Бірку у Швеції. У Фюркаті, могильнику за межами прибережного укріплення, було виявлені брошки-скриньки з позолоченого срібла. Ця унікальна знахідка не має застібки, що дозволяє припустити, що вона використовувалася не як шпилька для одягу [82, с. 68]. Інші маніпуляції включають додавання ланцюжка, що вказує на можливість носити цю брошку як кулон. Такий предмет був знайдений у Гробіні в Латвії, місці, яке також можна пов'язати з торговельним ринком [82, с. 68- 73].

Перепрофілювання брошок на шпильки для одягу є ключем до нових інтерпретацій жінок-вікінгів. Теден проаналізувала низку свинцевих брошок, які були знайдені під час розкопок 1968 року в Хедебю, Німеччині [82, с. 74]. Хедебю був раннім торговим центром вікінгів, а це означає, що знахідки є прямим доказом зв'язку між торгівлею і жінками, які продавали в тому числі й жіночі прикраси. Цей зв'язок також підтверджується розкопками на поселенні вікінгів у Лунді, Швеція, де було знайдено брошку у вигляді коробочки за межами поховання [82, с. 67]. Знайдена в унікальному контексті громадської площі, ця брошка-шкатулка свідчить про жіночу присутність у цих головних громадських місцях.

Б) Ремісництво

Є вагомим підстави вважати, що великі ринкові центри суттєво змінювали життя жінок. Наприклад, на норвезьких сільських цвинтарях жіночі могили становлять близько 20 % від загальної кількості поховань, у яких стать померлих піддається визначенню, а у Бірці частка жіночих могил на кількох кладовищах сягає 60 %. В інших ринкових містах, зокрема в Хедебю, цей показник нижчий — 38 %, але все ж таки значно вищий, ніж у сільській місцевості. Що означає ця міська видимість жінок? Висловлювалося припущення, що це могло бути

пов'язане з ткацьким виробництвом та перенесенням у нові міські центри модернізованих високоспеціалізованих ткацько-прядильних майстерень [60, с. 380].

В цьому дослідженні увага буде сконцентрована на текстильному виробництві Ісландії та Бірки.

В епоху вікінгів та в середньовічній Ісландії головними аренами повсякденного життя, економічної діяльності та соціальних взаємодій були садиби та присадибні будівлі, які використовувались для зовнішніх робіт [51, с. 85].

Житло на фермах включало, такі кімнати або будівлі:

- стофа або стуфа – найважливіша кімната в будинку, яка використовується як вітальня та їдальня;
- сках – спальна кімната;
- олд-хус або сод-люс – кухня;
- бур, або мат-бур – комора;
- бадстофа, або лазня;
- дінджа (альтанка) – будівля, спеціально призначена для жінок;
- геймслійхус – комора;
- геста-ліус – будівля для притулку і розваг гостей.

Заможні люди іноді володіли спеціальними бенкетними залами, а також додатковими спальними кімнатами.

Dungja (альтанка) – це невелика споруда, яку в Ісландії іноді розміщували частково під землею. У цій кімнаті жінки займалися рукоділлям. Dungja була синонімом «ткацького дому», згаданого в сагах [85, с. 134-135].

Археологи під час розкопок у Скандинавії знайшли у вогнищах альтанок залишки інструментів, які використовувалися для обробки текстилю та виготовлення одягу .

Ідею про те, що ісландська яма («*jarðhús*») могла функціонувати як робоче місце для жінок, вперше висунув археолог Гудмундур Олафссон після розкопок альтанок, які містили кілька знарядь для прядіння та ткацтва [51, с. 92]. Кожна яма мала кам'яне вогнище або піч при стіні та робоче місце. У цьому вогнищі чи печі є сміття, яке є результатом ремісничого виробництва (наприклад, кам'яні тягарці та оберти веретена) [51, с. 103].

Як археологічні, так і літературні докази вказують на те, що в Ісландії доби вікінгів текстильним виробництвом займалися переважно жінки. У мебльованих похованнях у Скандинавії та Північноатлантичному регіоні найпоширеніші знаряддя, знайдені в жіночих могилах, пов'язані з виробництвом текстилю, включаючи вовняні гребінці, веретена, тягарці для ткацьких верстатів, ткацькі мечі, ткацькі дощечки, голки, скляні гладильники для білизни та гладильні дошки з китового вуса [51, с. 119].

Серед так званих «маркерів власників», написаних рунами у Тронхеймі та Бергені, є низка імен ісландських чоловіків та жінок. Оскільки ці маркери, найімовірніше, були прикріплені до товарів (як етикетка), що надходили з Ісландії, вони вказують на важливу частку Ісландії в північноатлантичній торгівлі, в якій були задіяні жінки.

Жінки будь-якого віку та соціально-економічного становища могли брати участь у текстильному виробництві. Текстиль носили всі люди, а виробництво одягу займало багато часу, оскільки складалось з чотирьох основних етапів виробництва [52, с. 61]. Жінки мали не лише добувати сировину, але й виготовляти одяг і взуття для своїх сімей. Взуття для холодної пори року також мало хутро. Виробництво текстилю забирало багато часу і стало основним джерелом багатства та влади для жінок. Оскільки жінки відповідали за кожен аспект текстильного виробництва, вони отримували фінансову вигоду від продажу та торгівлі своїми товарами.

Текстильні знахідки з Бірки мають велике значення для наших знань про текстиль епохи вікінгів. У Бірці жило багато людей, чоловіків, жінок і дітей, людей різного походження і статусу. Всі вони потребували одягу та інших видів текстилю. У 1930-х роках шведська дослідниця текстилю Агнес Гейер провела новаторську роботу, систематично проаналізувавши ці знахідки. Хоча текстильні матеріали з могил дуже фрагментарні, вони дають гарне уявлення про різні типи костюмів; є також свідчення про наявність залишків подушок та килимів або завіси, що використовувалися для облаштування могил [26].

З текстильних знахідок та письмових джерел, ми знаємо, що текстиль, гобелени та вітрила мали велике значення для вікінгів. В сагах ми читаємо про чоловіків і жінок, які носили різні типи одягу, такі як сорочки, плащі, штани, взуття та рукавички.

Основною сировиною для текстильного виробництва в Бірці, як і у всій Скандинавії, були вовна та льон. Вовна була найважливішою, але в той же час, треба мати на увазі, що льон рідко вціліває, і його нестача є, мабуть, перш за все проблемою збереження [56, с. 367].

Ісландські джерела початку ХІХ століття стверджують, що вівця могла дати 1-1,25 кг митої вовни, а вівцематка – від 1,75 до 2,5 кг вовни [1, с. 286]. Вовну з овець вищипували або зрізали. Існує близько 100 археологічних знахідок ножиць з поховань Бірки, а ножі є одним з найпоширеніших предметів в могилах Бірки [6, с. 203].

У Бірці та її околицях не збереглося жодного знаряддя для обробки льону, що не дивно, оскільки вони були переважно дерев'яними. З іншого боку, є кілька знахідок, як з поховань, так і з території поселення, точильних каменів і навіть три точильні дошки. Ці предмети були інтерпретовані як інструменти, щоб робити тонкі лляні тканини гладкими і блискучими, люди виробляли льон для текстильного виробництва в районі Мелара і в Бірці.

Ще однією сировиною, яку могли використовувати в Бірці, є коноплі. При аналізі рослинних решток, знайдених у відкладеннях безпосередньо біля чорнозему в Бірці, були виявлені залишки конопель [30, с. 209]. Письмові джерела середньовіччя стверджують, що виробництво конопель було важливим, наприклад, для виготовлення грубих вішалок і мотузок.

Найпоширенішим прядильним інструментом епохи вікінгів було веретено. Ткали на ткацькому верстаті з обтяженою основою. Такий верстат залишив свої сліди в археологічних пам'ятках Скандинавії епохи вікінгів [6, с. 178].

Текстильні інструменти були знайдені по всій розкопаній території, і немає жодних доказів специфічного виробництва в якомусь конкретному місці поселення. Оцінка знарядь праці також не показує, що існував якийсь певний тип текстильного виробництва у будь-який період, або що виробництво змінювалося протягом функціонування Бірки. За деякими винятками, знахідок текстильних інструментів (металеві коробки для голок, розгладжувальні камені та ножиці) в могилах небагато. Вони трапляються лише у 153 похованнях.

Текстильні інструменти, особливо веретена, свідчать про те, що текстильне виробництво в Бірці було масовим і різноманітним. Дослідження показали, що мешканці Бірки мали всі необхідні інструменти для виготовлення вовняних і лляних тканин різної якості. Більше того, інструменти демонструють, що вироблялися всі види тканин, від тонких до грубих [7, с. 99].

Найбільш очевидним результатом жіночої праці на ткацькому верстаті був одяг. Новонароджену дитину, яку мали виносити на вулицю, «загортали в тканину». Так само Хьорр накинув ковдру на тіло мертвого Сігурра, а тіло Юргунни загорнули в «незшиту лляну тканину» перед тим, як нести його на поховання. Закон Ісландії забороняв ховати оголені тіла, вказуючи, що вони повинні бути загорнуті в домоткане полотно.

Також пакували в мішки з домотканого полотна і вантаж, який додатково

захищали шкурами. Подібні вовняні мішки використовували і для внутрішніх перевезень. У домотканій одяг загортали хворих тварин. Приватні будинки утеплювали і робили затишними за допомогою настінних завіс, а також прикрашали вузькими гобеленами, часто витканими візерунками і малюнками. З домотканого полотна робили намети, а великими шматками вкривали палатки на щорічних зборах альтингу. Скатертини та рушники для миття рук перед їжею були виготовлені з льону, але постільну білизну виготовляли з вовни, а іноді додавали пух [38, с. 142].

Ісландські жінки виробляли більш складні ворсисті тканини, з яких виготовляли кошлаті пальта, так звані «варарфельдири». Ці пальта дуже цінувалися на батьківщині, ісландські купці продавали їх за кордоном, і вони складали важливу частину експорту. Вони були також відомі під назвою «ворсові пальто» («feldr»).

Відмінною рисою цього пальта були пучки, які створювали хутроподібний вигляд. Дослідники часто припускають, що варарфельдр був цілісною шкурою ягняти або хутряним пальто, виготовленим шляхом зшивання шкур.

Розмаїття дикої природи Норвегії, безсумнівно, привчило іммігрантів до широкого вибору хутрянних пальт, але брак місцевих тварин в Ісландії змусив поселенців замінити хутро на овчину, коли стада стали достатньо великими для цієї мети. Тим часом ісландські жінки намагалися замінити дефіцитне хутро тканиною і таким чином винайшли ворсову тканину, що використовувалася для кошлатих пальт. До 1200 року кошлаті пальта вийшли з моди і втратили своє економічне значення.

Залишки такої тканини були знайдені під час археологічних розкопок у Хейнесі в Акранесі в 1959 році [38, с. 144-146].

Після виготовлення одягу домоткані та інші види тканин, виготовлені жінками, використовувалися для безлічі цілей усім населенням. Одним з менш

очевидних, але важливих продуктів були вітрила. Про роль жінок у постачанні цієї фундаментальної передумови для експедицій і набігів вікінгів свідчить Оттарр Чорний, ісландський скальд XI століття, який згадує про «вітрила... прядені жінками». Норвезький трактат XIII ст. «Speculum Regale» рекомендує, як само собою зрозуміле, зберігати на кораблях велику кількість домотканого полотна разом з голками та нитками для ремонту вітрил. Вражаючі норвезькі корабельні поховання підтверджують ці літературні згадки про вовняні вітрила.

Вітрильна тканина користувалась великим попитом за часів пізнього залізного віку та епохи вікінгів. Морський археолог Ерік Андерсен стверджує, що близько мільйона квадратних метрів парусини використовувалося протягом 1030-х років. Ця оцінка включає данський флот, а також судна для торгівлі, рибальства, транспорту і зв'язку. Сюди також включено парусину, яку використовували для ремонтних робіт. Великий баркас (30 пар весел) мав вітрило довжиною близько 100 миль. Вітрила вважалися такою ж цінністю, як і кораблі. У «Сазі про святого Олава» згадується чоловік, який плакав, втративши своє вітрило [5, с. 12].

Основною сировиною для вітрил була вовна. На Фарерських островах та в Ісландії вовняні вітрила використовували аж до XIX століття [30, с. 55].

Жінкам вдавалось виробляти великі надлишки домотканого полотна, яке було прийнято за стандартну міру цінності. Його використовували як валюту в Ісландії і приймали за кордоном, де обмінювали на товари, які були недоступні на острові. Ця послідовність вказує на три фази споживання тканини: її первинне використання як захисту від холоду, її вторинна функція як засобу обміну і її кінцева роль в експорті з витікаючою звідси вимогою стандартних вимірювань.

Коли запаси срібла вичерпалися, на зміну йому прийшли інші засоби обміну, але домоткані гроші врешті-решт перемогли. Ісландське домоткане полотно чудово підходило для цих комплексних цілей, хоча й не мало всіх характеристик,

які зазвичай приписують грошам. Єдиний продукт, якого було вдосталь на острові, він мав внутрішню цінність, був транспортабельним, не псувався (його можна було зібрати і висушити після корабельної аварії) і мав ринок збуту як у країні, так і за її межами.

Неметалевий грошовий стандарт, запроваджений на регіональному чи національному рівні і прийнятий за кордоном протягом століть, є рідкісним явищем у західній економіці, але процес розвитку цього дивовижного явища можна реконструювати лише з великими труднощами. Через збільшення поголів'я овець ісландські жінки виробляли домоткані вироби в такій кількості, що вони стали спільним знаменником місцевих обмінів і валютою, якою виплачували штрафи та компенсації. Найважливіше те, що це була валюта, в якій вимірювалися податки і десятина, і яку використовували для купівлі іноземних товарів [38, с. 147-148].

Не виключено, що жінки також були залучені до інших ремесел, окрім текстильного виробництва [66, с. 176]. Тронд Льюкен відзначив три поховання в районах Вестфольд і Остфольд, які були жіночими, алев поховальному інвентарі містили інструменти для металообробки [46, с. 64].

Завдяки археології ми можемо також побачити важливість англійського міста Йорк, як центру виробництва і торговельних зв'язків, що приваблював спеціалістів-ремісників. Знахідки показують, що існували кваліфіковані галузі промисловості, включаючи обробку заліза, мідних сплавів, свинцю, срібла, золота, виготовлення скла та ювелірних виробів, таких як виготовлення бурштину та реактивних прикрас, а також обробку кісток і виробництво гребінців. Більшість текстильних робіт виконувалася в домашніх умовах, тобто в будинках людей, що призводило до залучення жінок до цього бізнесу [27, с. 382]. Це означає, що більшість купців і ремісників керували невеликими сімейними підприємствами, в яких їхні дружини відігравали активну роль [36, с. 39]. Це також демонструє економічну роль, яку жінки виконували в суспільстві як

торговці та ремісники за часів вікінгів.

Отже, життєво важливе виробництво тканин становило більшу частину жіночої повсякденної діяльності і піднімало жінок по соціальній драбині. На верхніх щаблях соціальних сходів ткацьке ремесло набувало ще одного аспекту: жінки, які ткали і вишивали мальовничі настінні гобелени, ставали оповідачками. Створені ними історії в вишитах малюнках так само, як історії, що передаються з вуст в уста, слугували сховищем суспільної пам'яті, політичної історії та релігійних традицій. Контролюючи ці засоби передачі інформації, жінки отримували ще одне джерело реальної влади, що має певний потенціал.

В) Жінки-мандрівниці

Припущення про те, що зв'язок жінок з домашнім вогнищем був настільки сильним, що обмежував їхнє пересування за межі садиби, залишалося беззаперечним в академічних колах протягом тривалого часу, і переконання, що жінки не подорожували, якщо тільки це не було частиною переселенської місії, повторюється в багатьох джерелах [36, с. 11].

Але багато скандинавів в епоху вікінгів перебували в постійному русі, намагаючись укласти вигідний союз, сподіваючись на легку наживу або в пошуках нових земель для поселення. Вони мандрували не тільки Скандинавією, а й прямували на захід (до Британських і Фарерських островів, Ісландії, Гренландії та навіть Північної Америки), на схід (до територій сучасної України) і на південь (до північних околиць європейського континенту). Комусь навіть вдавалося дістатися Середземного моря, Єрусалима та Міклагарда, як вікінги називали Константинополь (букв. «велике місто»). Археологічні знахідки, зроблені під час розкопок поховань, та артефакти, знайдені на місцях колишніх поселень, укупі з науковим аналізом кісток дають змогу робити висновки про те, що жінки подорожували разом із чоловіками. Свідомства цьому знаходять далеко на сході і на заході, аж до Ньюфаундленда.

Населення багатьох торговельних центрів і міст, що з'явилися на території Скандинавії приблизно у 800-ті роки н.е., таких як Бірка (Швеція), Хедебю і Рібе (Данія) або Каупанг (Норвегія), від початку переважно складалося з людей прийшлих. Ані маленька дівчинка, ані жінка в дорогому одязі, рештки яких були знайдені в Бірці, не народжувалися в цих містах. Дві жінки, останки яких знайдено поблизу Треллеборга (Швеція), народилися, найімовірніше, далеко від цього місця, а літня жінка, чий скелет виявили в Йорку, була родом із південно-західної Норвегії [22, с. 75].

Є два надзвичайно важливих тексти – Нслендінгабок і Ланднаумабоук (Книга про заселення Ісландії). Обидва є неймовірно впливовими творами, написаними в середньовічній Ісландії, які описують заселення Ісландії та розкривають деякі з важливих ролей, які могли відігравати жінки, наприклад, мандрівниці [36, с. 79].

Книга про заселення Ісландії – це, по суті, каталог усіх перших поселенців. Він розповідає, що серед перших поселенців було багато жінок, демонструючи, що вони могли бути «першими поселенцями», а не просто частиною чоловічої сумки і багажу, разом з дітьми, рабами і худобою. Зафіксовано 13 випадків, коли першим поселенцем була жінка, деякі з них емігрували зі своїми чоловіками, як і їхні брати, але, на відміну від інших прикладів поселенців-братів, вони згадуються, як перші поселенці в конкретному місці, яке часто носить їхнє ім'я [36, с. 81-82].

Жінки також могли взяти на себе ініціативу емігрувати до Ісландії, як це зробили Осгерр Асксдоттір та Ауд, чия історія детально описана в «Ланднамабоку», а також згадується в численних текстах і показує якого максимуму могла досягти жінка в соціально неспокійні часи епохи вікінгів [36, с. 82-83].

Згідно з «Сагою про Ейріка Рудого», одним з найбільших досягнень з усіх, на які коли-небудь наважувалися жінки, була втеча Унн Багатомудрої з рідних

шотландських земель і її подорож до Ісландії. Сім'я Унн приїхала на Британські острови з Норвегії, після чого вона вийшла заміж за конунга Олава Білого, який правив у Дубліні до того, як його вбили в одній з безперервних у ті часи битві [27].

Наступного разу ми зустрічаємо Унн уже в «Сазі про людей з Лососевої долини»: вона втратила чоловіка, після чого спалахнуло чергове протистояння між скандинавами і шотландцями. Її син Торстейн теж гине в бою, після чого над Унн і її родичами, що залишилися в живих, нависає загроза бути взятими в полон. Але завдяки своїй завзятості Унн вдається роздобути човен і сплести (або купити) вітрило, після чого вона разом з великим числом послідовників відпливає до Ісландії. Оповідач запевняє у тому, що «не було іншого випадку, щоб жінка зуміла врятуватися від такої небезпеки з таким великим багатством і стількома супутниками. В цей момент можна зрозуміти, що вона сильно виділялася серед усіх інших жінок». Цей опис Унн, як жінки вкрай хороброї та рішучої, узгоджується з багатьма іншими письмовими джерелами, в яких вона згадується. Унн у нових землях, далеко за Оркнейськими та Фарерськими островами, успішно одружує двох своїх маленьких онучок, після чого оселяється в Хваммі, що зберешло за собою статус важливого «місця сили» аж до Середніх віків. Ми не знаємо, як довго Унн прожила після цих подій, але, зважаючи на подальший текст саги, вона була безроздільною правителькою Хвамма, першої ферми, побудованої в цій місцевості, роздаючи земельні наділи соратникам і влаштовуючи особисте життя своїх дітей і онуків. Про те, як Унн вдалося зайняти цю територію, розповідається не зовсім так, як про захоплення земель воїнами-чоловіками, але приклад Унн дає змогу припускати, що часом жінки могли демонструвати чудові лідерські якості, особливо якщо цього вимагали обставини [22, с. 165-166].

Багато що вказує на те, що Ауд керувала великим, розгалуженим господарством, де займалась вирощуванням сільськогосподарських культур та

розведенням худоби, а також на її фермі видобували залізо [70, с. 102-103].

Випадок Унн описується в сазі доволі докладно, що свідчить про його винятковий характер, але при цьому він не був поодиноким.

У Ланднамабоку ми зустрічаємо згадку про 13 жінок без чоловіків, які отримували земельні наділи в Ісландії. Жінка на ім'я Торгерд втрачає свого чоловіка дорогою до Ісландії з невстановленої причини; ще одного чоловіка вбили люди короля Гаральда просто перед відплиттям, тоді як його вдова Асгерд усе-таки вирушила в дорогу разом із синами та після прибуття «зайняла землю між Кручею Комори Лачужної Землі та Лісовим Потокком». При тому що жінок-одиначок серед переселенців було не так вже й багато, автори письмових джерел вважали, що найчастіше вони опинялися в цьому становищі внаслідок зовнішніх обставин, а не самостійного вибору [22, с. 167-169].

Довгий час вважалося, що жінки не були частиною першої хвилі мандрівників на Британські острови, але це припущення було поставлено під сумнів у деяких дослідженнях [48, 43]. У статті Маклеода 2013 року обговорюється присутність скандинавських жінок в Англії, яка визначена за допомогою ізотопного аналізу [48, с. 333]. Це дослідження не тільки демонструє, що шість з 14 поховань у Східній Англії були жіночими – в області, де археологічні гендерні поховання раніше вказували на співвідношення шість до одного чоловічих і жіночих поховань, але також показує, що дві з досліджених жіночих могил містили зброю [48, с. 345], що є відкриттям незаперечної важливості.

Анна Стальсберг досліджувала поховання скандинавських поселенців Русі, відомих як варяги. Типові описи, як правило, виключають можливість присутності поселенців-жінок, і це припущення оскаржує Стальсберг на підставі того, що серед поховань, ідентифікованих як варязькі, більше жіночих, ніж чоловічих [75, с. 68].

Кет Джарман використала ізотопний аналіз, щоб показати, що мобільність була високою як серед чоловіків, так і серед жінок в епоху вікінгів. Це можна додатково розглянути в контексті досліджень мтДНК (яка передається лише по материнській лінії), які показують значне скандинавське походження в деяких частинах світу вікінгів, наприклад, в яОркні та Ісландії [10, с. 91], що ще більше допомагає розвінчати міф про те, що подорожі були суто чоловічим заняттям.

Як подорожували ці жінки? Одні просто пішки, інші, за прикладом велетні Скаді з міфів, пересувалися на лижах. Багато жінок були непоганими наїзницями. На території Ісландії дуже часто знаходять жіночі поховання, де також присутні останки коней. У письмових джерелах ми зустрічаємо згадки про те, що жінки їздили верхи, тож кінські рештки можуть свідчити не просто про жертви, які здійснювали під час поховальних обрядів, а й про те, що це робили для того, щоб жінки могли продовжувати подорожувати і в потойбічному житті.

Серед поховань в Осеберзі є курган, основою для якого став витягнутий на сушу човен. На землях із вузькими фіордами, річками та озерами, таких як історична шведська провінція Вестманланд, а також на узбережжях Норвегії, Оркнейських островів та Ісландії трапляються похоронні човни з рештками знатних жінок. Вони не тільки підкреслюють високий статус і багатство родичів померлих, а й слугують свідченням того, як були влаштовані й виглядали кораблі вікінгів. Ба більше, родичі потурбувалися про те, щоб у потойбічному житті ці жінки мали й інший засіб пересування: в Осеберзькому човні також знайшли санчата для пересування снігом і майстерно оздоблений кінський віз, схожий на той, що зображений на виявленому там же гобелені.

У своєму житті багато жінок перетинали великі відстані, пускаючись у важкі й потенційно смертельні подорожі морями, болотами або гористими місцевостями, щоб заселити незвідані землі й почати нове життя.

Археологічні дані та ісландські писемні джерела, включно з Книгою про заселення Ісландії, вказують на те, що багато чоловіків, яких вважають першопрохідцями, подорожували з дружинами й дітьми. Імена цих жінок, так само як і їхні заслуги в таких експедиціях, не згадуються, але їх слід визнати справжніми піонерами нарівні з чоловіками. Вони були зобов'язані володіти вольовим характером, відмінною фізичною підготовкою, розумом і готовністю плекати потомство в умовах, які часом абсолютно цьому не сприяли.

Достовірних слідів присутності жінок-вікінгів у далеких краях небагато. Жіночі рештки в традиційному вбранні вікінгів знаходили на східних берегах Волги, у саамських поселеннях на півночі Норвегії, на півдні Йоркшира і в землях, які сьогодні є передмістям Дубліна, на острові Мен, а також на Оркнейських і Гебридських островах та по всій Ісландії. Вони могли бути торговцями або переселенцями, а могли бути видані вікінгами заміж з метою зміцнення політичних зв'язків.

Іноді вікінги брали з собою жінок і дітей, вирушаючи у військові походи. В «Англосаксонській хроніці» є запис про те, що в 893 році король Альфред і його війська штурмували фортецю, збудовану вікінгом на ім'я Хестен у Бенфліті (Ессекс). У хроніці йдеться про те, що «дружину Хестена і двох його синів відправили до короля» (як заручників). У записі за 895 рік також є згадка про те, що перед боєм «своїх дружин данці залишили в Східній Англії, коли покидали табір».

Також переїзди були невід'ємною частиною життя жінок певних професій.

Відомо, що на північному сході Швеції, де процвітала культура рунічного каміння, працювала різьбярка Гуннбьорг, прозвана «Доброю», а на острові Мен жила жінка на ім'я Турід, яка працювала каменярем. Професія каменяря передбачала не тільки володіння спеціальними навичками, а й певну мобільність.

Інші ремісники теж часом переїжджали з міста в місто залежно від ступеня затребуваності їхньої майстерності.

Саги вказують і на те, що якщо жінки кудись їхали, то не завжди поверталися назад. У «Сазі про людей з Лососевої долини» Торгерд, мати Хьоскульда, після смерті чоловіка не почувалася щасливою в Ісландії. Тому вона вирішила покинути країну, взявши з собою все своє майно. У Норвегії Торгерд знайшла численну рідню і іменитих родичів. Вона вдруге виходить заміж, але після смерті Хрута повертається до Ісландії, щоб жити з Гескульдом. На відміну від поїздки, пов'язаних із війною або торгівлею, такого роду переміщення могли не залишати майже ніяких слідів у похованнях мандрівниць. Ірландські та британські брошки, вишукані столові прилади та інші незвичайні предмети, знайдені серед похоронних приношень норвезьким жінкам, зазвичай вважалися добром, награваним їхніми чоловіками під час набігів на чужі землі. Найімовірніше, це розумне пояснення, але не можна виключати й інші можливості. Це цілком могли бути сувеніри, куплені в далеких країнах і привезені додому.

Крім того, жінки, які носили красиві брошки з чужих країв, могли купити їх у торговців або інших мандрівників. У «Сазі про Людей з Піщаного берега» Турід, дружина Торбранда з Лебединого Фіорду (Ісландія), зустрічає жінку на ім'я Торгунна з Гебридських островів. Мандрівниця привезла із собою прикраси, сукні, покривала та інші «скарби, які рідко побачиш в Ісландії». Турід просить Торгунну продати їй хоч щось, але та відмовляється. Вироби ірландських і британських майстрів у ті часи дуже цінувалися серед інших народів, тож Торгунна, вихваляючись своїм майном, тим самим доводила не лише свою спроможність, а й можливість володіти рідкісними речами з інших країн [22, с. 75-87].

Ще одним прикладом жінки-мандрівниці є історія Гудрід Торб'ярнардоттір або історія першої леді Вінланда.

Її називають «найвидатнішою дослідницею всіх часів» і «жінкою Середньовіччя, яка найбільше подорожувала». Вся інформація про неї міститься в «Сазі про Еріка Рудого» та «Сазі про Гренландців».

Її повне ім'я сучасною ісландською мовою – Guðrǫður víðförla Þorbjarnardóttir – Гудрід Мандрівна, донька Торбйорна. Вона народилася близько 985 року нашої ери на півострові Снайфеллснес. Історія Гудрід починається, коли їй було близько 15 років, коли вона подорожує до Гренландії з батьком.

Емігранти жахливо страждають дорогою до Гренландії: половина гине в дорозі, а решта зазнає корабельної аварії на маленькому острові біля материка. Їх рятує Лейф Еріксон, син Еріка Рудого – друг її батька, як це сталося. Потім Гудрід осідає в Гренландії і зрештою виходить заміж за Торстейна Еріксона, брата Лейфа і сина Еріка. Лейф щойно повернувся з дивної нової землі, яку він відкрив за океаном, і, згідно з однією сагою, Гудрід приєднується до Торстейна під час невдалої подорожі на інший берег.

Повернувшись у Гренландію, молодята проводять зиму з Торстейном Чорним і його дружиною Грімхільд, поселення яких було знищено чумою. Чоловіка Гудрід забрала хвороба.

Будучи 17-річною вдовою, Гудрід могла вибирати, де жити і за кого виходити заміж. В обох сагах повідомляється, що вона вирішила вийти заміж за ісландського купця Торфінна Карлсефні, чиє прізвисько означає «хороші задатки чоловіка».

За її наполяганням вона з чоловіком очолюють експедицію, щоб поселитись у Вінланді, разом групою людей, які складається з 60 чоловіків, п'яти жінок і худоби. У Вінланді Гудрід народжує сина на ім'я Сноррі Торфінссона, першого зареєстрованого європейця в Новому Світі. Однак рік невідомий: десь між 1005 і 1013 роками нашої ери.

Спроба поселення в Америці триває всього три роки. Суворі умови, ізоляція

та ворожі стосунки з тубільцями змушують вікінгів відступати. Коли Сноррі виповнюється три роки, сім'я виїжджає з Вінланда в Європу. Вони розбагачуються на продажі екзотичних товарів з Вінланду і оселяються в Ісландії на фермі Глаумбер у Скагафьорді.

Сім'я живе мирним, благополучним життям. Торфінн помирає від старості. Коли Сноррі одружується, Гудрід вирушає в паломництво до Риму, мабуть, сама і переважно пішки. Померла Гудрід близько 1050 року нашої ери в Глаумбері на півночі Ісландії [81].

Центральний сюжет саг був доведений археологією: археологічні докази присутності вікінгів були виявлені в Л'Анс-о-Медоузі у 1960-х. Це єдина підтверджена скандинавська стоянка в Північній Америці або поблизу неї за межами населених пунктів, знайдених у Гренландії. У 1960 році археологічні залишки будівель вікінгів були виявлені в Ньюфаундленді (Канаді) норвезьким подружжям дослідників Гельге Інгстад та археологом Анною Стіне Інгстад [84, с. 115].

Вуглецеве датування встановило дату його створення – приблизно в 1000 році нашої ери, плюс-мінус 20 років, що узгоджується з часом, коли Лейф Еріксон, а пізніше й Гудрід, відвідали Новий Світ [81].

Археологія стоянки L'Anse aux Meadows показує, що багато елементів саг про Вінланд є фактичними, зокрема версія поселення в «Сазі про Еріка Рудого», скандинавці справді мали північний базовий табір. Це, у свою чергу, надає правдоподібності твердженням в сагах про те, що далі на південь вони мали свого роду літній/ранньої осені табір [54, с. 977].

Усі будівлі L'Anse aux Meadows були збудовані в ісландському стилі: архітектура, що ґрунтується на традиціях західної та північної Норвегії. Дві будівлі являли собою квадратні ями, вкопані в землю.

Будівлі з ямами – це давня традиція скандинавської передісторії принаймні з

V століття. Вони надзвичайно поширені в Швеції та Данії в період епохи вікінгів, де вони зазвичай побудовані поруч із залами. Вони часто використовувалися як майстерні, для виготовлення бурштинового бісеру, бронзових прикрас, обробки заліза, кісткової промисловості, столярства та ткацтва, але вони також використовувалися як житла. Такі ямкові споруди виконували різні функції, як і вимагалось. Їх було просто будувати, вони були обладнані або каміном, або кам'яною піччю. Будинки-ями з печами інтерпретувалися як ткацькі будівлі, оскільки в них зазвичай зустрічаються вантажі для ткацьких верстатів [80]. Серед уламків було знайдено веретено, яке використовувалося для прядіння пряжі.

За словами Ненсі Марі Браун, автора біографії «The Far Traveler: Voyages of a Viking Woman», історія Гудрід свідчить про те, що «жінки вікінгів були такими ж сміливими та такими ж сильними, як і чоловіки вікінгів, і що в житті вікінгів було набагато менше обмежень, ніж ми можемо думати» [81].

З огляду на всі докази можна вважати, що жінка на ім'я Гудрід існувала, вона подорожувала до Нового Світу та була достатньо видатною, щоб бути увічненою в сагах.

Г) Скальди

Скальд – скандинавський поет-співак, який служив при дворі конунга чи ярла і прославляв його подвиги. які виконували власні твори або переспівували раніше почуті. Творили вони в період з IX по XIV століття. Пісні їхні склалися здебільшого на реальних подіях, а точніше скальди писали про те, що бачили самі.

Здебільшого скальдами ставали чоловіки, які не вели військової спосіб життя [22 с. 120].

Відомі випадки, коли і жінки ставали скальдами (skáldkona). Відбувалося це вкрай рідко, але все-таки за великого бажання кар'єра придворної поетеси була доступна жінкам. Жінки-скальди, збережені в історичних записах, походили з

багатших сімей; тобто вони мали привілегії займатися справами, які їм подобалися, замість того, щоб робити те, що було необхідно для виживання. Незаможні жінки мусли заробляти на життя [36, с 148].

До наших днів збереглася інформація лише про п'ять жінок, які були скальдами. Для одних це було основним заняттям, інші займалися віршуванням лише епізодично.

Йорунн, діва-скальд. Вона творила в Норвегії в першій половині X століття. Прізвисько «Діва-скальд» вказує на молоду незаміжню жінку, яка складала вірші. Йорунн – єдина жінка серед 67 скальдів, згаданих у «Мові поезії» Молодшої Едди, причому у двох рукописах.

Йорунн могла жити в Норвегії X століття і бути сучасницею конунгів Гаральда Прекрасноволосого (бл. 850-933 рр.) та Хальвдана Чорного.

До нас дійшли п'ять строф з її поеми Sendibítr («Укус», «Кусюче послання», «Уїдливе послання»). Її вірш є політичним коментарем до розбіжностей і примирення Гаральда Прекрасноволосого з його сином, Хальвданом Чорним [22, с. 54].

Хальвдан спалив маєток, у якому, як він думав, перебував Ейрік, його брат. Батько через це на нього дуже розлютився. Уже майже почався збройний конфлікт, але втрутився скальд Гутхорм, якого поважали і батько, і син. Гутхорм попросив кожного з них виконати одне його прохання, ті погодилися, і він у кожного по черзі попросив примиритися з іншим. Оскільки людина була вкрай шанованою, відмовити їй було неможливо, і Гаральд із Хальвданом помирилися. Про ці події й оповідає Йорунн:

*«Крок цей грізний князя
Став відомий Хальвдану,
Але, знати, для мечедержця
Чорні мої промови» [67, с. 14-15].*

Гільда Грольфсдоттір. Гільда, або Рагнхільда, Грольфсдоттір жила в IX-X столітті. Вона була дочкою Грольфа, ярла Тронхейма. Її батько часто здійснював набіги на різні поселення, і одного разу своїми діяннями накликав на себе гнів Гаральда Прекрасноволосого. Король його вигнав, і Гільда безуспішно вимолювала у нього помилування для батька. З цього приводу вона і складала свої вірші. Один з них:

«Тепер ти виганяєш вовка,

мудрого брата з землі.

Навіщо ти так ризикуєш, пане?»

Гільда була дружиною ярла Мера Регнвальда Ейстейнссона. В них було три сини: Івар, Торір і Грольф. Останній більше відомий нам як Ролло, перший герцог Нормандії [55].

Стейнунн Рефсдоттір жила в Ісландії наприкінці X століття. Вона походила з впливової сім'ї язичницьких вождів-жерців, і її виховання повною мірою відображене в її творчості.

Збереглися два вірші Стейнунн, де вона насміхається з Тангбранда – християнського місіонера, якого прислав норвезький король Олав Трюггвасон. По дорозі до Ісландії його корабель зазнав аварії, і Стейнунн заявила, що судно розбилося через зусилля богів, а особливо Тора.

В іншому вірші, який теж оповідає про цей епізод, Стейнунн каже Тангбранду, що це йому потрібно поміняти віру і поклонитися богам. Вона вказує на слабкість Христа і ставить у приклад все того ж Тора. *«Чи ти коли-небудь чув, — запитала вона, — як Тор кинув виклик Христос на дуель, а Христос не наважився прийняти виклик?»*.

Вірші Стейнунн – унікальний зразок дохристиянської скальдичної поезії, складеної жінкою [78, с. 18-19].

Стейнвер Сігватсдоттір була однією з найвпливовіших жінок Ісландії епохи

Стурлунгів – періоду внутрішньої політичної боротьби, яка роздирала країну в XIII столітті, напередодні втрати незалежності. Вона була дочкою Сігварта, лідера Стурлунгів. В 1230 році Стейнвер вийшла заміж за Хальвдана Семундссона, людину м'яку, миролюбну і зовсім не амбітну, на відміну від неї самої.

Її батько і четверо братів були вбиті під час міжусобиць, і чотири роки вона провела в немилості, поки один з її братів, якому вдалося вижити, Торд, не прибув до Ісландії, щоб помститися і повернути владу.

Ім'я Стейнвер значиться серед скальдів, але самі її вірші не збереглися. Відомо тільки, що в одному з них вона вихваляла вождя на ім'я Гаутр, який був союзником Стурлунгів. Однак у «Сазі про Ісландців» є одна строфа, яку деякі дослідники вважають цитатою Стейнвер. В епізоді йдеться про її сон, у якому вона знаходить на полі відрубану голову і чує питання про те, чому ця голова лежить тут. Це єдиний фрагмент поезії Стейнвер, що дійшов до наших днів [55, с. 16-17].

Сноррі Стурлусон також згадує жінку-скальда на ім'я **Вільборга**, яка працювала при дворі Олава Тихого, короля Норвегії наприкінці XI століття. Але про неї, крім імені, нічого не відомо.

Імена інших жінок-скальдів були забуті, або просто до нас не дійшли.

Зразки жіночої поезії, що дійшли до нас, демонструють чудове володіння технікою вірша і вмінням високохудожньо розкрити тему. Ба більше, вони доводять, що жінки теж могли бути мачо. Жінки-скальди чудово розуміли умовність жанру, який вимагав від них звучати самовпевнено, а подекуди й зарозуміло. Жінки-скальди мали подібні обов'язки, що і їхні чоловічі колеги. Вони використовували поезію для висловлення похвали, критики, роздумів про та героїв подій свого часу.

Г) Провидиці

Вельва – провидиця в дохристиянській Скандинавії. Вони володіли шаманічними практиками сейд і спа, що давали змогу передбачати майбутнє і, ймовірно, навіть моделювати прийдешні події.

Найвищою, найжахливішою магією була Seiðr – сеїд, якою володіли Один і Фрейя. За допомогою цієї магії можна було побачити майбутнє, передбачити долю, отримати багатий урожай або наповнити фіорд рибою. Сейд могла і лікувати, і завдавати шкоди. Вона могла приносити удачі або невдачі. Вона дозволяла розмовляти з померлими. Нею можна було скористатися, щоб спокусити, зачарувати або сексуально підпорядкувати людину. Сейд могла збити з пантелику, змусити розгубитися в фатальний момент, затуманити розум жахом. Вона могла надати м'язам небувалу силу або позбавити людину всяких сил, подарувати одному надприродну швидкість і спритність, а іншого перетворити на марну руїну. Вона могла загартувати зброю або, навпаки, зробити її крихкою, як лід. Сейд могла завдати рани, могла вбити, могла воскресити вбитого [60, с. 229].

Також вельви імовірно нарівні з чоловіками використовували гальдр, це «голосова» заклинальна методика, специфічна для скандинавського шаманізму.

Старо-норвезька форма «vǫlva» в перекладі означає «носій чарівного жезла», що вказує на специфічний атрибут вельви, який був обов'язковим як мінімум у ранні періоди.

Провидиці практикували сейд, спа і гальдр, за аналогією з традиційними езотеричними практиками – шаманство (спілкування з силами природи, духами), віщування та обрядові заклинання відповідно. Судячи з усього, в переважній більшості випадків вьольви були жінками. І хоча, як було зазначено вище, для чоловіків, які практикують сейд, існував особливий термін, вони, ймовірно, ставали при цьому «єргі» (у перекладі «не мужній» або «сексуально збочений») і

втрачали свій соціальний статус. Таких чоловіків можна було законно вбивати без жодного суду [59, с. 35].

Вельви посідали особливе місце в давньоскандинавському суспільстві, про це свідчить щонайменше той факт, що навіть Один, володар Асгарда, звертається до віщунки за порадою. Цей епізод добре відомий завдяки докладному опису, представленому в розділі «Віщування вельви» зі «Старшої Едди».

Д. Гаррісон і К. Свенссон пишуть: «Зброя вельви – не меч, спис чи сокира, а чарівний жезл. Саме завдяки жезлу вона впливає на результат битви». Важливо зазначити, що здатність вьолви керувати битвою згадується в багатьох джерелах і виділяється особливо, що дає змогу провести певну аналогію з валькіріями, які також могли змінити результат бою (наприклад, «Пісня валькірій» із "Саги про Ньяла»).

Найбільш ранні згадки про вельв або жінок-пророчиць, що виконують ідентичні функції, зустрічаються в «Географії» Страбона при описі давньогерманського племені ківврів. Пророчиці ківврів, за Страбоном, були літніми жінками, одягненими в біле. Вони приносили в жертву військовополонених і окропляли себе їхньою кров'ю, щоб побачити майбутнє. Гай Юлій Цезар у «Коментарях до Галльської війни» згадує, що зустрічався з Аріовістом, вождем германського племені суебі та низки суміжних племен. Від Аріовіста Цезар дізнався про звичай германців приносити полонених в жертву, щоб напроорочити результат битви.

В «Історіях» Тацита є згадка про Веледу, пророчицю з германського племені бруктерів, яку інші племена, очевидно, обожнювали. Йордан у «Геріці» згадує про готських чаклунок «haliurunnas», вигнаних королем Філімером. Слово «haliurunnas», імовірно, походить від «halju-runnos», що дослівно можна перекласти як «ті, що мандрують у землі мертвих». Згідно з Йорданом, ці чаклунки, покинувши племена готів, дали початок племенам гунів.

У скандинавському суспільстві молоді жінки, як правило, були обтяжені міцними родинними узами та безліччю побутових обов'язків. Тому вельвами ставали лише ті жінки, що досягли поважного віку і вже не були прив'язані до домашнього вогнища.

Г. Стеінсланд у своїй книжці «Люди і влада у світі вікінгів» пише про те, що вьольви вели кочовий спосіб життя, вони мандрували між поселеннями і зазвичай мали у світі кількох молодих чоловіків. Найчастіше їх цілеспрямовано визивали – при неврожаї, зменшенні кількості худоби, чварах між родичами. Послуги вельви добре оплачувалися [76].

У середньовічному ісландському рукописі «Codex Flateyensis» йдеться про те, що вельви вільно мандрували по селищах і передбачали долі людей. У «Книзі про заселення Ісландії» описується, як вельва Торід Сундафіллір провела ритуал і повернула рибу до ісландських фіордів, за що була прозвана «тією, що наповнює бухти».

У вже згаданій «Сазі про Еріка Рудого» Торбйорг, яку називають «малою вельвою», була покликана до Гренландії під час великого голоду, щоб передбачити майбутнє цієї землі. Перед її приїздом будинки ретельно вичистили, а дерев'яний трон, який зазвичай обіймав вождь, підготували для вельви, встеливши м'які подушки. Вельва прийшла в сутінках, одягнена в довгий синій (або чорний) плащ, прикрашений дорогоцінним камінням по подолу. В руках у неї була чаклунська прядка (seiðstafr), інкрустована коштовностями і латунню.

У «Сазі про Одда Стрілу» вельва також носить синій або чорний плащ і використовує чаклунську прядку, яка, якщо тричі торкнутися нею щоки, позбавляє пам'яті. Очевидно, що колір плаща в цих сагах згадано не випадково, адже Один традиційно носив синій плащ, коли мандрував Мідгардом. Ймовірно, ця деталь покликана сформувати образ мандрівника, наділеного надприродними силами.

У «Сазі про Еріка Рудого» також ідеться про те, що вельва носила намисто зі скляних перлин і головний убір зі шкіри ягняти, оздоблений шкурою білої кішки. Пояс у вельви був виготовлений із трутовика, на ньому висів великий мішок із ритуальними інструментами. Вона носила туфлі з телячої шкіри з латунними охвістями на шнурках і рукавички зі шкури білої кішки.

За текстом саги, вельву, яка увійшла в довгий будинок, шанобливо привітали і провели до місця, яке зазвичай займає вождь. Їй піднесли спеціально приготовані страви – кашу на козячому молоці та смажені серця всіх тварин, яких розводять місцеві жителі. Вельва, згідно з традицією, провела в будинку всю ніч, а вранці виконувала ритуальний танець. Вона сходила на спеціальну платформу, а навколо неї розсаджувалися молоді дівчата, які виспівували ритуальні заклинання.

Д. Гаррісон і К. Свенссон наводять понад 40 жіночих поховань, у яких виявлено ритуальні жезли. Понад половина з цих поховань мають велику кількість супутніх знахідок, традиційних для великих похоронних обрядів, що вказує на виключний статус провидиць [31].

У Данії на півострові Ютландія в 1954 році в фортеці Фіркат було знайдено могилу, яка належала пророчиці. Серед близько 30 поховань на цьому місці воно було незвичайним і найбагатшим.

Вельва була покладена у великий візок, з якого зняли колеса. На підставі залишків тканин і слідів на тілі археологи припускають, що вона була одягнена в довгу сукню і сандалі, які залишали пальці ніг відкритими. На голові у вельви розташовувалася пряжка, аналіз якої засвідчив, що її було виготовлено на сході, в регіонах, які сьогодні належать до Фінляндії. Вона носила каблучки зі срібла, що дуже незвичайно, і нічого подібного раніше не знаходили ні в Данії, ні в інших країнах Скандинавії.

В ногах вельви розміщувалася коробка, в якій було виявлено кістки птахів і

дрібних ссавців, а також насіння чорної блекоти. Варто зауважити, що якщо насіння чорної блекоти кинути у вогонь, то дим може викликати екстатичне відчуття польоту, проявляючи афродизіакальні властивості. У похованні було виявлено срібний амулет у формі крісла. Імовірно, амулет символізував ритуальне крісло, на якому сиділа вельва під час віщування. Д. Гаррісон і К. Свенссон проводять тут аналогію з Хлідск'яльвом Одіна, сидячи на якому Всеотець оглядає всі світи.

Імовірно, поховання у Фіркати – це вельва, яка жила при дворі Гаральда Синьозубого, легендарного правителя Данії та Норвегії в період з 958 по 986 рік.

Образ провидиці нерозривно пов'язаний з дерев'яною палицею, веретеном і ткацтвом, це поширений мотив не тільки в скандинавській міфології, де богині долі, норни, називалися ткалихами. Мойри в Стародавній Греції теж були богинями-ткалицями, які керували життями людей. У місцях великих битв на території Скандинавії разом із мечами та сокирами часто знаходять дерев'яні жезли, такі самі, як і в похованнях вельв. Це вказує на те, що вельви, можливо, могли перебувати на полі бою під час битви.

Є чимало свідчень про переслідування вельв під час християнізації Скандинавії. Зокрема, за короля Едгара Мирного під тиском римо-католицької церкви було ухвалено низку законів, що забороняють сейд, спа і гальдр.

Вельви зникли з приходом християнства, хоча, з огляду на те, що багато елементів традиційних вірувань зберігалися на території Ісландії та Скандинавії аж до XX століття, найімовірніше, що вони просто стали діяти приховано [81].

Таким чином, можна стверджувати, що скандинавські жінки раннього Середньовіччя були продуктом часу, в якому вони жили; в їхній ментальності було багато від сили та свободи вікінгів Півночі. В інтенсивному житті того часу вони відігравали провідну роль, а їхні якості робили їх гідними відведених їм ролей.

Можливості скандинавських жінок в епоху вікінгів були не обмежені господарством та доглядом за дітьми. Так, в обов'язки жінки входила турбота про дітей і старших членів сім'ї, а також усі побутові обов'язки, пов'язані з господарством. Але для жінок були відкриті й інші заняття, окрім тих, що пов'язані з домашньою рутиною чи сільськогосподарською працею, і досить значна частина з них віддавала їм частину або весь свій час. Жінка могла приміряти на себе будь-яку соціальну роль і домогтися чималих висот.

Оскільки для всіх жінок було прийнято брати участь у різних видах діяльності, вони користувалися пошаною і повагою. У цьому відношенні Північ особливо контрастувала з класичною Грецією, де жінка була закована в определенні соціальні рамки.

Від войовниць і ремісників до торговців і мандрівників, ролі жінок у суспільстві вікінгів були дуже різноманітні

Ідентичність жінок-вікінгів була складною та неоднорідною, розвиваючись упродовж усього життя окремої особистості, змінюючись із плином часу та появою нових обставин.

Деякі жінки були скульпторами або різьбярками рун на монументальних каменях. Жінки ставали відомими поетесами та скальди.

Жінки у вищезгаданих професіях були цілком винятковими, але були дві професії поза домом, на які вони мали майже монополію: це були медицина і хірургія, а також пророцтво.

Жінки, які вмів лікувати, додавали до свого імені слово *laeknir*, лікарка, а ті, що знали на окультизмі, використовували слово *volva*, так само як і жінки, що знали на чаклунстві.

Згідно з археологічними даними, представленими в цій роботі, скандинавські жінки в епоху вікінгів багато подорожували і були невід'ємною частиною процвітаючих міських поселень по всьому світу вікінгів.

Численні знахідки жінок, похованих зі зброєю змінюють погляди на жіночі ролі та гендерні конструкти в суспільстві епохи вікінгів, оскільки вони свідчать про те, що роль жінки-воїна була реальною можливістю для скандинавських жінок.

В суспільстві вікінгів багато якостей та ролей, які можуть здаватися притаманними одній статі, можуть бути притаманні обидвом.

РОЗДІЛ 3

ПРАВОВИЙ СТАТУС СКАНДИНАВСЬКИХ ЖІНОК

3.1. Права жінок в законах Фростатінга, Гулатінга, Ейратінга, Боргартінга і Гаугатінга

Законодавчу та судову владу в Скандинавії епохи вікінгів виконували урядові збори («ting»), які склалися з вільних чоловіків країни або області.

Тінг змальовано в праці історика Тацита «Про походження германців та розташування Германії»:

«На таких народних зборах можна також висунути звинувачення й витребувати засудження до смертної кари. Суворість покарання визначається важкістю злочину: зрадників та перебіжчиків вони вішають на деревах, боягузів та тих, хто схибив у бою, а також тих, хто знеславив своє тіло, — топлять в бруді й болоті, закидаючи зверху деревами та гілками. Різноманіття в засобах убивства ґрунтується на тому, що злочини та покарання за них необхідно, на їх думку, виставляти нагора, а ганебні вчинки — приховувати. Але й за легші проступки покарання відповідне до їх важливості: з викритих стягується певна кількість коней та овець. Частину накладеного на них стягнення передають цареві або племені, частину — постраждалому або його рідним. На тих самих зборах також обирають старійшин, які правлять судочинство в округах та поселеннях; кожному з них дається охорона кількістю в сто осіб з простого люду — одночасно й рада, що стоїть при них, й сила, на яку вони спираються» [88].

Найбільше відомостей про тінги містить «Геймскрінгла» («Heimskringla») – зібрання саг про норвезьких конунгів, яке написав ісландський історик і поет початку XIII ст. Сноррі Стурлусон. Водночас деякі науковці сумніваються в авторстві цього твору. «Геймскрінгла» охоплює період від кінця VIII ст. до 1177

року. Сноррі жив значно пізніше висвітлених подій і спирався на усну традицію. Наративи, які лягли в основу «Геймскрінгли», сформувалися впродовж XII і XIII ст. Більшість джерел з історії Норвегії виникли в XII і XIII ст. Саги були записані в Ісландії, але розповідають здебільшого про Норвегію.

Більшість описів тінгів містять: «Сага про Гакона Доброго» («Hákonar saga góða») (934–961), «Сага про Олава Трюгвасона» («Óláfs saga Tryggvasonar en mesta») (995–1000), «Сага про Олава Святого» («Óláfs saga helga») (1015–1028), «Сага про Гаральда Суворого» («Haralds saga harðráða»)16 (1046–1066) і «Сага про Магнуса Ерлінгсона» («Magnús saga Erlingssonar») (1163–1184). Привертає увагу надзвичайна різноманітність тінгів. До них належать локальні асамблеї, аль тінги, регіональні тінгові зібрання – Фростатінг, Гулатінг, Ейратінг, Боргартінг і Гаугатінг [90, с. 37-38]. Також ці тінги називаються «Законами Фростатінга, Гулатінга, Ейратінга, Боргартінга і Гаугатінга».

Найдавніші закони скандинавських країн були написані народною мовою. Вони є одними з найдавніших письмових джерел з соціальної історії середньовічної Скандинавії (включаючи побутові, адміністративні, та аграрні питання) [16, с. 9-10].

Закони скандинавського суспільства захищали права і честь жінки. Найкращою прикрасою дівчини були її честь і цнотливість. У давньошведському законі доволі докладно прописано покарання за зазіхання на честь дівчини: «Якщо візьмеш жінку за руку, плати півмарки в разі скарги її, якщо візьмеш за руку – вісім марок, якщо за плече – п'ять, за груди – цілий ейрір». Закони також захищали життя жінки. За її вбивство слідувало покарання – вергельд (тобто матеріальне відшкодування), а злочинець оголошувався поза законом і позбавлявся всіх прав.

Заручини. Дівчині надавалося право змінити своє рішення, якщо вона передумає виходити заміж, але в цьому разі вона зобов'язана повернути всі

подарунки та обручні дари, і заплатити штраф три марки. Крім того, жінка була зобов'язана в присутності 12 чоловіків оголосити, що «вона не знає жодного пороку або нестачі за нареченим і його ріднею, і не знала того під час його сватання і заручин». Той самий закон мав силу і в разі порушення обіцянки з боку нареченого, але в цьому разі дари нареченій назад не поверталися [11, с. 168].

Право на спадщину. Коли молода дівчина виходила заміж, наречений мав віддати їй частину свого маєтку. Це називалося «жіночим даром», також призначався і «дружній дар», тобто викуп за дружину, який передавали майбутньому тестю.

Батько, зі свого боку, виділяв дочці придане (*hemfylgia*), це було такою собі винагородою за те, що вона позбавлялася спадщини батька [36, с. 89]. Подарунок від батьків був особистою власністю жінки і зазвичай складався з текстилю та інструментів для його виготовлення, а також іншого рухомого та нерухомого майна, що відображало багатство дарувальника.

Приданим могли також стати злитки срібла і золота, домашнє начиння, худоба і навіть раби, але садиба, в якій проживала наречена, ніколи не ділилася. Це було зроблено для того, щоб зберегти земельне майно родини. «Жіночий дар» і придане належали жінці, і навіть після розлучення вона була повноправною хазяйкою цього майна [47, с. 149].

Дружина зберігала право розпоряджатися своїм майном: могла його продавати, здавати, зберігати в недоторканності після смерті чоловіка, розлучення або оголошення його поза законом. Вона мала рабів і могла керувати ними.

Фінансова угода, яку чоловік давав своїй нареченій під час заручин, слугувала також своєрідною гарантією належної поведінки з його боку [85, с. 159].

В шлюбі спільні покупки ділилися навпіл: чоловікові належало дві третини, а жінці одна третина від цілої покупки. Якщо подружжя розлучалося, то рухоме спільно куплене майно ділилося між чоловіком та жінкою. Такі шлюбні покупки називалися «*siængakör*», тобто «предмети, куплені в спільний дім» [47, с. 297].

Заміжня жінка, яка зберегала законне право власності на власне майно називалась «*málakona*» [47, с. 240].

Навіть коли в неї помер чоловік або він розлучився з нею, ніхто не міг розпоряджатися майном крім неї. Якщо жінка померла і в неї є діти та чоловік, то власність передається їм, якщо вона була бездітною, то право володіння отримували її найближчі родичі. Шлюбний договір так само є торговельною угодою, оскільки жінка ставала власністю чоловіка. В сагах згадуються епізоди, коли чоловіки підносили жінці «жіночий дар». Так у «Старшій Едді» Атлі подарував Гурдун дюжину прикрас і срібла, служниць і 30 рабів. У «Сазі про Інглінгів» доньці Ауда Багатого подарували 30 дворів і золотий ланцюг [22, с. 113].

За словами Сноррі Стурлусона дружині конунга належала половина дружини, подібно до богині Фрейї, якій належала половина всього небесного воїнства, що складалося з полеглих у битві хоробрих воїнів. Цю дружину королева повинна була сама утримувати, на що їй були предоставлені податі і податки. Королеви надавали матеріальну та іншу підтримку своїм дружинникам, наприклад, Гуннгільд – Хруту і його племіннику Олаву Павліну [60, с. 196].

Майнові права. Скандинавська жінка володіла широкими майновими правами. Важливою складовою структури влади було володіння землею. Важливу роль при цьому відігравало право успадкування, включно з порядком передання землі всередині сім'ї. На перших порах земля завжди передавалася по чоловічій лінії, хоча жінки теж могли успадковувати за відсутності родичів чоловічої статі.

Іменником «baugrýgr» (дослівно «перстнева жінка») визначалась єдина незаміжня дочка або сестра, яка мала право успадковувати «одаль» (землю, яка передавалась в спадок) [47, с. 42]. Жінка ставала єдиною спадкоємицею як одаля, так і рухомого майна; ніхто не міг викупити його в неї. Після цього вона іменувалась як «óðalskona», тобто та «що має право на одаль» [72]. Але всеодно чоловіки (сини) успадковували вдвічі більше землі, ніж жінки (дочки) [47, с. 556].

У «Законі Гулатінга» описані правила порядку успадкування, які визначають різноманітні родові відносини. Впершу чергу землю успадковував чоловік. Але й закон описує випадки, коли спадок після батька отримує дочка і тільки вона. Цей закон спрямований на реалізацію прав і дівчат, і юнаків, жінки в цьому випадку набували перевагу над іншими родичами.

До числа найближчих родичок чоловікові відносяться: дочка, сестра батька, дочка брата, дочка сина, якщо у того помер власник. Ці жінки володіли правом на одаль, мали право пред'являти свої спадкові права, а також могли викупити землю. Під спадщиною мається на увазі не тільки земля і хутір, а й все рухоме майно: коштовності, худоба, корабель [72, с. 117].

У Швеції жіноча та чоловіча земля, принесена до шлюбу, зберігалася окремо під час шлюбу і після розлучення залишалась кожному з них [47, с. 556].

Якщо подружжя було бездітним, власність жінки зазвичай поверталася її родині. Це означає, що бездітний вдівець не міг успадкувати землю своєї покійної дружини, навіть якщо вони разом обробляли її в шлюбі.

Одна з найважливіших функцій пізніх рунічних каменів у XI столітті полягала в тому, щоб зафіксувати права на успадкування та окреслювати послідовність переходу власності.

Один камінь із Хіллерсьо в Уппланді говорить: «Прочитайте! Гермунд взяв за дружину діву Герлог. Потім у них народився син, до того, як він (Гермун) потонув, а потім син помер. Після цього вона взяла в чоловіки Гудрика. Він... цей

(тут текст пошкоджений, але, ймовірно, у ньому йдеться про придбання Хіллерсьо). Потім у них народилися діти, але вижила тільки одна дівчинка, її звали Інга. Рагнфаст зі Сноттста взяв її за дружину.

Після цього він помер, а потім і син. А мати (Інга) успадкувала від свого сина. Потім вона взяла в чоловіки Ейріка. Потім вона померла. Потім Герлог успадкувала від Інги, своєї дочки. Торбйорн-скальд вирізав руни».

Тут можна побачити, що жінка на ім'я Герлог, двічі овдовіла, побачивши, як усі її діти й онуки померли раніше за неї, врешті-решт успадкувала землю трьох родин [60, с. 194].

Майнові права жінок на одаль підтверджуються і археологічними джерелами. За словами Барбро Даля з Археологічного музею Університету Ставангера, поселення доби вікінгів у Гаузелі на південному заході Норвегії є доказом існування заможних жінок, які були власницями ферм. Це поховання датується приблизно 850-860 рр. нашої ери.

Гаузель – це старовинна садиба, яка була постійно заселена ще з доримських часів. Розташована на західному березі Гандсфіорду, вона, ймовірно, був найважливішим угіддям у цьому районі в епоху вікінгів. Навколо садиби було розміщено багато поховань високого статусу, включаючи могили кораблів і човнів. Ці могили містять найбільшу концентрацію ірландських металевих предметів у світі. Археологи вважають, що ці поховання були частиною встановлення одальних (спадкових) прав на землю.

У Гаузелі жіночі поховання високого статусу такого роду зустрічаються вдвічі частіше, ніж чоловічі. Даль припускає, що оскільки жіночі поховання в контексті одалової землі є скоріше правилом, ніж винятком, це суперечить припущенню, що права жінок на спадкування [86].

Розлучення. Володіла жінка і правом на розлучення, яким могла скористатися з багатьох причин. Приводом для розлучення могло бути як

невдоволення чоловіка дружиною, так і навпаки. У язичницькі часи, хоча шлюб було важко укласти, розірвати його було надзвичайно легко; і чоловік не міг примусити дружину повернутися до нього проти її волі [85, с. 233].

Причини можуть бути різними, наприклад:

- якщо чоловік відсилав дружину додому до її рідних без пояснення причин, то він завдавав їм смертельної образи і, крім того, мусив повернути посаг дружини та обручні дари, а також усі зроблені будь-якою людиною і ним самим дружині подарунки під час шлюбу;
- якщо чоловік зубожів і не міг утримувати сім'ю;
- заподіяв дружині шкоду або завдав смертельної образи. Жінки мали право подати досуду за травми, завдані внаслідок насильства та за зґвалтування [34];
- якщо чоловік повадився негідно – наприклад носив жіночий одяг;
- дружина мала право вимагати розлучення, якщо після весілля чоловік відмовлявся передати їй ті самі ключі;
- різниця в становищі також могла стати причиною розлучення. Перш за все, таким приводом прагнули скористатися чоловіки знатного роду. В сагах є багато прикладів, коли конунг або ярл, закохавшись у знатну жінку, вирішував розлучитися зі своєю дружиною, не настільки високого походження [22, с. 73-74].

Якщо розлучення відбувалося на незначних підставах, і була взаємна згода на розлучення, то дружина зберігала свій «жіночий дар». Якщо ж чоловік подавав на розлучення, то дружина втрачала право на все майно [85, с. 206].

Дружина не могла взяти з собою при розлученні майно, якщо вчинила злочин або заслужила гнів чоловіка – наприклад, зрадила йому. Якщо заміжню жінку визнають винною в подружній зраді і чоловік, вона підлягатиме штрафу в 40

марок. Якщо вона не зможе заплатити, тоді, їй мали відрізати ніс і вуха разом із волоссям, без будь-якої компенсації [85, с. 157].

Також якщо жінки покидали дім чоловіка без достатньої причини, то не могли вимагати повернути їм посаг і дари.

Процедура розлучення була простою, достатньо було висловити причини розлучення і надати свідків. Після прийняття християнства жінки позбулися цього права.

Згадки про сексуальну свободу скандинавських жінок також трапляються в іноземних текстах, зокрема у звіті дипломатичної місії Кордовського емірату про поїздку до вікінгів, імовірно, до Південної Данії, що зберігся в джерелі XIII століття. У середині IX століття посол Ях'я ібн аль-Хакам аль-Джаяні, за свою привабливу зовнішність прозваний аль-Газаль («Газель»), провів певний час у колі скандинавської королівської сім'ї, і особливо полюбився королеві вікінгів (арабською вона названа Нуд). Судячи з тексту, аль-Газаль бентежить увага настільки високошляхетної жінки, на що вона каже йому: «У нас у нашій релігії немає таких речей (сексуальних заборон) і немає ревнощів. Наші жінки сходяться з нашими чоловіками лише за власним вибором. Жінка залишається зі своїм чоловіком доти, доки їй це подобається, і залишає його, якщо їй це більше не подобається». Інші арабські джерела описують не тільки надто вільну, з їхнього погляду, поведінку скандинавських жінок, а й у кількох випадках підтверджують, що ті мали право ініціювати розлучення [60, с. 333].

Участь у зборах. Загальною тенденцією серед науковців було і залишається описувати тинг як виключно чоловічу арену. Але жінки також могли приймати участь у зборах та відігравали там певні ролі.

Найважливішими першоджерелами для цього дослідження є положення про участь жінок у зібраннях, що містяться в найдавніших законах Норвегії та

Ісландії. В законах Гулатинга і Фростатинга прямо прописані групи жінок які могли брати участь у зборах.

Існувало п'ять груп жінок:.

- Перша група – вдови, які були землевласницями. Однак у більшості випадків вдови не були зобов'язані бути присутніми/учасницями зборів, але могли обирати того, хто буде їх представляти (зазвичай це був родич чоловічої статі). Однак у випадках вбивства чоловіків закон чітко визначав обов'язки вдів: «Дружина [вбитого чоловіка] повинна послати стріли (тобто скликати тінг), або, якщо немає дружини, його спадкоємець повинен послати їх у присутності свідків у той самий день, коли був убитий чоловік. А (дружина) може викликати тінг на місце, де було скоєно вбивство, якщо вона (цього) забажає».
- Другою групою жінок були так звані «перстневі жінки» (baugrúgr), тобто незаміжні жінки без близьких родичів чоловічої статі, які могли успадковувати майно. Згідно із законами, вони могли діяти нарівні з чоловіками, а також отримувати штрафи від імені вбитих родичів. Передача землі, отримання та сплата штрафів передбачали участь у зборах, а також, можливо, що, будучи землевласницями, «перстневі жінки» могли брати участь у зборах на більш загальних засадах.
- Третю групу становили жінки, які мали спірні питання з іншими жінками.
- Четверту групу можна визначити як «жінки, які ведуть домашнє господарство». До цієї категорії могли належати не лише вдови, але й жінки, чії чоловіки хворіли або були далеко від дому.
- П'ята група стосується жінок-свідків події. Прийнято вважати, що жінкам дозволялося виступати свідками лише за дуже особливих обставин, наприклад, у випадках вбивства близького родича (чоловіка, брата, сина чи батька). Є положення про свідків у справах про вбивство в Законі

Фростатінг. У цій главі зазначалося, що свідками можуть бути раби чоловічої та жіночої статі, а також діти віком до восьми років. Це означає, що якщо в законі чітко прописано, що ці групи людей можуть бути свідками навіть у таких важливих справах, як вбивство, то очевидно, що вільні жінки могли бути свідками в більшості, якщо не в усіх випадках. Принцип, який, здається, діяв у Норвегії протягом усього середньовіччя, полягав у тому, що жінки повинні були виступати свідками жінок, а чоловіки – чоловіків, хоча, принаймні, в деяких випадках, чоловіки могли представляти жінок-свідків на суді [68, с. 93-94].

За законами жінки мали законні права на участь у зібраннях, хоча й різною мірою. Для жінок доступ до зборів значною мірою залежав від їхнього сімейного стану, а отже, їхній доступ міг змінюватися протягом їхнього життя.

Скандинавки, як і чоловіки, мали право встановлювати (спільно з чоловіками або самостійно) камені з рунічними написами на згадку про померлих чоловіків, синів, доньок та інших родичів.

Отже, жінки могли володіти майновими правами. Вони були спадкоємицями своїх родичів і поряд із синами, могли успадковувати братам та іншим родичам. Вони могли отримати землю після смерті чоловіка, синів, якщо в тих не було найближчих родичів. У деяких областях вони могла претендувати на майно нарівні з чоловіками.

Дружина зберігала право розпоряджатися своїм майном (придане, дари, спадщина), вона могла продати його, або віддати в дар.

Вона також мала право подавати на розлучення, за насильство над нею чоловік ніс кримінальну відповідальність. Вона мала можливість бути присутньою на тингах, а також брати активну участь і бути свідком на судових засіданнях.

Виходячи з перерахованого вище, не можна назвати скандинавську жінку епохи вікінгів безправною і вразливою. Так, порівняно з чоловіками прав було менше, але для раннього середньовіччя законодавча і судова система вікінгів була доволі прогресивна і унікальна.

3.2. Права жінок в ісландській збірнику законів «Сірий Гусак»

Gragas – так ісландською мовою звучить назва першого на території країни зводу законів. Слово, у буквальному перекладі, означає «сірий гусак». Існує три варіанти тлумачення цього терміна. Перший – закон був записаний пером із сірого гусака, другий – він був уперше написаний на сірій гусячій шкурі, і третій – назва вказує на поважний вік законотворця, бо гусаком ісландців вважали птаха, який жив значно довше за інших своїх родичів.

Уперше «Сірий Гусак» згадується у творі Арі Торгільссона, прозваного «Мудрим», першого ісландського історика, який жив на рубежі XI-XII століть. Згідно з його твердженнями, основою для ісландського зводу правил послуговували закони, на той час прийняті в Норвегії, звідки їх привіз один із мандрівників. Головною відмінністю від норвезького законодавства стали зміни в тій частині, яка стосувалася королівської влади і пов'язаних з нею установок, тому що в той історичний період в Ісландії не існувало монархічного ладу, а метод управління країною найбільше підходив під визначення «народовладдя». Крім цього, під місцеві традиції та реалії були адаптовані й деякі інші положення, зокрема ті, що стосувалися жінок, яким було надано значно більші свободи, ніж це було заведено в ті войовничі та жорстокі часи, коли багато питань вирішували за допомогою грубої сили [18, с. 7-8].

Правовий статус вільних жінок в Ісландії епохи народовладдя не особливо відрізнявся від статусу чоловіків. Жінки значною мірою самі розпоряджалися

своєю долею. Вони мали право володіти власністю – включно із землею – особисто, незалежно від чоловіків.

Проте все ж повною рівноправністю з чоловіками вони не володіли, оскільки були виключені з публічного політичного життя. Жінки не мали права брати участь у суді. На альтингу вони були присутні, але тільки як спостерігачі. І водночас жінка все-таки могла брати опосередковану участь у вирішенні різних суспільно-політичних питань. Для цього вона мала призначити чоловіка, який би виступав від її імені. Такий підхід, якими б не були його причини, убезпечував жінок від ризику зазнати насильства – під час судових процесів на тінгах частенько все вирішувалося шляхом поєдинків та інших «бойових проявів».

В законах «Сірого гусака» особлива увага приділялася захисту жінки як особистості. У розділі «Які дії щодо жінок підлягають покаранню» є безліч цікавих статей:

- Якщо чоловік цілує жінку потай від інших чоловіків і за її згодою, то йому належить штраф у три марки. А якщо вона обурюється (діями чоловіка), то за це передбачено вигнання з країни.
- Якщо чоловік цілує заміжню жінку потайки, то за це передбачено вигнання з країни, і не важливо, дозволила вона це йому чи ні.
- Якщо чоловік вимагає від жінки, щоб вона спала з ним, за це передбачено вигнання з країни.
- Якщо чоловік лягає з жінкою в ліжку і здійснює з нею статевий акт, за це передбачено вигнання з країни.
- Якщо чоловік переодягається в жіноче вбрання, щоб обдурити жінку, за це передбачено вигнання з країни.
- Якщо чоловік силоміць кладе жінку поруч із собою або ж сам лягає з нею в ліжку, щоб здійснити з нею статевий акт, за це передбачено оголошення поза законом.

Розділ займає кілька сторінок і перераховує покарання, які посилюються відповідно до тяжкості правопорушення. Допомогати засудженому у вигнанні будь-яким чином заборонялося.

Права вільнонароджених жінок обговорюються докладніше, ніж статус і права рабинь.

Рабинь зазвичай називали словом, яке можна інтерпретувати як «служниця». До тіла служниці мав безперешкодний доступ її власник, а також усі представники чоловічої статі, які проживали в його родині.

Ціна за наречену і придане вважалися особистою власністю жінки. Так, в одній зі статей розділу про розлучення сказано: «Якщо розлучення хоче чоловік, то в цьому випадку жінка має право витребувати свою ціну за наречену і придане».

Ініціювати розлучення могла і жінка, і серед законних приводів для ініціації розлучення зазначено: намір чоловіка вивезти майно, що належало дружині, за кордон без її згоди, несумісність характерів, схильність чоловіка носити жіноче вбрання, нешанобливе ставлення чоловіка до сім'ї дружини [13, с. 316-318].

Саги також пояснюють розлучення безліччю причин, включно з подружньою зрадою, відмовою ділити з чоловіком ліжко, непокорою дружин.

Згідно зі статутами Грагаса, жінка могла вказати як підставу для розлучення подружнє насильство. Закони сповнені жахливих подробиць: вони передбачають покарання за видимі лицьові травми, переломи кінцівок, що позбавляють можливості ходити і працювати, за втрату ока тощо. До категорії тяжких каліцтв належать проникаючі поранення голови, черевної та грудної порожнини, кісткового мозку. Особливо суворо карається насильство по відношенню до жінок, вчинене в спальні, що говорить про визнання концепції подружнього зґвалтування.

Прикладів практичних негативних наслідків домашнього насильства для його винуватців в сагах вкрай мало. Один із них зустрічаємо в «Сазі про Ньяла»: чоловік на ім'я Гуннар Гамундарсон під час сварки б'є по обличчю свою дружину Галгерд, і вона каже, що одного дня він пошкодує про свій вчинок. Через роки, коли Гуннара беруть в облогу вороги, у розпал бою в нього рветься тятива лука, і він у розпачі благає дружину натягнути йому нову тятину. Вона відмовляється, нагадуючи йому про удар, який він колись їй завдав. У підсумку вороги долають і вбивають його.

Сексуальне посягання і зґвалтування юридично класифікували і переслідували згідно із законом відповідно до соціального статусу гвалтівника і його жертви. Високошляхетного гвалтівника піддавали менш суворому покаранню, ніж раба, який вчинив такий самий злочин, але водночас до них обох ставилися більш поблажливо, якщо жертва була низького походження. Для порівняння: багата жінка, яка постраждала від насильства, могла вимагати для кривдника смертної кари, хоч би ким він був.

Процедура розлучення була простою. В Ісландії, якщо позивачем була жінка, вона повинна була в присутності п'яти свідків пояснити причини своїх дій – оголосити, що розлучається з чоловіком в трьох різних місцях: спочатку перед ліжком чоловіка, потім перед головним входом до будинку і, нарешті, перед громадськими зборами. Це було законним розлученням, але, ймовірно, багато пар розлучалися і укладали інші шлюби без дотримання таких формальностей, а припинення шлюбу означало лише від'їзд одного з подружжя і поділ майна. Якщо мирного приватного врегулювання щодо майна не вдавалося досягти, то поділ здійснювався в судовому порядку, або ж це питання ставало причиною нескінченної ворожнечі між відповідними сім'ями [12, с.171].

Вільнонароджена жінка мала повне право господарювати на хуторі й ухвалювати економічні рішення, як і бонд-чоловік, але у формальних юридичних процедурах жінки не брали абсолютно ніякої участі. Суддями на альтингу і на

весняних тінгах могли бути тільки чоловіки. Жінки не входили до колегій, які розглядали показання свідків, а ці колегії були ключовим елементом правозастосування і здійснення влади.

Заборона на участь у колегіях присяжних мала правові наслідки. Вона означала, що жінка, навіть очолюючи господарство, мала менше формальних прав, ніж її ж власні наймані працівники, – адже навіть люди, які не володіли землею, могли бути призначені до цих колегій (треба було лише бути старшою за 12 років і заробляти собі на прожиток).

За законом 994 року жінка позбавлялася права бути позивачем у справах про вбивство. У всіх положеннях «Сірого гусака», що стосуються свідків і легальності показань, ідеться виключно про чоловіків.

Жінкам не дозволялося брати особисту участь у переслідуванні людей за вбивства, однак якщо жінка сама була постраждалою стороною, вона мала повне право призначити чоловіка, який би представляв її інтереси в суді.

Також згідно з положеннями «Сірого гусака», жінкам заборонялося носити зброю.

Незважаючи на поразку в суспільних правах, жінки мали значну юридичну свободу. Так, згідно з «Сірим гусаком», незаміжня жінка, яка досягла 20 років, мала повну свободу обирати місце проживання, а повнолітніх жінок вважали юридично осудними, і вони відповідали за порушення закону тією самою мірою, що й чоловіки: «Жінку належить оголошувати поза законом так само, як і чоловіка, якщо вона вб'є чоловіка чи жінку або заподіє (йому чи їй) каліцтво».

Ісландська історикиня Олавія Ейнарсдоттір припускає, що жінки користувалися більшим соціальним престижем, якщо мала більший вплив на конкретному хуторі в справах господарювання, і що господині були вельми шанованими членами суспільства.

Гельгі Торлакссон і Нанна Дамсхольт також досліджували ісландську економіку в її різних соціальних аспектах і дійшли висновку, що жінки відігравали центральну роль у виробництві та управлінні виробництвом тканого сукна, а це був головний предмет ісландського експорту впродовж усієї епохи народовладдя.

Для становища вдови як заступниці чоловіка, як глави сім'ї, покажемо такий факт – зміна назви садиби, що належить даній родині. Так, ми бачимо в Ісландії в другій половині XIII ст., що після смерті господаря садиба змінювала назву на ім'я його вдови Вільборг – Вільборгарстадір. Місцеві назви, похідні від жіночих імен, взагалі досить поширені, особливо в Ісландії, для якої в сагах є найбільш великий топонімічний матеріал. Вони вказують здебільшого на жінку як на самостійну власницю землі та будинку.

«Сірий Гусак» повністю вийшов з ужитку в 1273 році, коли Ісландія перейшла під правління норвезького короля Магнуса Шостого [13, с. 318-321].

Від самого початку життя в Ісландії жінка користувалася більшими правами, ніж на континенті. Вона була землевласницею, могла отримувати і залишати право на спадщину. Сума, сплачувана за неї при укладанні шлюбу, належала їй.

Специфіка ісландського менталітету полягає в рівному становищі чоловіка і жінки, наскільки це було можливо для Середніх віків. Зокрема, були окреслені майнові та спадкові права жінки, її статус у шлюбі. Із соціального погляду статус жінки визначався її народженням: вільною чи рабинею. Останні не мали жодних прав. Образи, які являють жінки в давньоісландському суспільстві, можна представити так: мати, дружина, сестра, дочка, коханка, вихователька, чаклунка, богиня, воїтельниця, підбурювачка, володарка. Велика кількість образів свідчить про різні функції та ролі, які виконувала жінка в середньовічній Ісландії. Безліч

виконуваних функцій підкреслює важливість жінки, як частини ісландського суспільства.

ВИСНОВКИ

У процесі роботи над нашим дослідженням ми дійшли наступних висновків: завдяки письмовим та археологічним джерелам, нам вдалося дослідити соціально-економічний і правовий статус жінок скандинавського світу в епоху вікінгів.

Донедавна чільне місце в працях істориків та археологів, що спеціалізуються на епосі вікінгів, відводилося чоловікам та їхнім ролям у суспільстві. У класичних описах скандинавського суспільства цього переломного історичного періоду жінки зображувалися берегинями домашнього вогнища, які займалися переважно приготуванням їжі, прядінням, ткацтвом і доглядом за дітьми та тваринами. Але все ж таки, з огляду на те, що жодна дитина не вижила б без їжі і жоден корабель не досяг би далеких берегів без витканого вручну вітрила, таку роль аж ніяк не можна назвати незначною.

Історія вікінгів спочатку розглядалася через призму патріархальних поглядів, які панували у XIX столітті. У XIX столітті історією стародавніх часів і Середньовіччя цікавилися головним чином заможні землевласники, колекціонери та інші представники вищих верств суспільства. Здебільшого це були чоловіки, які автоматично проектували свої патріархальні погляди на минулі історичні періоди.

І тільки археологічні відкриття другої половини XX століття, особливо гендерно орієнтовані теоретичні дослідження в галузі історії та культурної антропології, допомогли змінити цей історичний наратив, ці гендерні конструкти, показавши можливості та ролі, які могли брати на себе скандинавські жінки епохи вікінгів.

Завдяки археологічним експедиціям, які здійснювалися в різних частинах минулого скандинавського світу, ми дізнаємося, що жінки в ту епоху мали різні ідентичності. Вони не були винятково «берегинями домашнього вогнища», які

готували та доглядали за своїми рідними, хоча це й входило до кола їхніх обов'язків.

На відміну від більшості країн світу, Скандинавія та Ісландія, славилася своїми сильними, сміливими, незалежними та вольовими жінками. Причиною такої поведінки став той момент, що чоловіки більшу частину свого життя проводили в походах, і жінкам доводилося самотужки справлятися з усіма турботами і проблемами.

Рід і сім'я епохи вікінгів мають безперечно патріархальний характер. Письмові джерела відображають те, що переважним соціальним осередком скандинавського суспільства була сім'я. У широкому сенсі вона являла собою складну організацію, до якої входили всі родичі, як і від чоловіка, так і від дружини, що мали свої традиції та настанови.

До 14 років дівчата навчалися у своїх матерів навичок, необхідних для заміжжя. Надалі їхню долю вирішував батько або брат. Вони обирали дівчатам чоловіка, звісно, питали їх думку, але до кінця її не дотримувалися. Сутність заручин полягала у фіксації умов договору і приданого. Потім урочиста частина, на якій і укладався шлюбний контракт. Після бенкету жінки переїжджали до чоловіків і отримували від нього ключі від будинку, тим самим володіючи правом користуватися майном.

Саги відображають основні заняття жінок. Це насамперед рукоділля, шиття одягу, доїння корови, догляд за худобою, прибирання в будинку. Жінки були майстерними кухарями. Вони варили пиво, робили вино, мед. Знали, як зберегти продукти на довгий час, як приготувати їх найсмачніше.

З огляду на це складається відчуття, що чоловікові належав великий зовнішній світ, а жінці – внутрішній домашній світ, однак і те й інше було місцем незаперечної сили та влади. Поділ був не буквальним – радше він мав на увазі сферу відповідальності. Так, «дім» на практиці означав управління всім

господарством, як в економічному, так і в соціальному сенсі. Різноманітні домашні роботи і ремесла також були прерогативою жінок – сюди входили робота на кухні і все, що пов'язане з приготуванням їжі, ткацтво і повсякденні сільськогосподарські роботи. Усе це не заведено було знецінювати, поблагливо називаючи жіночими клопотами, – навпаки, це були життєво важливі заняття і вміння, майстерне володіння якими викликало повагу у суспільстві.

Поряд із залежністю в питанні про шлюб видно й риси економічної самостійності жінок. Будучи єдиною дитиною у своїх батьків, вони користувалися таким самим правом успадкування, як і сини. Далі, посаг, яким повинні були забезпечити їх батьки при заміжжі, так зв. «heimanfylgja» (буквально «те, що слідує за нею з дому»), що полягає як у рухомому, так і нерухомому майні. Жінки вносили своє майно в господарство чоловіків на правах товариства, і могли отримати його назад у разі вдівства або розлучення. Останнє влаштовувалося в Ісландії однаково легко з ініціативи як дружини, так і чоловіка.

Жінки були під правовим захистом. Їхнє вбивство було каране, незважаючи на соціальний статус людини, яка вчинила злочин.

Так, у межах дому жінки були господинями, але вплив і значення жінок не обмежувалися домашнім господарством і сімейним побутом.

Згідно з археологічними даними, представленими в цій роботі, скандинавські жінки в епоху вікінгів багато подорожували і були невід'ємною частиною процвітаючих міських поселень по всьому світу вікінгів.

Жінки займались торгівлею, ремісництвом, мали своє текстильне виробництво, могли ставати придворними скальдами, робити пожертви, займати лідуючі позиції в суспільстві.

Крім того, тільки жінки могли бути вельвами, такими важливими в епоху вікінгів людьми. У найреальнішому сенсі вони керували духовною складовою

суспільства. Це було ще одним джерело соціальної сили – вони оберігали лінії комунікації між людською спільнотою та іншими світами, в які вони вірили.

Численні знахідки жінок, похованих зі зброєю, такі як Vj581 та могила в Гердрупі, змінили погляд на жіночі ролі, оскільки вони свідчать про те, що роль жінки-воїна була реальною можливістю для скандинавських жінок, якою вони користувалися і досягали значних висот.

Загалом на території сучасних Данії, Норвегії та Швеції було знайдено близько 30 поховань епохи вікінгів, які, належали жінкам і були поховані разом з бойовим спорядженням.

Хоча існували певні ролі, які асоціювалися з чоловіками, і певні – з жінками, але притаманні чоловікам і жінкам характеристики не вважалися принципово відмінними. Ідея слабкої статі, жінки як м'якої оболонки для чоловічої сили, не зустрічається в давньоскандинавських джерелах, оскільки вона в принципі не існувала як ідеал в суспільстві вікінгів.

Багато жінок виконували ті самі завдання, що й чоловіки (і навпаки): вони досліджували світ, керували землями або текстильними майстернями, працювали і торгували. Хоча ми не маємо однозначних доказів існування єдиновладних правительок, окремі найбагатші поховання дають змогу припустити, що деякі жінки успішно займалися політикою та громадськими справами.

Ізольованість скандинавських земель у поєднанні з суровим кліматом сформували у мешканців півночі виразний індивідуалізм. Боротьба з холодом, боротьба за існування глибоко закарбувалися в їхньому характері. Як наслідок, вони були вольовими, впевненими в собі, рішучими і схильними до дій, серйозними та гордими людьми.

Скандинавські жінки були продуктом часу, в якому вони жили; в їхній ментальності було багато від сили та свободи вікінгів Півночі. Адже, хоча юридично вони перебували під опікою якогось члена сім'ї чоловічої статі, вони,

тим не менш, користувалися більшою свободою дій та більшою незалежністю, ніж будь-які інші жінки тогочасної Європи.

Статус і можливі ролі жінок у скандинавському суспільстві епохи вікінгів, таким чином, залишаються активною та суперечливою дослідницькою темою широкого значення, яка продовжує залучати міждисциплінарні дослідження та доповнюватися новими відкриттями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Adalsteinsson, S. Importance of sheep in early Icelandic agriculture. In G. F. Biglow (ed.) *The Norse of the North Atlantic*, Acta Archaeologica 61. Copenhagen, 285–291. 1990.
2. Almgren, B. *Vikingen*. Stockholm: Wahlström & Wikstrand. 1967.
3. Ambrosiani, B. Birka, in S. Brink & N. Price (ed.) *The Viking world*: 94–100. London: Routledge. 2008.
4. Ambrosiani, B. *Birka*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 1992.
5. Andersen E., Milland, J. & E. Myhre. *Uldsejl i 1000 ar. Vikingskibshallen*: Roskilde. 1989.
6. Andersson, E. *The Common Thread. Textile Production during the Late Iron Age – Viking Age*. Institute of Archaeology, Report Series 67. Lund. 1990.
7. Andersson, E. *Tools for Textile Production from Birka and Hedeby*. Birka Studies 8. Stockholm. 2003.
8. Andrén, Anders. Lies about Gotland. In *Facets of Archaeology: essays in honour of Lotte Hedeager on her 60th birthday*, edited by K. Childis, J. Lund and C. Prescott, pp. 47-56. Unipub Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier, Universitetet i Oslo, Oslo. 2008.
9. Artelius, T. The Revenant by the Lake. Spear Symbolism in Scandinavian Late Viking Age Burial Ritual. In: Artelius, T., Svanberg, F. (eds.). *Dealing with the Dead. Archaeological Perspectives on Prehistoric Scandinavian Burial Ritual*. Stockholm: National Heritage Board, p. 261-276. 2005.
10. Barrett, James H. Culture Contact in Viking Age Scotland. In *Contact, Continuity, and Collapse*, edited by J. H. Barrett, pp. 73-111. Brepols, Turnhout. 2003.
11. Birgit Sawyer. *Women in Viking-age Scandinavia – or: who were the 'shieldmaidens'?* NTNU, 2003.

12. Byock J.L. *Medieval Iceland*. Berkley, 1988.
13. Byock, Jesse.. London: Penguin Books. 2001.
14. Christiansen, Eric. *The Norsemen in the Viking Age*. The Peoples of Europe. Blackwell, Oxford. 2002.
15. Clover, C. Maiden Warriors and Other Sons. *Journal of English and Germanic Philology*, 1986 pp. 35-49.
16. Collinson L., Landro T., Nilsson B. *The Borgarthing Law and the Eidsivating Law*. The Laws of Eastern Norway. Routledge, 2022.
17. Davidson H. *Pagan Scandinavia*. London, 1967.
18. Dennis, Andrew, Peter Foote, and Richard Perkins, eds., *Laws of Early Iceland: Grágás*. Winnipeg, Canada: The University of Manitoba Press, 1980.
19. Dommasnes, L.H. Women, kinship, and the basis of power in the Norwegian Viking Age. *Social Approaches to Viking Studies* (Glasgow), 1991.
20. Enright, Michael J. *Lady with a mead cup: ritual, prophecy and lordship in the European warband from La Tène to the Viking Age*. Four Courts Press, Dublin. 1996.
21. Eriksen, Marianne H. Doors to the dead. The power of doorways and thresholds in Viking Age Scandinavia, *Archaeological Dialogues* 20(2): 187-214. 2013.
22. Friðriksdóttir, Jóhanna Katrín. *Valkyrie: The Women of the Viking World*. Bloomsbury Academic, 2020.
23. Friðriksdóttir, Jóhanna Katrín. *Women in Old Norse Literature: Bodies, Words, and Power*, The New Middle Ages. New York: Palgrave Macmillan, 2013.
24. Gardela, L. 'Warrior-women' in Viking Age Scandinavia? A preliminary archaeological study. *Analecta archaeologica ressoviensia* (2013) vol. 8 273-339.
25. Gardela, L. *Woman and weapons in the Viking World*. CASEMATE PUBLISHERS, 2021.

26. Geijer A. BIRKA III. Die Textilfunde aus den Grabern. KVHAA: Stockholm, 1938.
27. Gräslund, Gud hjälpe nu väl hennes själ, 225.
28. Hägg, I. Aussagen der Textdfunde zu den gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Verhältnissen fruhstädtischer Zentren in Nordeuropa - die Beispiele Haithabu und Birka, in K. Brandt, M. Müller-Wille & C. Radtke (ed.) Haithabu und die frühe Stadtentwicklung im nördlichen Europa: 181–218. 2002.
29. Hall, R. “York.” In *The Viking World*, edited by Stefan Brink and Neil Price, 378- 385. New York: Routledge, 2008.
30. Hansson, A.M. and J.H. Dickson Plant Remains in Sediment from the Björkö Strait Outside the Black Earth at the Viking Age Town of Birka, Eastern Central Sweden. In U. 1997.
31. Harrison, D. & Svensson, K. *Vikingaliv*. Värnamo: Fälth & Hässler, 2007.
32. Hedenstierna-Jonson, C., A. Kjellström, T. Zachrisson, M. Krzewińska, V. Sobrado, N. Price, T. Günther, M. Jakobsson, A. Götherström & J. Storå. 2017. A female Viking warrior confirmed by genomics. *American Journal of Physical Anthropology* 164: 853–60.
33. Jansson, I. Cap mounts, in E. Roesdahl & D.M. Wilson (ed.) *From Viking to crusader: Scandinavia and Europe 800–1200*: 261. Uddevalla: Nordic Council of Ministers. 1992.
34. Jens H Johansson. Equality, marriage, and some laws in the iron age Viking society. 2022. URL: <https://medium.com/@jens.h.johansson/equality-marriage-and-some-laws-in-the-iron-age-viking-society-d2df3ccd014d> (дата звернення: 01.12.2023)
35. Jensen, O.W. *Påspaning efter det förflutna: en historia om arkeologiskt fältarbete I Sverige 1600– 1900*. Stockholm: Vitterhetsakademien. 2018.
36. Jesch J. *Women in the Viking Age*. Woodbridge, 1991.

37. Jochens J. *Old Norse Images of Women*. University of Pennsylvania Press, 1996.
38. Jochens J. *Women in Old Norse Society*. Y, 1995.
39. Johnson, M. *Archaeological Theory: An Introduction*. Wiley Blackwell, 2010.
40. Jon Vidar Sigurdsson. *Viking Friendship: The Social Bond in Iceland and Norway, c. 900-1300*. Cornell University Press, 2017. 192 c
41. Jones G. A. *History of the Vikings*. Oxford, 1984.
42. Jones, G. *A history of the Vikings*. Oxford: Oxford University Press. 1968.
43. Kershaw, Jane F. *Viking identities: Scandinavian jewellery in England. Medieval history and archaeology*. Oxford University Press, Oxford 2013.
44. Larrington C. *The Poetic Edda*. Oxford University Press, Oxford. 2014.
45. Leyser, H. *Medieval Women: A Social History of Women in England 450-1500*. England: Palgrave Macmillan, 1995.
46. Løken, Trond. *Gravminner i Østfold og Vestfold. Et forsøk på en kronologisk analyse og en religionshistorisk tolkning*. Hovedfag, Universitetet i Oslo, Unpublished. 1974.
47. Love J., Larsson I., Djärv U., Peel C., and Simensen E. (eds.). *A Lexicon of Medieval Nordic Law*. Cambridge, UK: Open Book Publishers, 2020. URL: <https://doi.org/10.11647/OBP.0188> (дата звернення: 01.12.2023)
48. McLeod, Shane. *Warriors and women: The sex ratio of Norse migrants to eastern England up to 900 AD*. *Early Medieval Europe* 19(3):332-353. 2011.
49. *Medieval Scandinavian: An Encyclopedia*, ed. Phillip Pulsiano and Kirsten Wolf. New York: Garland, 1993.
50. Mierswa, E. *Women traders of the Viking Age: An analysis of Grave Goods*. *Spectrum* vol. 6 (1) (2017) 1-7.
51. Milek, Karen. *The Roles of Pit Houses and Gendered Spaces on Viking-Age Farmsteads in Iceland*. *Medieval Archaeology*, 56(1): 85–130. 2012.

52. Milek Karen, Lindsey Stirling. Women Cultures: New Insights into Pictish and Viking Culture Contact Using the Implements of Textile Production. 2015 *Medieval Archaeology* 59(1):47-72
53. Mundal Else. Bakgrunnen for kvinnesynet i den norrøne kulturen. In *Kvinner i Vikingtid*. pp. 325-339. Scandinavian Academic Press Oslo. 2014.
54. Nydal R. A critical review of radiocarbon dating of a Norse settlement at 81 L'anse aux Meadows, Newfoundland Canada. *Radiocarbon*. 1989. Vol. 31, No. 3. P. 976-985
55. *Orkneyinga saga*. Ed. Finnbogi Guðmundsson. 1965.
56. Pedersen A., Widgren M., & S. Welinder. *Jordbrukets första femtusen år. Det svenska jordbrukets historia*, Stockholm, Natur & Kultur/LT. 1998.
57. Pedersen, Unn. Kaupangs Kvinner. In *Kvinner i Vikingtid*, edited by N. L. Coleman and N. Løkka, pp. 167-186. Scandinavian Academic Press Oslo. 2014.
58. Per Holck. The Oseberg Ship Burial, Norway: New Thoughts On the Skeletons From the Grave Mound, *European Journal of Archaeology*, Vol. 9, No. 2-3, 185—210 (2006).
59. Preben, Meulengracht Sørensen. *The Unmanly Man: Concepts of sexual defamation in early Northern society*. Odense University Press, Odense. 1983.
60. Price, N. *Children of ash and elm: a history of the Vikings*. New York: Basic Books, 2020.
61. Price, N. *The Viking Way: Religion and War in Late Iron Age Scandinavia*. Uppsala: Department of Archaeology and Ancient History Uppsala University. 2002.
62. Price, N. *The Viking way: religion and war in late Iron Age Scandinavia*. Archaeology and Ancient History, Uppsala University, Uppsala. 2002
63. Price, Neil S, Charlotte Hedenstierna-Jonson, Torun Zachrisson, Anna Kjellström, Jan Storå, Maja Krzewińska, Torsten Günther, Veronica Sobrado,

- Matthias Jakobsson and Anders Götherström 2019 Viking Warrior Women? Reassessing Birka Chamber Grave Bj. 581. *Antiquity* 93 (367).
- 64.Redon, Antonio Female Warriors of the Viking age: Fact or Fiction. MA Thesis. University of Iceland School of Humanities. Iceland. 2017.
- 65.Ringstedt, N. The Birka chamber-graves: economic and social aspects. Stockholm: Stockholm University. 1997.
- 66.Roesdhal, Else, Søren M. Sindbæk, Anne Pedersen and David M. Wilson (editors) 2014 Aggersborg; The Viking-Age settlement and fortress. Jutland Archaeological Society, Højbjerg.
- 67.Sandra Ballif Straubhaar. Old Norse Women's Poetry. The Voices of Female Skalds. D.S.Brewer, 2011.
- 68.Sanmark, Alexandra. Women at the Thing. In *Kvinner i Vikingtid*, edited by N. L. Coleman and N. Løkka, pp. 89-106. Scandinavian Academic Press Oslo. 2014.
- 69.Sigurðsson, Jón Viðar. Det norrøne samfunnet: vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden. Pax, Oslo. 2008.
- 70.Sigurðsson, Jón Viðar. *Scandinavia in the Age of Vikings*. Cornell University Press, 2021.
- 71.Sigurðsson, Jón Viðar. *Skandinavia i vikingtiden*. Pax, Oslo. 2017.
- 72.Simensen E. *The Older Gulathing Law*. Routledge, 2023.
- 73.Simpson J. *Everyday Life in the Viking Age*. New York, 1971.
- 74.Stalsberg, Anne. *Tradeswomen during the Viking Age*, pp. 45-52. University of Umeå, Department of Archaeology, 1991, Umeå.
- 75.Stalsberg, Anne. *Visible Women Made Invisible: Interpreting Varangian Women in Old Russia*. In *Gender and the Archaeology of Death*, edited by B. Arnold and W. Nancy L., pp. 65-79. Alta Mira Press, Walnut Creek. 2001.
- 76.Steinsland, G., Sigurdsson, Jon Vidar; Rekdal, Jan Erik; Beuermann, Ian, Eds. *Ideology and Power in the Viking and Middle Ages*.

- 77.Steinsland, Gro. Eros og død i norrøne myter. Universitetsforl., Oslo. 1997.
- 78.Straubhaar, Sandra Ballif. Old Norse Women's Poetry: The Voices of Female Skalds. Woodbridge: Boydell & Brewer, 2011.
- 79.Straubhaar, Sandra. Ambiguously gendered. The skalds Jórunn, Auðr and Steinunn. In Cold counsel: women in Old Norse literature and mythology: a collection of essays, edited by S. M. Anderson and K. Swenson. Routledge, New York. 2002.
- 80.The Norse in Newfoundland.
URL:<https://journals.lib.unb.ca/index.php/nflds/article/view/140/236> (дата звернення: 29.11.2023)
- 81.The Viking woman who sailed to America and walked to Rome, January 4, 2023.
URL:<https://bigthink.com/strange-maps/gudrid-far-traveled-viking-woman/>
(дата звернення: 23.11.2023)
- 82.Thedeen, Susanne. Box Brooches beyond the Border: Female Viking Age Identities of Intersectionality. In to Tender Gender: The Pasts and Futures of Gender Research in Archaeology, pp. 61-81. Stockholm: Stockholm University. 2012.
- 83.Vigfússon G. Corpus poeticum boreale, the poetry of the old Northern tongue from the earliest times to the thirteenth century. Oxford, Clarendon Press, 1883.
- 84.Wallace B. L'Anse aux Meadows, Leif Eriksson's home in Vinland. Journal of the North Atlantic. Norse Greenland: Selected Papers from the Hvalsey Conference 2008. 2009. Special Volume 2. P. 114-125.
- 85.Williams, Mary Wilhelmine. Social Scandinavia in the Viking Age. 1920.
- 86.Wittenberg J. Women Landowners in the Viking Age. 2021.
URL:<https://johannawittenberg.com/women-landowners-in-the-viking-age/>
(дата звернення: 01.12.2023)

- 87.Різун Н. Тінг і віче в описах скандинавських саг і руських літописів. Сіверянський літопис. 2020. № 5. С. 36–46. DOI: 10.5281/zenodo.411992
- 88.Тинг. Універсальний словник-енциклопедія. 4-те вид. К.: Тека, 2006. URL: <http://slovopedia.org.ua/29/53410/21967.html> (дата звернення: 01.12.2023)
- 89.Фиалко, Е. Е. 2015. Амазонки во времени и пространстве. Археология і давня історія України, 4 (17): Археологія і простір, С. 46-99
- 90.Фиалко Е.Е. Амазонки эпохи викингов. Археология і давня історія України, (26): Археологія і простір, С. 73-84